

Cercant un nou marc de relacions rural-urbà
Caminant per una nova terra

CST
Centre per a la
Sostenibilitat
Territorial

Diputació de Girona

20

ANUARI

22

**Anuari per a la Nova Cultura
del Territori**

Revista tècnica de reflexions
i articles des de diferents
moviments per recollir
experiències cap a una societat
més sostenible

**Edita: Centre per a la
Sostenibilitat Territorial (CST)**

www.centresostenibilitat.cat

Oficina tècnica

Cal Monjo, sn

Sant Privat d'en Bas

17178

ISSN: 2462-5027

Dipòsit Legal: Gi 517-2016

Coordinació

Mireia Jiménez i Llobet

Raül Valls i Lucea

Diseny i edició

Karen Yen

Revisió Editorial

Mireia Jiménez i Llobet

Raül Valls i Lucea

Autor@s i entitats participants

Maria Àngels Alió

Àlex Casademunt

Josep Espluga

Mireia Jimenez

Martina Marcet

Jaume Moya

Pablo Ouziel

Llorenç Planagumà

Raül Valls

ANUARI

20
22

Centre per a la
Sostenibilitat
Territorial

Anuari per a la
Nova Cultura
del Territori

PRESENTACIÓ ANUARI CST 2022

JUNY 2021

“La Federació Raça Bruna dels Pirineus impulsa una campanya per facilitar la convivència entre l’activitat turística i la del sector primari que es duu a terme a les àrees de muntanya. Així, han fet un centenar de cartells on, de manera simpàtica i amb un toc d’humor, volen conscienciar els visitants de tots els “riscos i perills” que poden trobar si entren en aquestes zones, com ara sentir el toc de campanes, veure els ramats que hi viuen o la tasca que hi fan els agricultors i ramaders”.

FEBRER de 2022

El ple municipal de l’Ajuntament d’Avià aprova una ordenança per a regular l’accés i l’ús públic del medi natural. “L’objectiu d’aquesta ordenança és protegir l’entorn natural d’Avià davant l’increment de conductes incíviques registrades en els últims anys. La facilitat d’accedir al medi natural s’ha anat incrementant a mesura que els vehicles i les vies de comunicació s’han anat fent més ràpides i segures. Això, junt amb l’explosió demogràfica de l’àrea metropolitana i la transformació viscuda en el món rural, on l’economia basada en el sector primari ha anat perdent terreny en favor del turisme, ha fet que l’increment de visitants i les activitats de lleure s’hagin vist fortament incrementades. (Regió 7, 2022)

MAIG del 2022

La Generalitat de Catalunya publica l'Agenda Rural de Catalunya¹, i en la seva exposició de motius afirma: “Ruralitat i Urbanitat són una simbiosi que beneficia les dues parts, i és necessari emprendre accions en comú des d'aquest prisma. La urbanitat necessita els recursos alimentaris, energètics, naturals, patrimonials i d'oci que només existiran i estaran a disposició si tenim un mon rural viu i actiu. I a la vegada, la ruralitat necessita el mercat, els serveis, el potencial humà i econòmic, els visitants i els potencials habitants que li pot oferir la urbanitat.”

Tant des de l'àmbit públic com des del privat, aquestes tres iniciatives semblen respondre a un cert malestar o una disfunció en les relacions entre el món rural i l'urbà.

---

¹ La Comissió Interdepartamental sobre Despoblament Rural, presidida pel Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural, encomana l'elaboració de l'Agenda Rural de Catalunya, seguint el marc de referència europeu que marca la iniciativa del Parlament Europeu per redactar una Agenda Rural Europea que fomenti el desenvolupament socioeconòmic, el creixement i la diversificació econòmica, el benestar social, la protecció de la natura i la cooperació i interconnexió amb les àrees urbanes.

El sistema capitalista –que tant ha contribuït a l’actual crisi climàtica i ecològica– ha actuat en el supòsit que el món rural i l’urbà podien (i havien) de viure d’esquenes, amb lògiques econòmiques, socials i culturals diferents. Però és justament aquesta crisi ecològica la que finalment ens ha advertit d’aquesta fal·làcia i de la necessitat urgent d’abordar un nou plantejament en aquestes relacions.

En aquest sentit, ESPLUGA ens diu en el seu article que avui cal pensar l’espai des d’una perspectiva relacional i no absoluta; perquè pensar l’espai en termes absoluts no solament ha comportat delimitar i separar els entorns urbà i rural sinó també que l’entorn urbà s’imposés sobre el rural, que el subordinés amb pràctiques colonialistes i extractivistes.

VALLS, en el seu article ens parla de la necessitat d’una aliança camp-ciutat que reverteixi aquesta situació i faciliti una transició eco social; MOYA ens parla de reptes compartits i objectius comuns.

Aquesta relació de subordinació també ha comportat un procés de desnaturalització del món rural en el qual el turisme esdevé central i l’agricultura accessòria. Un cop més la crisi ecològica i alimentària ens adverteix d’aquest greu error. MARCET, en el seu article posa l’accent sobre la necessitat de revertir aquest procés a partir del concepte de sobirania alimentària.

PLANAGUMÀ, JIMÉNEZ i OUZIEL també aborden la qüestió observant que els espais naturals (en concret les gorgues), presents en l’entorn rural,

han esdevingut veritables “vàlvules d’escapament” pels que viuen en l’entorn urbà. Aquest fenomen té, òbviament, uns impactes ambientals greus sobre el medi (pèrdua biodiversitat, qualitat paisatgística, acústica, etc...) que cal gestionar millor, però també ens fa pensar en la necessitat d’unes relacions de dependència camp-ciutat molt més saludables...

Tanmateix, sigui des de l’àmbit de les relacions econòmiques, com de les polítiques i socials, replantejar-nos la relació camp/ciutat (o món rural/món urbà) requereix d’una veritable revolució cultural. CASADEMUNT ens parla d’articular valors urbans i rurals que permetin canviar les relacions camp-ciutat i construir una nova cultura del territori. OUZIEL, observant que cal ampliar la comprensió del que significa ser democràtic ens parla, indirectament, a actituds i comportaments que també contribueixen a canviar les relacions camp-ciutat; perquè, com observa ALIÓ, replantejar les relacions camp-ciutat requereix també d’una nova forma d’organitzar el territori, amb processos de decisió més participatius i democràtics.

Des del Centre per a la Sostenibilitat Territorial creiem que és necessari i urgent replantejar les relacions actuals entre el món rural i l’urbà perquè estan evidentment viciades i ens aboquen a un col·lapse socioecològic sense precedents; perquè, en definitiva, per a una entitat que promou una nova cultura del territori aquesta és, evidentment, una tasca consubstancial.

Cercant un nou marc de relacions rural-urbà

- 15 **El binomi rural-urbà: uns conceptes mutants que han condicionat les relacions camp-ciutat**
Pep Espluga, investigador de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP), membre del grup Globalització, Educació i Polítiques Socials (GEPS).
- 33 **Valors rurals i urbans en una nova cultura del territori.**
Àlex Casademunt, UAB Governança en el Medi Natural. President del CST.
- 55 **Camp i ciutat: algunes reflexions i propostes per a una aliança davant les urgències de la transició ecosocial.**
Raül Valls, filòsof i membre de Salvem les Valls.
- 67 **Camp-ciutat: reptes compartits i objectius comuns.**
Jaume Moya, Jurista i Consultor, col·laborador del CST

Caminant per una nova terra

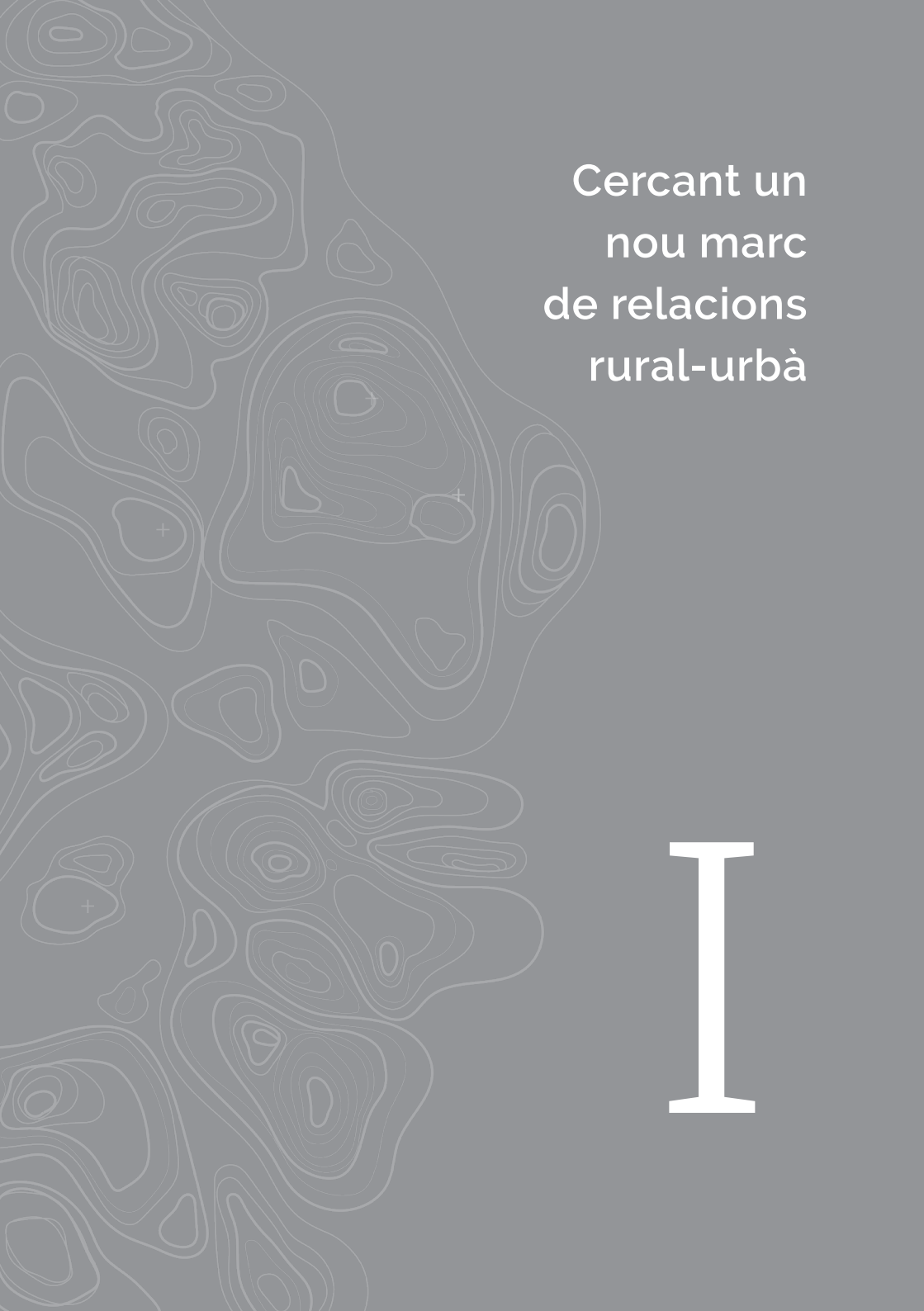

- 79 **Pagesia i sobirania alimentària en crisi,**
Martina Marcet, Ramadera agroecològica. Llicenciada en sociologia i màster en pensament contemporani
- 95 **Els gorgs dels rius: piscines naturals o ecosistemes a protegir.**
Llorenç Planagumà, Mireia Jiménez i Pablo Ouziel,: CST, Participació social en Espais Naturals.
- 99 **Ampliant la nostra comprensió del que significa ser democràtic.**
Pablo Ouziel, recerca en filosofia pública, no-violència i democràcia cívica.
- 127 **Del treball cooperatiu a l'organització territorial. Aproximació des de les economies socials catalanes.**
Maria Àngels Alió, geògrafa, professora del Departament de Geografia Humana, Facultat de Geografia i Història de la UB.

“Enfrentar la crisis ecosocial va a exigir que superemos la fantasía de la individualidad y estimulemos una imaginación bien asentada en la tierra y en los cuerpos y sus necesidades. Una imaginación que nos permita mirar el capitalismo desde fuera, aunque estemos dentro. Este “afuera” puede ser Gaia, como un punto excéntrico desde el que torcer el brazo del dinero. Desde ahí podemos construir una Nueva Cultura de la Tierra.”

Yayo Herrero: *Los cinco elementos. Una cartilla de alfabetización ecológica* (2021)

A background of a topographic map with white contour lines on a dark gray field. The map shows various elevation levels and features, with several small white plus signs (+) scattered across it.

Cercant un
nou marc
de relacions
rural-urbà

I

El binomi rural-urbà: Uns conceptes mutants que han condicionat les relacions camp-ciutat

Josep Espluga Trenc

Departament de Sociologia / Institut de Govern i Polítiques Públiques
Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM

Les relacions urbà-rural s'han conceptualitzat de maneres diferents al llarg del darrer segle i mig. S'observa com el debat acadèmic i científic va portar a l'anul·lació de les distincions entre urbà i rural, per poc operatives per a explicar la societat i el territori, mentre que aquests conceptes s'han mantingut vius en els discursos polítics i mediàtics hegemònics. En el text es debaten els avantatges i inconvenients de les diferents posicions, es reflexiona sobre com aquests debats han repercutit en el cas català i s'apunten alguns indicis sobre els escenaris de futur, d'hiperconnexió global i crisi energètica i climàtica, i les noves necessitats conceptuals per afrontar-los.

Introducció: tot allò que no és urbà, què és?

Donem per descomptat que les ciutats existeixen i donem per fet que existeix el camp. Tant d'una cosa com de l'altra en tenim experiències directes, així que per què n'hauríem de dubtar? Com veurem en aquest text, no és la gent qui posa en dubte la seva existència, sinó la ciència. Els debats engegats al llarg del darrer segle i mig des de les ciències socials, en particular des de la sociologia i la geografia, van portar a la conclusió que els conceptes de rural i urbà no designaven cap realitat concreta. Desconcertant, oi?

Les tradicions culturals occidentals ens han llegat una visió dicotòmica del món que la modernitat va heretar sense gaires matisos. Natura i cultura. Cos i ànima. Individu i societat. Urbà i rural. Són heurístics que ens ajuden a donar sentit al món, drecceres conceptuals que simplifiquen la realitat per poder fer-la una mica més intel·ligible. Però, com advertia Commoner (1990) quan analitzava els conflictes entre l'ecosfera i la tecnosfera, solen ser dicotomies enganyoses. Sovint es tracta de parelles de conceptes que només tenen sentit quan es posen en relació mútua, o que, amb freqüència, formen part d'un mateix sistema. La tecnosfera està inclosa en l'ecosfera, aquest és el truc.

En la parella rural-urbà, algun dels dos conceptes inclou l'altre? Com veurem, els estudiosos mai s'han acabat de posar d'acord, tot i que es tendeix a assumir que un dels dos conceptes ja fa temps que ha engolit l'altre. Podeu imaginar quin. Però és un supòsit que no ha estat gaire contrastat empíricament i que, per tant, funciona més aviat com un dispositiu ideològic que permet justificar un determinat estat de les coses.

En el fons, els termes rural i urbà remetent a les formes com els humans han ocupat el territori, a com l'han fet seu i l'han modificat radicalment. Unes formes que estan sempre en transformació, que mai han deixat d'evolucionar, de tal manera que les tendències actuals no necessàriament ens poden ajudar a predir el que passarà en el futur.

A principis del segle XXI es va difondre la notícia que, per primera vegada a la història de la humanitat, més de la meitat de la població mundial ja residia en ciutats, tota una fita en la història de la urbanització i que va ser anunciat com un triomf del progrés i de la modernitat. Però, malgrat el soroll dels discursos hegemònics, això no vol dir que hagi de ser sempre així. Tenim constància que les societats humanes han passat també per processos de desurbanització al llarg de la història, tot i que pensar en una nova societat rural generalitzada ens costi d'imaginar que pugui ser possible.

El medi rural és un concepte difús que es crea fa tot just un segle per designar tot allò que no és ciutat. Rural és allò que no és urbà. El geògraf Luis del Romero Renau (2018) l'entén com un conjunt heterogeni de “territoris vençuts”, o més aviat de territoris “de vençuts”: *pages@s*, *masover@s*, *artesan@s*, *pescador@s* o *ramader@s* que han sucumbit a les lògiques del mercat i al capitalisme depredador de recursos naturals i generador de grans desigualtats, especialment entre el camp i la ciutat. Això ja ens permet endevinar quin dels dos àmbits ha engolit a l'altre, en un procés que durant l'últim segle ha provocat una crisi sense precedents de molts d'aquests territoris rurals.

Un procés que ha estat objecte d'un debat acadèmic i polític molt llarg, fluctuant i amb pocs consensos aparents. Durant dècades, més d'un segle, *estudios@s*, *planificador@s* del territori i polítics han debatut sobre com conceptualitzar les diferents realitats que coexisteixen sobre el territori. En els discursos periodístics i polítics, per exemple, la dicotomia camp-ciutat no s'acostuma a discutir, es pren com una realitat evident i que tothom dona per descomptada. Allò urbà i allò rural són dues entitats discretes que es presenten com antagoniques.

En canvi, en l'àmbit acadèmic i científic, la posició majoritària sembla ser sostenir que la tradicional dicotomia camp-ciutat ha estat superada. S'addueixen diferents motius: per un costat, l'estudi dels processos d'urbanització (concentració de la població en àrees urbanes cada vegada més grans i difuses) i contraurbanització (declivi urbà i retorn

dels habitants al camp) ha ensopegat amb serioses dificultats per a delimitar els confins entre els dos àmbits, per la qual cosa s'ha acabat per considerar que allò que existeix no és altra cosa que una mena de continuïtat, amb diferents gradacions d'urbanitat o ruralitat; per un altre costat, un bon gruix de la recerca sobre aquest tema s'ha dedicat a estudiar les franges de transició entre aquells dos mons aparentment antagònics (zones periurbanes, suburbanes, etc.), que a la fi han resultat ser molt més nombroses i complexes del que les teories podien preveure. Finalment, hi ha hipòtesis que indiquen que una part important del territori no és urbana ni rural en sentit estricte, sinó que adopta unes formes híbrides en les que s'hi barregen característiques de tots dos àmbits. Per exemple, autors com Luis Camarero i Jesús Oliva (2008, 2019) han mostrat com hi ha un volum important de població (que en alguns territoris pot ser més de la tercera part) que resideix parcialment en els dos llocs alhora, que es mou continuïtat pel territori i participa del camp i de la ciutat. Per tant, tot i que morfològicament puguem identificar les ciutats i el camp, no sempre es pot atribuir a la població que l'habita uns trets purament rurals o urbans.

En definitiva, és tracta d'un debat encara obert, en el que hi competeixen diferents posicions, interessos i visions, sense gaires consensos acadèmics, científics, polítics ni mediàtics sobre com conceptualitzar-lo. Perquè, en el fons, es tracta d'una disputa ideològica. Optar per un posicionament o un altre implica una adhesió (conscient o inconscient) a un determinat model de desenvolupament socioeconòmic i territorial.

El discurs dominant, polític i mediàtic, ha tendit a exagerar el contrast entre espais urbans i rurals, entre les societats que els habiten. No només això, sinó que s'ha tendit a donar per descomptat que és el món rural el que està dominat per les dinàmiques urbanes, simplificant i amagant així una sèrie de connexions més complexes. Tanmateix, tal com es defensa des de la nova cultura del territori, no és només el camp el que depèn de la ciutat, sinó que les dependències són iguals o superiors en sentit contrari. Les ciutats depenen de les zones rurals per alimentar-se,

obtenir recursos materials, energia, mà d'obra, espais d'esbarjo, etc., de la mateixa manera que les comunitats rurals depenen de les ciutats per obtenir capital, productes manufacturats i certs tipus de seguretats i proteccions (Woods, 2011).

Les posicions teòriques: com s'han estudiat les relacions entre camp i ciutat?

La dicotomia urbà-rural està inscrita en la forma d'organitzar els estudis científics sobre el territori i la població, amb particular protagonisme de la sociologia i la geografia.

La sociologia del segle XIX va conceptualitzar el rural i l'urbà com dos models d'organització social intrínsecament diferents ('comunitat' i 'associació', en termes de Tönnies, 1887), on l'urbà representava el progrés i el rural jugava un paper de rèmora arcaïtzant subordinada al primer. Fou el sociòleg alemany Max Weber qui, en el seu llibre *La Ciutat*, de 1921, va establir les bases de la sociologia urbana com un camp d'estudi diferenciat i va qüestionar que allò 'rural' tingués prou poder explicatiu per a entendre les societats modernes (Weber 1966). Cal tenir present que Weber intentava donar resposta a les grans transformacions socials que havia comportat la modernitat i, des del seu punt de vista, la ciutat industrial generava una intensa xarxa d'interconnexions que s'estenien per l'espai rural, amb la qual cosa aquest quedava totalment subordinat a les dinàmiques de la ciutat. Durant tot el segle següent, la sociologia oficial va adoptar el programa modernitzador de base urbana amb entusiasme. A més, durant el segle XX va sorgir una sociologia rural especialitzada en l'anàlisi de la dimensió agrària de la societat (Woods 2005), que com el tronc hegemònic de la sociologia de l'època, va adoptar una agenda programàtica basada en el desenvolupament i que també va contribuir a que el camp es considerés quelcom subordinat a la dinàmica de la ciutat.

Des de la geografia, en canvi, les zones rurals i urbanes es van tendir a estudiar de manera més integrada i conjunta, ja des del principi, com a elements d'un sistema territorial predefinit (Woods 2005), atorgant protagonisme a les interconnexions econòmiques entre agricultura i indústria, i als patrons de distribució de la població pel territori. Aquesta perspectiva teòrica sistèmica va afavorir el protagonisme d'una geografia urbana centrada en l'anàlisi dels sistemes rurals i urbans, de tal manera que la geografia rural va anar quedant durant molt temps reduïda a l'estudi de les activitats agràries (enlloc dels espais no urbans en general) (Woods 2005).

Curiosament, en mig d'un context d'intensificació dels processos d'urbanització, d'expansió de les formes de vida urbanes en les societats rurals i d'una cada vegada major integració de les economies rurals i urbanes, moltes persones expertes en sociologia i geografia es van esforçar per documentar certes formes rurals tradicionals que consideraven amenaçades. D'aquesta manera, involuntàriament, van contribuir a mantenir viva la dicotomia rural-urbà com si fossin dues coses realment diferents i antagòniques.

De totes formes, l'expansió del procés urbanitzador descrit anteriorment va portar a qüestionar la validesa del binomi rural-urbà. Els estudis empírics de Pahl (1966), per exemple, van permetre documentar que a Anglaterra existien formes socials suposadament urbanes en comunitats rurals, i viceversa. D'aquesta manera, es va passar d'una visió del rural i urbà com espais discrets i separats, a una posició més relativista, en la que rural i urbà formaven part dels pols oposats d'un continuïum. Aquesta fou una idea molt influent a partir dels anys 70 del passat segle, que es desenvolupà teòricament amb el concepte de 'gradient urbà-rural', fonamentat principalment en dades d'usos del sòl i de densitat de població. Això va permetre classificar els territoris en funció de la seva major o menor urbanitat o ruralitat inherent. És una aproximació que encara avui té molt predicament i una eina clau per la planificació territorial.

No obstant això, la idea d'un contínuum rural-urbà també va rebre crítiques a causa del seu reduït potencial explicatiu. Pahl (1966), per exemple, ja va assenyalar que es podrien trobar diferents combinacions de ruralitat i urbanitat en diferents grups socials que habiten en el mateix territori, independentment de si aquest és urbà o rural. És a dir, el suposat contínuum no presentaria un ordre lineal consistent, per la qual cosa Pahl va suggerir que el tipus d'assentament (rural o urbà) era menys important que altres variables, com la classe social o l'edat, per a explicar les formes de vida de la població. El contínuum rural-urbà no s'havia d'entendre com una tipologia, sinó com un procés en el que diferents grups socials expressaven les tensions entre contextos locals i globals.

De fet, els estudis empírics van mostrar que les diferències entre territoris rurals podien ser enormes, mentre que espais rurals i urbans podien ser molt similars, motiu pel qual s'aconsellava deixar de banda la categoria 'rural' per a explicar fenòmens socials. (Hoggart 1990).

Aquesta crítica es va recollir també des de posicions neomarxistes, des de les que la ciutat i la vida urbana s'entenen com a producte de les relacions socials i econòmiques capitalistes configurades a escala global (Harvey 1973). En el mateix sentit, Lefevre (1970) considerava que la societat industrial s'havia urbanitzat completament, un supòsit que portava implícita la hipòtesi que l'àmbit urbà havia subsumit el rural. D'aquesta manera, tindriem unes societats urbanes sense un exterior, en el que l'urbanisme s'hauria deslligat de l'entitat física de la ciutat. Un supòsit que portat a l'extrem s'ha arribat a conceptualitzar com una 'urbanització planetària' (Brenner 2014). Així, des dels enfocaments de l'economia política de caire neomarxista es va tendir també a minimitzar la importància de la dicotomia rural-urbana.

En definitiva, en bona mesura, la sociologia i la geografia hegemòniques ja fa dècades que han abandonat les categories de 'rural' i 'urbà', per la seva escassa potència explicativa comparades amb les variables de classe,

gènere, ètnia o edat, les quals normalment es tendeixen a caracteritzar i aplicar en un marc hipotètic d'una societat urbana generalitzada que ho omple tot.

Paradoxalment, el que l'acadèmia hagi desterrat el concepte de 'rural' (i en certa manera, també el d'urbà) xoca frontalment amb la seva permanència en l'imaginari popular i amb les formes de percebre els territoris, tant per part dels habitants com dels governs. Allò rural i allò urbà encara forma part de l'experiència emocional de la població i acostuma a ser font d'identitats socials i territorials (Bell 1992). Fins i tot a les persones expertes, a qui sovint els costa escapar d'aquests biaixos emocionals i identitaris.

La forma que ha tingut l'acadèmia per reintegrar allò 'rural' ha estat a través de l'anomenat 'gir cultural' que van propiciar els corrents postestructuralistes i construccionistes a partir de l'últim terç del segle XX. Bàsicament, aquest posicionament implica considerar que les idees de 'rural' i 'urbà' no tenen per què tenir un referent objectiu en la realitat, sinó que són producte de les pràctiques discursives i les convencions socials. Són definicions elaborades socialment i que serveixen per etiquetar determinades realitats (o determinats patrons de relacions socials). És clar que sempre hi haurà uns grups socials que tenen més poder i recursos per articular i imposar els seus discursos, i per això les definicions solen ser objecte de disputa i conflicte (Mormont 1990). Probablement, la inquietud contemporània sobre aquestes qüestions té a veure amb algun tipus de transformació en l'estructura de les relacions de poder entre actors. Ens trobaríem, per tant, en una etapa de redefinició dels significats del binomi rural-urbà.

Tanmateix, el 'gir cultural' en els estudis territorials també ha sigut objecte de crítiques, en especial per la seva tendència a "desmaterialitzar" i a "despolititzar" els fenòmens rurals (Cloeke 2006). Això s'ha intentat pal·liar amb la introducció de variables ambientals, de fluxos de materials, etc., en les recerques i estudis, així com amb una

major atenció a les relacions de dominació i subordinació entre actors i les seves formes de governança.

En aquest sentit, és evident que les relacions entre rural i urbà, o entre camp i ciutat, inclouen també tota mena d'intercanvis ambientals, aliments, recursos naturals, energia i aigua, abocaments de residus sòlids, aigües residuals i la contaminació associada. Per tal d'avaluar sistemàticament els fluxos físics cap a i des de les zones urbanes s'han utilitzat mètodes d'anàlisi dels fluxos de materials, tot i que l'escassetat de dades acostuma a comportar moltes limitacions metodològiques, i s'ha estudiat la quantitat de sòl necessària per proporcionar recursos i absorbir els residus de ciutats concretes mitjançant estudis de petjada ecològica basats en el concepte de 'metabolisme urbà' (Castán Broto et al., 2012; Decker et al., 2000).

Els espais híbrids: la interacció entre zones rurals i urbanes

Una de les crítiques més consistentes a l'ús del binomi antagònic rural-urbà és que ens amaga una part molt important del territori, les zones de transició, que queden invisibilitzades, assignades a un o altre dels pols o tipus ideals, quan en realitat no s'hi adapten de cap manera.

L'esfera d'influència urbana és una àrea en la que es produeixen interaccions intenses entre el centre urbà i la perifèria rural. Els estudis sobre aquestes interaccions han permès documentar els fluxos regulars de persones, mercaderies, recursos i capital entre els centres urbans i les zones rurals adjacents. Uns fluxos que tendeixen a consolidar-se a mesura que les comunitats rurals es tornen més dependents de les zones urbanes. S'ha observat, per exemple, que l'expansió de grans centres comercials i la racionalització dels serveis públics han contribuït a la concentració espacial dels serveis, de manera que les persones residents rurals s'han vist cada cop més obligades a viatjar a pobles i ciutats per accedir a escoles, estudis superiors, bancs, serveis sanitaris i botigues (Woods,

2005). Els estudis dels patrons de desplaçament diaris han mostrat que un nombre creixent de persones residents rurals es veuen obligades a viatjar a pobles i ciutats per treballar, i cada vegada ho fan a distàncies més llargues (Goetz et al., 2010).

Es tracta d'unes dinàmiques vinculades als processos d'urbanització i contra-urbanització, que presenten moltes diferències per variables d'edat i classe social. Per edat, el patró observat (a Europa) és de joves que es traslladen de comunitats rurals a zones urbanes per a obtenir educació superior, formació o ocupació; de persones adultes que es desplacen de les zones urbanes a comunitats periurbanes i rurals per motius d'estil de vida o consum; i de gent gran que es trasllada de comunitats rurals més petites a ciutats petites i intermèdies per obtenir millor prestació de salut i altres serveis públics de cures (Walford, 2010; Woods, 2005). També s'ha demostrat que la classe social, mesurada per activitat socioeconòmica, conforma els patrons de desplaçament i migració entre zones rurals i urbanes, ja que el capital familiar i la renda disponible influeixen força en les decisions en relació amb els costos diaris de viatge i els preus dels lloguers i de la propietat (Oliva, 2010; Partridge i Rickman, 2008).

En qualsevol cas, cal destacar que la majoria de les investigacions sobre les interaccions entre camp i ciutat s'han dut a terme des d'una perspectiva centrada en la ciutat, ja sigui en forma d'estudis de cas que analitzen els vincles entre un poble i una ciutat concrets, o bé com a estudis més generals d'aportacions rurals a les economies urbanes (Woods i Heley 2017). Són molt més escassos, en canvi, els estudis que posen el focus en les zones rurals per analitzar les seves relacions cap a les àrees urbanes (venda de productes bàsics, fluxos de desplaçaments, migració laboral temporal, orígens turístics, subministraments d'energia i aigua, etc.). És en aquest sentit que Woods i Heley (2017) sostenen que les dades disponibles sobre la relació rural-urbà estan descompensades, ja que presenten un biaix urbanocèntric, i per tant ens donen una imatge esbiaixada.

Tant des de l'acadèmia com des de la política és habitual destacar l'hegemonia econòmica de les zones urbanes, que condicionen les activitats econòmiques possibles al camp. De totes maneres, com observen Lichter i Ziliak (2017), les influències econòmiques entre les zones urbanes i les rurals no són tan asimètriques ni unidireccionals com s'acostuma a pensar. Les interaccions són molt més complexes i riques, fins i tot en termes socioeconòmics. Fenòmens com la proliferació de centres comercials i centres d'oci fora de la ciutat, de polígons industrials i parcs empresarials periurbans; la descentralització de les indústries d'alta tecnologia, creatives i de serveis facilitada per l'expansió de xarxes informàtiques de banda ampla (Google, per exemple, té la major part dels seus servidors massius ubicats en àrees rurals), estan començant a desafiar les suposicions que les ciutats seran els principals proveïdors d'ocupació i serveis en una regió, i que els desplaçaments s'hagin de produir necessàriament de rural a urbà. Per exemple, hi ha evidències de desplaçaments diaris per motius laborals des de zones rurals o periurbanes a altres zones similars, o d'ubicació d'indústries en llocs periurbans que atrauen treballadors (commuters) tant de zones urbanes com rurals (Woods i Heley 2017).

La Catalunya ciutat de ciutats

Si traslladem totes aquestes reflexions teòriques al cas català, resulta clara la preponderància de la ciutat de Barcelona en la conformació de les dinàmiques territorials del país. O almenys aquest sembla ser el discurs dominant en l'esfera política i mediàtica, i el marc mental des del que s'acostuma a interpretar econòmicament i políticament el territori.

El geògraf Bernat Lladó Mas (2022), en un pertinent text sobre el tema, ve a considerar que el territori rural català pateix d'un etiquetatge discriminatori a causa d'un discurs hegemònic entre les elits durant el

darrer segle que ell anomena “noucentisme territorial”. Un discurs que roman encarnat en el concepte de ‘Catalunya-ciutat’, o, actualitzat, ‘Catalunya ciutat de ciutats’, que ha fet seu bona part de l’espectre polític i també de l’acadèmia. Aquest és sens dubte el posicionament dominant en l’espai mediàtic, polític i científic de Catalunya.

D’acord amb aquest discurs, la ciutat seria el lloc on s’origina la cultura, on s’inventen i difonen les innovacions socials i tecnològiques, i on, en definitiva, es donen les condicions per a la civilització. El territori rural seria un lloc secundari i subordinat, a salvar de les seves pròpies condicions i circumstàncies adverses.

Es parteix del supòsit que la promoció de les dinàmiques econòmiques, polítiques i socials de la capital catalana, els seus valors culturals i materials, serà una cosa positiva per a tot el territori. Com Lladó Mas assenyala, històricament les polítiques territorials de la Mancomunitat compartien aquesta idea, amb la qual els governs i les elits de la capital s’atorgaven una mena de missió humanística i civilitzadora del territori. Un plantejament similar s’hauria desplegat des de Madrid amb les polítiques d’ocupació i gestió del territori, tant des de perspectives econòmiques (com, per exemple, amb el desplegament dels Serveis d’Extensió Agrària a partir dels anys 60) com culturals (les missions pedagògiques impulsades per la II República, sense anar més lluny), entre altres exemples.

Aquest plantejament permet racionalitzar i, en certa mesura, justificar, les grans migracions internes de les dècades 1955-1975, que van fer que gairebé deu milions de persones canviessin de lloc de residència a Espanya. Un procés que la historiografia oficial tendeix a argumentar en termes purament econòmics, però que amagava també una fuga de la dura repressió que el règim franquista havia instaurat al món rural.

En tots aquests casos, el territori rural era concebut implícitament com un territori hostil, salvatge i aïllat, estàtic i conservador, a colonitzar i recuperar per a la civilització, del que el millor que es pot fer és fugir-ne. Un imaginari que travessa bona part de la nostra tradició cultural i es reflecteix en bona part de la nostra cultura urbana (literatura, cinema, música, teatre, etc.), promoguda per unes elits urbanes que tenen accés fàcil als mitjans de comunicació i als mecanismes institucionals de difusió de valors i interessos. De l'escola, sense anar més lluny. Tal com va mostrar Michael Corbett (2020) a partir d'un clàssic estudi de cas a un poble del Canadà, els continguts i les formes de l'ensenyament escolar inciten els alumnes a marxar, ja que implícitament transmeten la idea que allò normal és la vida urbana.

Aquest posicionament encaixa perfectament amb la pretensió de diluir els conceptes de rural i urbà, ja que una vegada engegat el procés d'urbanització i d'expansió de la ciutat sobre el camp, esdevé impossible establir uns límits entre camp i ciutat. D'alguna manera, bona part de la sociologia i la geografia catalanes s'han dedicat a estudiar els processos d'urbanització i els seus impactes sobre la població i el territori, però mantenint el supòsit de la preeminència urbana sobre allò rural. Des d'aquesta perspectiva, els límits s'han dissolt i ja tot es pot considerar urbà.

Escenaris de futur

Arribats a aquest punt, cal preguntar-se quines repercussions pot tenir aquesta forma d'entendre el territori i les dinàmiques entre rural-urbà en els possibles escenaris de futur.

D'entrada, s'observa que en el debat públic, polític i mediàtic, predomina una noció del territori com si estigués format per espais

delimitats, fàcilment identificables i aïllables, on les dinàmiques socials i econòmiques estan determinades pel lloc on es viu. És el que Jones i Wood (2013) denominen espai “absolut”. Aquí els conceptes de rural i urbà es consideren nítids, són territoris administratius ben delimitats en el mapa i governats per institucions que despleguen la seva autoritat sobre aquell espai concret.

En canvi, en el debat acadèmic, tècnic i científic, predomina una noció del territori entès com un contínuum, que es pot dividir en unitats o espais concrets que tenen uns límits porosos i contingents, farcits d’interconnexions mútues. Les unitats territorials es caracteritzen pels seus nuclis més que pels seus límits, i no es corresponen necessàriament amb les divisions administratives. És el que Jones i Wood (2013) anomenen espai “relatiu”, que permet diluir les distincions entre rural i urbà, amb una governança més centrada en les connexions i interaccions.

No obstant això, per als escenaris de la globalització del segle XXI Jones i Wood (2013) suggereixen el concepte d’espai “relacional”, entès com un espai fluid i dinàmic, que no només existeix en forma cartesiana bidimensional, sinó que es pot retorçar i comprimir de tal manera que punts distants en el mapa poden esdevenir propers en xarxes d’intercanvi d’informació o afinitats culturals. Des d’aquesta perspectiva, les interaccions rurals-urbanes es caracteritzen per fluxos i xarxes de persones, objectes i idees entre múltiples llocs rurals i urbans, en un espai híbrid en el que hi conviuen múltiples identitats urbanes i rurals. En la ciutat hi trobaríem vida rural i en el camp vida urbana.

En una societat hiperconnectada com l’actual, tot sembla indicar que avancem vers un territori multidimensional i relacional d’aquest tipus. El problema rau en què les institucions encarregades de governar el territori estan dissenyades des d’un marc d’espai “absolut”, cosa que dificulta reconèixer les especificitats de cada espai i potenciar els seus valors i recursos endògens, i, en canvi, tendeix a facilitar el predomini d’una gestió de tipus colonial o extractivista.

Finalment, cal ser conscients dels escenaris de futur que dibuixen la crisi energètica (pic del petroli, dificultats de les energies renovables per mantenir els nivells actuals de consum, etc.) i la crisi climàtica (els compromisos polítics de descarbonització de l'economia hauran de portar necessàriament a una transformació radical de la matriu energètica i dels models socioeconòmics). Des d'aquesta perspectiva, qualsevol intent de mantenir la noció de la "Catalunya ciutat de ciutats" haurà de tenir en compte les possibilitats de mantenir les xarxes territorials actuals. En un escenari de descens energètic, és dubtós que es puguin mantenir els actuals patrons de mobilitat espacial que propicien les infraestructures de transports públics i privats, cosa que no només afectarà les possibilitats de mobilitat de les persones per motius laborals o d'oci, sinó també de circulació de mercaderies de tot tipus. En aquest sentit, seria raonable anar dissenyant opcions de relocalització d'activitats econòmiques i socials, en especial de la producció d'energia i d'aliments, prerequisites per al funcionament de qualsevol sistema socioeconòmic, així com afavorir una major hibridació dels espais. En aquest debat, els territoris rurals hi tenen molt a dir.

Referències

Bell, M. M. (1992) The fruit of difference: the rural-urban continuum as a system of identity, *Rural Sociology*, 57: 65–82.

Brenner, N. (ed.) (2014) *Implosions/Explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization*, Berlin : Jovis

Camarero, L.A.; Oliva, J. (2008) Exploring the social face of urban mobility: daily mobility as part of the social structure in Spain. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32/2: 344–362.

Camarero, L.A.; Oliva, J. (2019) Thinking in rural gap: mobility and social inequalities. *Palgrave Communications*, 5: 95

Castán Broto, V., Allen, A. and Rapoport, E. (2012) Interdisciplinary perspectives of urban metabolism, *Journal of Industrial Ecology*, 16: 851–861.

Cloke, P. (2006) Conceptualizing rurality, a Cloke, P., Marsden, T. i Mooney, P., *Handbook of Rural Studies*, London: Sage, pp 18–28.

Commoner, B. (1990). *Making Peace with the Planet*. New York: Pantheon Books.

Corbett, M.J. (2020). *Learning to Leave: The Irony of Schooling in a Coastal Community*. West Virginia University Press.

Decker, E. H., Elliott, S., Smith, F. A., Blake, D. R., i Rowland, F. S. (2000). Energy and material flow through the urban ecosystem, *Annual Review of Energy and the Environment*, 25: 685–740.

Del Romero Renau, L. (2018). *Despoblación y abandono de la España rural. El imposible vencido*. Valencia: Tirant lo Blanch.

Goetz, S., Han, Y., Finderis, J.,; Brasier, K. (2010). U.S. commuting networks and economic growth: measurement and implications for spatial policy, *Growth and Change*, 41: 276–302.

Harvey, D. (1973) *Social Justice and the City*, London: Arnold.

Hoggart, K. (1990) Let's do away with rural, *Journal of Rural Studies*, 6: 245-257.

Jones, M.; Woods, M. (2013) New localities, *Regional Studies*, 47: 29-42.

Lladó Mas, B. (2022). “El col·lapse del noucentisme territorial. Tòpics i límits de la Catalunya-ciutat”. A: R. Cerarols i J. Nogué (eds.) *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat catalana*. Tigre de Paper. Pàgs. 51-67.

Lefebvre, H. (1970) *La Révolution Urbaine*, Paris: Gallimard

Lichter, D. T.; Ziliak, J. P. (2017) The rural-urban interface: new patterns of spatial interdependence and inequality in America, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 672: 6-25.

Mormont, M. (1990) Who is rural? Or, how to be rural. Towards a sociology of the rural, in Marsden, T., Lowe, P. i Whatmore, S. (eds) *Rural Restructuring: Global Processes and their Responses*, London: David Fulton, pp 21-44

Pahl, R. (1966) The rural-urban continuum, *Sociologia Ruralis*, 6: 299-329.

Tönnies, F. (1984). *Comunitat i associació*. Barcelona: Edicions 62. [primera edició en alemany de 1887]

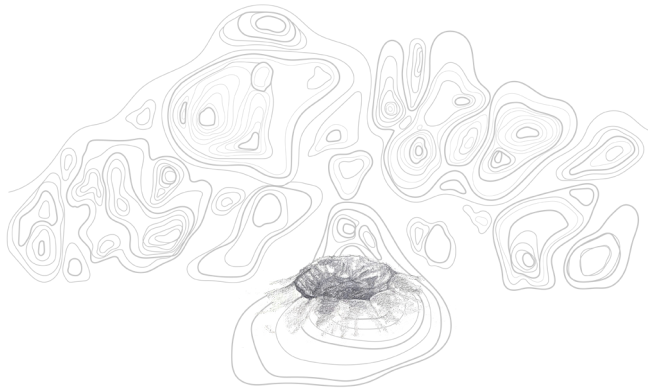
Walford, N. (2010). Connecting rural and urban places: enduring migration between small areas in England and Wales, in Halseth, G., Markey, S. i Bruce, D. (eds) *The Next Rural Economies*, Wallingford: CABI, pp 59-74.

Weber, M. (1966). *The City*. Free Press. [primera edició en Alemany de 1921]

Woods, M. (2005). *Rural Geography*, London: Sage.

Woods, M. (2011). *Rural*, Abingdon: Routledge.

Woods, M.; Heley, J. (2017). *Conceptualisation of Rural-Urban Relations and Synergies*. ROBUST Project. Deliverable 1.1. Aberystwyth University.

Valors rurals i urbans en una nova cultura del territori

Àlex Casademunt

UAB Governança en el Medi Natural. President del CST.

“La dicotomia rural/urbà forma part del nostre imaginari col·lectiu, sovint construït a partir de tòpics que l’única cosa que fan és contribuir a dibuixar una caricatura de l’urbanita i del pagès que ens allunya de la realitat. Però entendre millor les diferències sobre qui és qui i sobretot quins punts tenen en comú, esdevé clau per cohesionar una societat en la seva pluralitat i diversitat”.

QUINTANA (2011)

Des del Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST) afegiríem: **i també per construir una nova cultura del territori.**¹ El propòsit d’aquest article és presentar arguments que sostinguin l’afirmació anterior.

Sostindrem la tesi segons la qual si bé és cert que les diferències culturals entre món rural i l’urbà generen malestar i disfuncions, també és cert que són font de riquesa a preservar perquè poden contribuir a construir una nova cultura del territori.

Per això, partirem de les següents premisses:

---

¹ Per a una definició completa de “nova cultura del territori” accediu a www.centresostenibilitat.cat

- A) Definim operativament una (sub)cultura com aquell conjunt de percepcions, valors, creences, coneixements, actituds i comportaments amb relació a un objecte (la política, la gastronomia, la música, la religió, el territori, etc...).
- A) Definim operativament el territori com aquella matriu física (i també mental) més propera, en la que s'insereixen les relacions entre els éssers humans i entre els éssers humans i la resta de la biosfera.
- B) Definim la (nova) cultura del territori com aquell (nou) conjunt de percepcions, valors, creences, coneixements, actituds i comportaments amb relació al territori;

Per altra banda, recollirem els resultats d'una de les poques recerques que s'han fet sobre valors rurals i urbans a Catalunya.² A partir d'una metodologia DELPHI³, l'estudi de QUINTANA té per objecte identificar diferències entre valors propis de l'entorn urbà i del rural; més específicament, vol donar resposta a les preguntes següents:

- *“Què valora la societat catalana en funció del lloc on resideix – espai rural o urbà?”*
- *S'expressen diferències en el sistema de valors de les poblacions residents en àrees urbanes o rurals o, per contra, el sistema de valors de la societat catalana és compartit al marge del lloc de residència?*

² Els estudis sobre valors, segons precedència rural o urbana, són molt escassos a Catalunya; en l'estudi de Quintana (2011) va participar l'IGOP i es va fer per encàrrec de la Fundació Mon Rural. No tenim coneixement d'estudis posteriors sobre aquesta temàtica concreta.

³ El mètode Delphi és un instrument d'anàlisi qualitativa que permet recollir les opinions de persones amb coneixements exhaustius sobre una matèria complexa. Aquest mètode es basa en la realització de diversos qüestionaris extensos i successius que busquen arribar al màxim grau d'acord entre els participants (en el cas d'aquesta recerca, 52 experts).

- *Podem identificar valors tradicionalment atribuïts al món rural en l'entorn urbà? I, de la mateixa manera, podem observar valors més propis de l'entorn urbà en un entorn rural?*
- *En el context de profundes transformacions econòmiques, socials i culturals, com estan evolucionant els valors en cada territori?"*

Hem considerat especialment interessant aquest estudi perquè donant resposta a aquestes preguntes també ens apropa als objectius d'aquest article: en quina mesura podem articular valors urbans i rurals en la construcció d'una nova cultura del territori. També ens ha semblat molt útil la definició que fa de “valors” que fan els seus autors: “són conceptes o creences sobre fins desitjables o conductes que transcendeixen situacions específiques, que guien la selecció o avaluació de comportaments i esdeveniments i que es poden ordenar segons un ordre d'importància”.

Font: QUINTANA, Imma (dir.). Valors urbans, valors rurals [en línia]. Lleida: Fundació Món Rural, 2011.

A continuació, a partir dels resultats de l'estudi i de les premisses que hem formulat, mirarem de respondre a algunes preguntes.

1. Té sentit parlar de diferents sistemes de valors en l'entorn rural i en l'urbà?

Dins del conjunt de valors que apareixen en el quadre anterior, ens hem de fixar en els valors universals, ja que són aquests els acaben definint un cert patró ideològic (més o menys conservador, més o menys liberal, progressista, tradicional, etc.). Amb relació al conjunt d'aquests valors, els autors de l'estudi afirmen que, malgrat els processos d'homogeneïtzació que s'han donat en els darrers temps, les diferències que es donen en el sistema de valors de les poblacions residents en àrees urbanes o rurals, encara ens permeten parlar de dues subcultures distintes. Vegem-ho:

Taula 1: Valors contemplats en l'estudi

VALORS UNIVERSALS		
Solidaritat		Millora i preocupació pel benestar d'aquells amb qui s'està en relació
Tolerànci		Acceptació de la diversitat
Poder		Voluntat i capacitat d'exercir control i decisió sobre els altres
Igualtat		Presència i importància de la igualtat entre persones
Seguretat		Preocupació per la integritat física i de les propietats
Libertat i democràcia		Acceptació de diferents formes de vida i poder de decisió dels individus sobre la seva vida
Ètica		Manteniment de la paraula donada, confiança i actuar tenint en compte el benestar dels altres
Control Social/normes socials		Auto-repressió de les accions i subordinació de les inclinacions personals a les expectatives dels altres
Risc i emprenedoria		Foment de l'aventura, vida excitant, prendre riscos, novetats
Tradicció		Acceptació i defensa de les tradicions religioses i socials
Espiritualitat		Creences més enllà de la racionalitat
Valors relacionats amb el benestar	Educació	Valor atorgat al pas pel sistema educatiu, importància del coneixement
	Salut	Importància atorgada a l'estat de salut, possibilitat de bona salut
	Mobilitat	Importància i necessitat de desplaçament
Valors relacionats amb els individus i les seves relacions	Simplicitat/culte al cos/imatge personal	Valoració de la imatge personal, paper que juga en les relacions i preocupació per aquesta
	Solitud i aïllament social	Presència i concepte de solitud, resposta comunitària a aquesta
	Amistat	Valor, possibilitat d'emergència i importància de les relacions d'amistat
	Relacions afectives	Naturalesa de les relacions afectives, possibilitat d'emergència i valor
	Identitat	Creació, contingut i importància de la identitat personal

Valors relacionats amb les institucions centrals	Política i afers públics	Implicació en els afers públics
	Família	Importància de la institució familiar, paper que juga en els individus
	Treball (relacions laborals i comercials)	Naturalesa i tipus de les relacions laborals i comercials
	Temps lliure	Importància atorgada al temps lliure, concepció de temps lliure
Valors relacionats amb la qualitat de vida i l'entorn	Qualitat de vida	Importància atorgada a la qualitat de vida, elements de la qualitat de vida
	Connexió amb la natura	Percepció de l'entorn natural, importància que se li atorga i per què
	Modernitat	Acceptació d'innovacions
	Medi Ambient	Percepció sobre el medi ambient, la seva rellevància i utilitat
	Harmonia	Vida en consonància amb l'entorn natural, tranquil·litat, pau

Font: QUINTANA, Imma (dir.). Valors urbans, valors rurals [en línia]. Lleida: Fundació Món Rural, 2011

Valors més propis dels entorns rurals:

Hi ha cinc valors universals que tenen una major significació en aquest entorn: són els valors atribuïts a la solidaritat, l'ètica, el control social, la tradició i el poder. Les persones participants en l'estudi acorden, amb un grau elevat de consens, que aquests cinc valors tenen una major consideració en entorns rurals.

Les raons que expliquen aquest fenomen són, en alguns casos, coincidents. El factor proximitat és el més estès, així com el pes de la tradició i les formes de relació social. En el primer valor universal, el de la solidaritat, pren rellevància la proximitat entre

les persones⁴, factor que fa augmentar la intensitat de les relacions i els contactes personals. Aquesta major intensitat genera processos d'identificació mútua que afavoreixen el sorgiment de dinàmiques de solidaritat; comporta una major necessitat de cuidar les relacions personals i evitar les situacions en què es pot traïr la confiança entre les persones; i facilita dinàmiques relacionals de detecció de necessitats, de control de desconeguts i control de les conductes socials.

Aquest patró de valors universals distintiu es veu reforçat per una orientació cap a les institucions també distint: el valor atribuït a la política i els afers públics, així com el valor atribuït a la família tenen, també, una major significació en entorns rurals. Les argumentacions se centren, novament, en el factor proximitat per explicar la importància atribuïda a la política i als afers públics: una major proximitat amb els que prenen les decisions polítiques que facilita una major implicació però també una major personalització del poder.

Valors més propis en l'entorn urbà:

En aquest cas les persones participants mostren un elevat grau d'acord en atribuir una major importància als valors de la igualtat, la tolerància, la seguretat i la llibertat i la democràcia.

En el cas de la igualtat i de la llibertat i la democràcia, s'argumenta que, en contraposició a un entorn rural on s'identifiquen dinàmiques polítiques i socials que reproduïxen relacions més jeràrquiques (i personals) heretades d'una societat

---

⁴ Aquí no ens referim a la proximitat física (que òbviament és major en els entorns urbans) sinó social o familiar: en l'entorn rural la gent "es coneix" i el "tracte és més proper".

agrària, en els entorns urbans són més esteses les dinàmiques i pràctiques pròpies de l'individualisme (liberal) de les societats contemporànies; el que explica també una major valoració de la tolerància en les ciutats. El major anonimat existent en els entorns urbans i, per tant, un menor control social, genera majors dinàmiques d'indiferència envers els altres, que faciliten una major expressió de la diferència. Pel que fa la major importància atribuïda al valor de la seguretat en l'entorn urbà, aquesta s'explica per la major sensació d'inseguretat que es percep a les ciutats i també, segons les persones participants, per una major inseguretat efectiva en els entorns urbans.

També s'observa una major importància atribuïda a la llibertat i a la democràcia. Pel que fa la llibertat, aquest valor s'associa clarament al major anonimat i menor control social que es dona en els entorns urbans. Pel que fa la democràcia, la seva major valoració s'explicaria, per una banda, pels fenòmens polítics propis d'una societat industrial, que ha posat en qüestió l'estatus quo social (revolucions, vagues, manifestacions, etc...) i que ja formen part de memòria col·lectiva, i també per les relacions de poder molt més despersonalitzades en la ciutat.

2. Podem parlar de dues subcultures distintes (o de xoc cultural) quan ens referim a la relació camp-ciutat?

Els autors de l'estudi observen que, malgrat l'actual context de pèrdua de pes del sector primari, de globalització econòmica i cultural, d'augment de la mobilitat i de la interdependència entre ambdós entorns, la variable territorial té encara una gran rellevància per a explicar diferències en els valors, actituds i comportaments, en definitiva, en les cultures.

Com ja varen apuntar alguns autors (Castells, 2002) la dimensió local te una significació creixent en les relacions socials i fa que les persones expressin preferències, sentiments i valors territorialment contextualitzats. L'exaltació del "localisme" provocada pel model de globalització (neoliberal) és la prova més evident de la seva feblesa, perquè fa palès que sense el "local" no hi pot haver cap "global", i que sense una cultura "particular" no hi podrà haver cap cultura universal...

L'exaltació d'aquestes diferències (en els patrons de valors) explicaria els "xocs culturals" que sovint es donen quan "rurals" i "urbans" interactuen en un mateix territori: les dues notícies ressenyades en la presentació d'aquest anuari en són un bon exemple.

Considerem que aquestes "diferències" perduraran (i es poden accentuar) mentre no hi hagi la voluntat política d'explicar que la "coherència econòmica, social i política" de cadascun dels entorns és una opció històricament determinada pel mode de producció capitalista. Un capitalisme que ens fa creure que el món rural i l'urbà viuen d'esquenes quan, òbviament, són totalment dependents: sense la solidaritat, la disciplina i el control social del món rural com s'hauria pogut alimentar una ciutat industriosa però alhora díscola i liberal? Un capitalisme que fa que els "urbanites" visquin encara en la ficció de creure que qui els alimenta són els supermercats (i no els pagesos i ramaders) i que els pagesos o ramaders continuïn creient que les expressions culturals que es donen principalment en les ciutats, en tant que activitats improductives, no tenen cap sentit...

3. I amb relació al territori, podem també parlar de dues subcultures distintes?

Pel que fa als valors més vinculats a la “cultura del territori” ens hem de fixar en els valors relacionats amb la qualitat de vida i l’entorn (veure quadre 1).

Aquí, els autors de l’estudi afirmen el següent: “la importància atribuïda al valor de la connexió amb la natura i al de l’harmonia difereix significativament entre els dos entorns: tant un com l’altre són més rellevants en els entorns rurals. El fet que sigui més present i valorada la connexió amb la natura en l’entorn rural s’explica per la proximitat amb el medi natural, que permet, d’una banda una font d’identitat col·lectiva i, de l’altra, una font de recursos i d’activitat econòmica de la població”.

Tanmateix, els autors afirmen que: “en un context de creixent precarització de les condicions de vida en els entorns urbans, s’espera un augment de la necessitat de gaudir d’espais d’esbarjo fora de l’àmbit urbà”, fent que el valor “connexió amb la natura” esdevingui més i més important. Quant a l’harmonia, és probable que es mantinguin les diferències en el valor que se li atribueix en cada entorn, doncs si per les persones que habiten el món rural és percebuda com un tret conformador de llur identitat, per les persones que habiten la ciutat tan sols es considera un contrapunt a la seva vida quotidiana.

Amb relació al valor “conservació del medi natural” no es troben diferències substantives pel que fa la importància atribuïda, però sí que se’n troben pel que fa la manera d’entendre-la: “per a la població urbana, el medi natural és com un espai d’esbarjo que cal conservar intacte per tal de trobar-hi tot allò inexistent a la ciutat”. Els autors també afirmen que “aquesta visió de l’entorn natural condueix a

concepcions més conservacionistes i properes a l'ideal rural". En canvi, les persones que habiten el món rural entenen la conservació del medi natural d'una forma més pragmàtica: com una forma d'assegurar la millora o la perdurabilitat d'un mitjà de vida. Per altra banda, la població rural, molt més vinculada a les activitats agràries que modifiquen el medi natural, no tenen una visió tan virginal o primigènia de la natura.

Malauradament no hem trobat cap estudi quantitatiu (basat en població real) per a contrastar els resultats de l'estudi qualitatiu de Quintana (2011). Malgrat que l'espai residencial és determinant per a explicar la posició social i la identitat dels individus en un context de globalització, no hem trobat cap estudi demoscòpic a Catalunya que abordi la qüestió dels valors en funció de l'entorn rural o urbà.⁵ Tanmateix, com assenyala aquest mateix estudi: "conèixer com les persones que habiten l'àmbit rural perceben el seu entorn i volen interactuar-hi, permet que les decisions polítiques que els afecten i que (massa sovint) es prenen lluny del territori siguin més sensibles a les necessitats i demandes de les persones que habiten els entorns rurals".

A partir de les observacions fetes fins aquí, plantejarem les nostres hipòtesis i propostes sobre com s'haurien d'articular valors rurals i urbans en una nova cultura del territori.

---

⁵ En el marc de les funcions d'observació i anàlisi del civisme i dels valors a Catalunya, el Programa de Civisme i Valors de la Direcció General d'Acció Cívica i Comunitària va impulsar l'Enquesta de civisme i valors a Catalunya 2018. El treball es va encarregar al Centre d'Estudis d'Opinió (CEO) però en l'anàlisi dels resultats no es va incloure la variable "rural/urbà. Una forma de resoldre aquesta mancança seria agrupar els municipis més població com a àrees urbanes i els de menys com a àrees rurals i posteriorment discriminar els resultats en base a una variable dicotòmica.

4. Si apostem per una nova cultura del territori, com s'haurien d'articular o integrar aquestes subcultures?

Una nova cultura del territori (NCT) podria evitar uns xocs culturals que posen de manifest el malestar actual en les relacions camp-ciutat? No ho sabem. Hem vist, però, que aquests xocs culturals s'expliquen per la l'existència de dues subcultures amb patrons de valors que tendeixen a convergir però que encara es poden considerar distints (diferències en l'ordre d'importància atorgada als valors). Una NCT hauria d'intentar, però, fer menys distintes i més homogènies aquestes cultures? Creiem que no.

Considerem que seria poc realista pensar que, del que es tractaria, és simplement d'"urbanitzar" els valors de les persones que viuen en entorns rurals i, a l'inrevés, de "ruralitzar" els valors de les que viuen en les ciutats. Perquè això suposaria considerar que en les relacions camp-ciutat s'estableix un joc de "suma zero", és a dir, que el que es deixa de ser rural és per a esdevenir urbà i a l'inrevés.

Mostrem-ho amb un parell d'exemples:

Hem vist com en l'entorn rural encara es dona molta importància al control social. Això, evidentment, ens pot semblar negatiu des del punt de vista dels drets i les llibertats, tanmateix aquest mateix control social és el que té com a contrapartida atorgar més valor a la solidaritat. Així, una mirada (urbana) massa simplista ens podria fer creure que el control social és un aspecte de la cultura rural a extingir (o a urbanitzar) sense tenir en compte les conseqüències positives que també pot tenir. En aquest sentit, veiem molt pertinent l'observació que fa Muntanya (2022): "Que si bé és bastant poc assenyat idealitzar el passat, és prou bo recordar per saber d'on venim i que malgrat els malgrats, la vida a pagès era essencialment comunitària, que la majoria de feines demanaven

mans i que –de grat o per força– de mans sempre n’hi havia, i es xerrava i es compartien penes i alegries, que es cantava treballant, es compartien àpats i que si es necessitaven mans aquí, també se’n necessitaven allà, i amb més esma o menys, hi havia gairebé sempre reciprocitat (...) Màquines i papers. La pagesia és cada dia més individualista: pocs tractors i molta terra.”

També hem vist la importància que la cultura rural atorga al valor “identitat”. Sabem que aquest valor és i ha estat font de molts conflictes polítics. És, per això, un valor que cal menystenir? Creiem que no si aquesta identitat es vincula a la memòria col·lectiva d’una comunitat, a les característiques específiques d’un entorn determinat i, a més a més es planteja en termes inclusius. En aquests termes, considerem que la “identitat” és un valor a mantenir, ja que pot constituir un potent antídoto contra els processos d’homogeneïtzació i banalització que el model neoliberal de globalització està provocant.

Una nova cultura del territori que aposti per una democratització de la planificació i gestió del territori i que afavoreixi el desenvolupament endogen, la sostenibilitat ambiental i l’equitat social, necessitarà de valors relacionats amb el coneixement del territori (i dels seus recursos) més propis de l’entorn rural, però també de valors relacionats amb la forma de prendre les decisions, segurament més igualitaris i participatius en els entorns urbans.

Pel que fa al coneixement del territori, la cultura rural té molt a aportar a una nova cultura del territori: des de la memòria històrica de les zones inundables fins al disseny bioclimàtic dels habitatges...La pèrdua de creences i coneixements en aquest àmbit, provocada seria, de ben segur, “un mal negoci”...

En canvi, pel que fa a la forma d'entendre com s'haurien de prendre les decisions polítiques que afecten l'entorn rural i la vida quotidiana dels que hi viuen, potser és desitjable un procés de modernització més urbà, que afavorís una cultura política més democràtica i participativa, amb una major despersonalització del poder; una major horitzontalitat en les relacions socials; un menor clientelisme en les relacions de poder i una major acceptació de la diversitat i la igualtat.

Per tant, subscrivim la consideració de l'activista rural Freixa (2021), segons la qual: “El que hem de fer és canviar allò que ja no ens satisfà i que veiem que genera problemes en el nostre entorn, sigui al camp o a la ciutat”.

En un context de crisi ecològica com l'actual també considerem necessari el que aquesta autora planteja a continuació: “Hem de ruralitzar el planeta, hem d'agrariitzar la vida urbana. La ruralitat a la qual em refereixo és un equilibri de convivència entre la gestió d'un entorn per abastir-nos-en i ser més autosuficients. Associats a això, per defecte, facis des d'on ho facis, hi aniran lligats uns valors, uns coneixements i una cultura que ens farà estar més connectats amb la realitat.”

L'arquitecta urbanista Buhigas (2021) afirma que: “No hi ha antagonisme entre rural i urbà, cada àmbit produeix serveis que tots dos necessiten, són interdependents”. Nosaltres afirmem que, justament perquè són interdependents, no tindria cap sentit afavorir processos d'homogeneïtzació cultural que empobririen les aportacions mútues.

Una nova cultura del territori que afavoreixi processos d'enriquiment cultural mutu també ha d'afavorir unes polítiques (públiques i privades) que ho permetin.

a. Educació i informació interculturals i integradores:

Parlar de valors és parlar de socialització i parlar de socialització és parlar d'escola (educació) i de mitjans d'informació. Sembla doncs evident que qualsevol canvi cultural passa per unes polítiques educatives i informatives transformadores.

Pel que fa als mitjans de comunicació, considerem que la imatge “exòtica” i de vegades “idíl·lica” que aquests mitjans encara donen del món rural, respon més als interessos d'un sector turístic accessori que als d'una activitat agrària central i que el “focus” s'hauria d'invertir, ja que un turisme ben plantejat pot ser un complement a l'activitat agrària però no un competidor. També creiem que una imatge més real del món agrari ajudaria per a revertir el desconeixement que els habitants de les ciutats en tenen.

Pel que fa l'educació, caldria revertir el caràcter “urbanocèntrica” que actualment té, tant en entorns urbans com rurals. Això s'explica pel major prestigi atorgat a la cultura urbana i per un cert complex d'inferioritat en l'entorn rural. Aquesta situació fa que es donin cercles viciosos i profecies autocomplertes: com que es parteix del supòsit que en la ciutat hi ha més talent i és més innovadora, aquesta atrau a potencials innovadors i efectivament esdevé més innovadora.

Sense negar la modernitat aportada per les ciutats, els continguts educatius haurien de dignificar la vida en el món rural encara que només fos per a revertir un complex d'inferioritat, de vegades amagat sota l'aparença d'arrogància.

b. Connexió entre els dos entorns:

Una forma d'assegurar la interdependència dels entorns, sense que això suposi un procés d'empobriment mutu, és, connectar el territori perquè segons Buhigas (2021): “Abans de parlar de quins serveis són necessaris ací i allà, cal connectar tothom. Els pobles petits han de tenir fibra no per donar cobertura al teletreball dels pijos de ciutat que hi fan estades, sinó perquè el poble pugui connectar la seva oferta, agroalimentària, turística o la que sigui, a la possible demanda.”

Nosaltres també creiem que una nova cultura del territori passa per a afavorir les connexions (físiques i virtuals) entre l'entorn urbà i el rural, per tal d'intensificar i d'enriquir les aportacions mútues. Però per això, òbviament, no cal trinxar el territori, ni metropolitanitzar-lo (amb tota la destrucció de riquesa i diversitat social, cultural i biològica que això comporta).

Per això, cal pensar, des del mateix territori, quines són les infraestructures i polítiques que millor afavoreixen les connexions entre el món rural i les ciutats. En les polítiques de mobilitat, potser ja no es tracta tant d'anar molt ràpid quan es va lluny (viatges) i d'anar molt a poc a poc quan es va a prop (desplaçaments quotidians), que és el que s'ha fet fins ara amb la construcció d'autopistes i trens d'alta velocitat, sinó tot el contrari!

c. Democratització de les decisions que afecten l'entorn:

Ja hem comentat abans que una nova cultura del territori també és sinònim d'una major sobirania de les persones que viuen en un territori, en les decisions que l'afecten: des de la instal·lació d'un parc fotovoltaic fins al tancament d'un centre comercial.

Aquí també trobem interessant l'observació de Buhigas (2021): “La llei d'urbanisme no fa distincions, no ajuda a treballar sobre la diversitat del territori. Entre un dels seus objectius hi ha el de no malbaratar sòl, que està molt bé, però cal veure la diversitat del territori, i que a cada lloc es faci allò que la comunitat vol fer, ja que és per això que es fan les lleis.” I posa com a exemple les cases buides en els pobles: “en lloc d'expropiar-les, la llei podria obrir la possibilitat a polítiques de repoblament basades en la masoveria.”

Considerem que, en la majoria dels casos, les decisions que es prenen sobre el territori a partir dels valors i dels coneixements (cultures) del propi territori, no solament gaudeixen d'una major legitimitat, sinó també d'una major adequació o efectivitat. En el cas de la gestió dels recursos naturals per part dels pobles indígenes, Ostrom (1990) ja ho varen demostrar. Evidentment, quan parlem d'afavorir una major sobirania sobre el territori (i els seus recursos) no proposem tornar a un indigenisme primigeni i naïf, sinó de recuperar-ne aquells elements interessants que poden servir d'antídot a un model de globalització que afavoreix que les decisions es prenguin “des de fora”, amb una lògica colonial i extractivista.

d. Desenvolupament endogen i sostenible:

Monllor (2021) afirma: “Si el sector primari té una salut de ferro, el món rural en què habita es contagia d'un estat sublim, i, si en canvi, la pagesia flaqueja, tot el sistema agrorural decau en cascada”. Malgrat observar que desapareixen petites i mitjanes explotacions i que “les grans empreses agroindustrials destermen allò que donava vida al camp”, Monllor veu amb esperança que

“avui a Catalunya reneix una part de la pagesia d’arrel, i que una nova agricultura més social, compromesa i justa està agafant força per omplir d’aliments, i moltes altres coses més, els espais que avui anomenem buits”.

En la línia del que ja hem esmentat, d’afavorir les interconnexions urbà-rural, Monllor constata que l’aposta per un món rural viu i actiu ha de ser tant del camp com de la ciutat: “Si els pols de consum compren de manera conscient allò que els pols de producció els ofereixen, començarem a refer les relacions d’acord amb una alimentació compromesa.”⁶

Per tant, no podem estar més d’acord Puigvert (2021) quan afirma que: “Toca explorar noves vies, reconnectar, reaprendre, innovar i readaptar molta praxi i coneixement que hem anat abandonant a cop de modernitat malentesa i vida accelerada. Tot sigui per un nou pacte urbà-rural que exclogui la mania especulativa, extractiva i curt-terminista i que posi davant les persones i els mitjans de forma regeneradora.”

Conclusions:

A partir d’un estudi que analitza les diferències culturals entre el món rural i l’urbà i d’unes observacions fetes per activistes rurals i acadèmics, ens hem demanat com una nova cultura del territori hauria d’interpretar i considerar les relacions camp-ciutat. Hem posat en qüestió l’enfoc liberal-capitalista que considera les dues esferes com a compartiments

---

⁶ Un exemple d’això és la iniciativa “Benvinguts a Pagès”, en la què 200 explotacions agrícoles ofereixen el seu producte als visitants de ciutat, en una experiència que combina l’agroramaderia, el turisme rural i la gastronomia.

autònoms i estancs però alhora totalment dependents. Això ens ha portat a demanar-nos com aquesta nova cultura del territori hauria d'articular uns valors, creences, coneixements, actituds i comportaments que depenen de com interpretem les relacions camp/ciutat.

La complexitat de la qüestió ens fa ser molt prudents i només ens permet apuntar, temptativament però en forma de conclusions, les afirmacions següents:

- que no hi ha valors “superiors” o “inferiors”; tots tenen les seves funcions socials, històricament determinades i, per tant, cal preveure en quins escenaris futurs podrien ser més o menys útils;
- que malgrat l'aparent malestar en les relacions camp-ciutat no tindria cap sentit (a nivell cultural) creure que els conflictes es resoldran neutralitzant valors urbans amb valors rurals i a l'inrevés;
- que, en qualsevol cas, caldria equilibrar (complementar) una cultura excessivament “urbano cèntrica” amb valors rurals, més connectats a la realitat física que sustenta (materialment) la humana;
- que, per tal d'articular aquests valors en una nova cultura del territori és imprescindible la participació dels “territorians” en la elaboració de polítiques (educatives, comunicatives, econòmiques, socials i ambientals) que així ho facilitin;
- que també caldria democratitzar (i urbanitzar) la cultura política del món rural per tal d'afavorir relacions de poder més horitzontals i democràtiques i processos de decisió més participatius;
- que, en contrapartida, també caldria “ruralitzar” una cultura urbana excessivament artificialitzada, que ignora la seva sostenibilitat material;

- que una nova cultura del territori no només s’haurà de nodrir de valors urbans i rurals, sinó també de “nous-vells” valors que havien deixat de ser importants; ens referim, per exemple, a la sobrietat, l’autocontenció o l’estalvi.
- finalment, que qualsevol canvi en els valors urbans i rurals condiciona les relacions camp-ciutat alhora que canvis en les relacions camp-ciutat també afecten els valors urbans i rurals.

En definitiva, considerem que replantejar-se la relació camp-ciutat és també una forma de replantejar-se el concepte de territori en tota la seva dimensió cultural. Aquesta és una tasca complexa que comporta, no solament saber articular uns valors que avui semblen antagònics o contraposats sinó, també, preveure com poden evolucionar en funció de com es configura en el futur la relació camp-ciutat. Tanmateix, que aquesta tasca sigui complexa no vol dir que l’haguem de descartar, al contrari, l’actual crisi climàtica i ecològica ens adverteix que és del tot necessària.

REFERÈNCIES:

AGENDA RURAL DE CATALUNYA (2022) a: <https://agricultura.gencat.cat/ca/ambits/desenvolupament-rural/agenda-rural/>

BUHIGAS, Maria (2021), citada a GARRIGA, Jordi (2021): “Territori: continent, però també contingut”. L’Economic. El Punt Avui.

CASTELLS, Manuel (1996): La Era de la información. Economía, Sociedad y Cultura. Madrid: Alianza Editorial.

FREIXA, Vanessa (2022): “Som un país petit però la Generalitat no coneix el territori”, entrevista a: <https://www.naciodigital.cat/reptescapitals/vanesa-freixa.html>

FREIXA, Vanessa (2021): “Abans de marxar de la ciutat, potser que ens fem unes quantes preguntes.” Revista Crític.

OSTROM, Elinor (1990): Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press.

MONLLOR, Neus (2021), citada a GARRIGA, Jordi (2021): “Territori: continent, però també contingut”. L’Economic. El Punt Avui.

MUNTANYA, Marc August (2021): “El tractor”. Directa.cat.

PUIGVERT, Antoni (2021): “Sobre el binomi rural-urbà”. Directa.cat

QUINTANA, Imma (dir.) (2011): Valors urbans, valors rurals [en línia]. Lleida: Fundació Món Rural, 2011. Disponible a: https://irla.cat/wp-content/uploads/2017/09/eines18_variables.pdf

Camp I Ciutat: Algunes Reflexions i Propostes per a una Aliança Davant les Urgències de la Transició Ecosocial.

Raül Valls i Lucea

Filòsof i membre del CST

---

*“Quan arriba el moment de marxar,
molts no saben,
que el seu enemic marxa davant d’ells,
La veu que els mana,
és la veu de l’enemic,
El que parla de l’enemic
és ell mateix l’enemic.”*

Bertolt Brecht: Poemes i cançons.

Ens enfrontem a un repte colossal. Els desequilibris de tota mena que la nostra forma de viure ha generat amenacen la vida en general i la humana en particular. Insistir en les ruptures i les disputes, com aquelles que enfronten camp i ciutat, és no fer-se conscient dels riscos que ens amenacen. Les lògiques mercantilistes d’un model depredador

i extractivista ens han convertit en estranys a les nostres mateixes llars. Els detentors del poder i una maquinària social basada en el benefici per uns pocs i la ideologia del creixement econòmic sense aturador, ens han posat a la vora del precipici. Hem creuat els límits i hem de redreçar el camí a la recerca de formes de viure d'escala més humana i més simbiòtiques amb el planeta.

El moment que viu la humanitat és transcendental. Ens cal assumir que la solució de molts dels nostres problemes està a transformar la nostra forma de viure i, per tant, les bases socials, econòmiques i culturals de la nostra societat. Fer-nos conscients que no és la competència entre el camp i la ciutat, ni oposar sistemàticament el rural i l'urbà el que ens ajudarà a avançar cap a les solucions que ens calen avui. Necessitem idees, projectes i experiències que serveixin per a la vida quotidiana en tots els espais que habitem, admetent que les diferències estan en el grau i forma d'artificialització que pateixen i de com això ens allunya d'un metabolisme socio-natural saludable i que no se'ns giri en contra. Ens calen, per tant, utopies realitzables que dissolguin unes categories cartesianes, dicotòmiques, que ja no serveixen per interpretar el món i que tampoc ens ajuden a construir-ne un que respongui a les crisis en les que estem immersos.

Els debats i relats que insisteixen en una suposada imposició de la “mirada urbana” sobre el món rural no reparen en què la dinàmica del darrer segle ha estat la progressiva dissolució de les diferències entre camp i ciutat, dins de les lògiques colonitzadores, a una i altra banda, d'un capitalisme que mercantilitza tot el que toca i ho converteix en banal objecte de consum compulsiu. La conversió dels espais rurals, menystenint la seva funcionalitat agroalimentària, en mers indrets de consum recreatiu i turístic de masses és un dels exemples més sagnants d'aquesta deriva banalitzadora que té la seva màxima expressió en la sorprenent acceptació social de la idea que el pagès és una sort de “jardiner del territori”. Un jardiner que s'ha vist obligat a pràctiques

d'exploració industrialitzada per produir uns aliments cada cop menys saludables i que a llarg termini són fatals per la fertilitat de les terres de conreu. Però aquesta mateixa lògica dissolvent també ha afectat les nostres ciutats que han esdevingut espais posats al servei de la rendibilitat del capital, esmicolant les sociabilitats que la caracteritzaven. La tematització mercantil, en un sentit turistificador, tant de territoris rurals com dels urbans ha esdevingut el procés que els ha desfigurat i convertit en hostils pels seus habitants.

El capitalisme, com a forma d'organitzar la natura, ha mobilitzat els recursos del planeta no al servei de la vida humana, sinó de la seva pròpia reproducció en forma de capital, i del poder i privilegis de les minories posseïdores. Aquest, per garantir la seva supervivència, necessita de la contínua expansió en tots els àmbits, especialment el geogràfic. El món rural ha estat engolit per aquestes lògiques, igual que ho ha estat la ciutat. No és que aquesta hagi imposat el seu "model urbà" al camp sinó que ambdues han estat absorbides per les lògiques del creixement capitalista. La vida humana s'ha posat al servei de les seves dinàmiques expansives i destructives. Els discursos que les oposen com a mons diferents i en disputa pateixen d'una visió distorsionada de la realitat i malauradament molt funcional als interessos d'un model expansiu que colonitza i mercantilitza de forma insaciable. Els poders que desvien l'atenció cap a les disputes entre nacions, alimenten dins d'aquestes els enfrontaments i malfiances entre ciutat i camp. Es construeixen ideològicament els imaginaris de l'urbà i el rural com a realitats suposadament antagòniques.

Englobant una articulació nova entre camp i ciutat, ens cal una relació metabòlica alternativa entre societat i natura, una relació ara pertorbada per un model social i econòmic de creixement indefinit, el capitalisme, humanament injust i ecològicament destructiu. Un nou funcionament metabòlic que parteixi d'assumir que els humans som part indèstriable de la natura i que no en podem ni volem viure aliens. Reconstruir aquesta

relació implica “renaturalitzar” els nostres espais urbans, pacificant-los a una escala humana, i retornar els espais agraris a una relació més simbiòtica amb els espais naturals que els encabeixen. Ens calen solucions de biomimesi que articulin territoris i poblacions de forma equilibrada i solidària. Ens calen continuïtats renaturalitzades que vinculin, com a miscelis, els espais rurals amb els centres urbans.

De vegades escoltem arguments que insisteixen en un acrític “retorn a la terra i als orígens” i es defensa que totes les respostes als nostres problemes es troben en una sort de recreació bucòlica d’un passat al qual hem traït amb la modernitat cosmopolita. Aquest discurs, que fàcilment es barreja amb elements polítics reaccionaris i nacionalistes i que té molt de recorregut dins d’espais anticiència i de la retòrica “New Age”, simplifica la realitat, produint un còctel que revestit de llenguatge suposadament alternatiu i aparentment radical, és fàcilment mobilitzat per l’extrema dreta i el seu discurs d’odi i ressentiment. Certament, hi ha pràctiques passades que cal recuperar, però també hem de ser crítics i no idealitzar sense matisos el món d’ahir. En el passat també es van cometre errors i es van agafar els camins que ens han portat fins on estem avui. Cal tenir clar on i quan es van prendre certes decisions no encertades i sobretot a quins interessos obeïen. Del passat en podem aprendre molt, principalment si som capaces de reconèixer els desencerts i les cruïlles que van provocar les ruptures metabòliques que ens van allunyar del funcionament dels ecosistemes naturals i ens van posar en peu de guerra amb ells.

Una nova ruralitat, i també urbanitat (potser hauríem de parlar ja de “*rurbanitat*”) si vol restaurar la comunicació amb la natura i recuperar un metabolisme saludable i veritablement sostenible haurà de cercar camins acompanyada d’una ciència social emancipatòria, que deixi de posar la tècnica al servei de l’explotació salvatge del planeta. Aquests camins discorren per alternatives netament postcapitalistes. Ens cal per

tant, una *rururbanitat* ecosocialista, que defugui dels discursos divisoris i reaccionaris i que aposti per visions que integrin els territoris de forma simbiòtica.

S'insisteix molts cops des d'un ruralisme reaccionari en el fet pervers de "l'urbà" en si mateix, però s'obvia que són els processos de "desenvolupament territorial", reclamats sovint per aquests defensors dels "orígens", els que han devastat el món rural. I entenem per aquest "desenvolupament" tant la construcció d'habitatges destinats a l'especulació i l'acumulació de capital, com les infraestructures de mobilitat al seu servei que han engolit i fracturat terres de conreu. L'espai "urbà", entès com a espai construït per la vida quotidiana i la sociabilitat humana, ha d'existir. Al que s'ha de posar límits és als processos d'urbanització amb fins especulatius (que molts cops són també urbanitzadors) que alteren i desnaturalitzen les funcions dels espais rurals orientats a satisfer la necessitat humana d'alimentació. Donar centralitat a la producció d'aliments a l'hora de planificar el territori és cabdal per la transició ecosocial pendent.

El lloc és important, però des de la lògica de la "identitat territorial" pot ser mobilitzat de diferents maneres. Els relats en un sentit clarament reaccionari que prioritzen de forma implícita l'ètnia, nació, la pertinença o la propietat com formes d'expressar aquesta centralitat del lloc són molt funcionals a les lògiques capitalistes. Ens cal més que mai una elaboració progressiva i inclusiva del lloc, formes no excloents de viure i expressar la vinculació. Cal que siguem persones crítiques amb els discursos que insisteixen amb les idees de "l'autenticitat" i "l'arrelament" sense parar atenció a les exclusivitats que amaguen.

En aquest sentit, cal estar críticament atent@s a les autodefinicions d'identitats "rurals" a partir de la qualificació d'un altre estrany i hostil, "l'urbanita", sobretot quan s'expressa en la "zona grisa" entre la burla

i el menyspreu al visitant inoportú i a partir dels estereotips negatius a l'ús: una sort d'estranger molest, culpable de la seva ignorància respecte a una suposada cultura rural "autèntica", un intrús que amenaça al "nostre lloc", un estrany que volem lluny o directament desaparegut del món pur i originari que creiem habitar. Aquesta construcció, antiurbana i d'un ruralisme que apel·la a una tradició, generalment inventada, es revesteix i confon en molts casos d'un radicalisme pseudoesquerrà quan en realitat és el reflex d'una ideologia conservadora i profundament reaccionaria. Aquesta ideologia és un fre a la possibilitat de qualsevol relat i pràctica emancipadora i progressiva sobre el lloc que ens permeti avançar en les alternatives polítiques que seran necessàries per a una transició ecosocial solidària i no excloent. Una transició que necessita solucions i projectes que connectin camp i ciutat i dissolguin les oposicions i injustícies espacials, que afecten uns i altres i que ara els separen absurdament.

Vivim sota una permanent sensació d'amenaça i desposseïció sobre els llocs que habitem. Aquesta sensació té bases reals, però errem a l'hora d'assenyalar als culpables. Davant aquesta percepció les actituds defensives han esdevingut la forma de reacció més corrent i explica molts dels conflictes socioterritorials que patim, i que s'expressen en forma d'enfrontaments entre "urbanitat" i "ruralitat". Aquest sentiment d'amenaça és una part fonamental de la "reivindicació del lloc" i la seva defensa que hem viscut les darreres dècades. Aquests processos són globals i es corresponen a lògiques que deriven en la majoria dels casos de colonitzacions mercantils que canalitzen excedents de capital a la constant recerca d'indrets on es puguin fer més rendibles: barris de ciutats on la turisticació deteriora la vida del veïnat, creixements urbanístics que deformen els paisatges i massifiquen més els espais de costa i muntanya, espais rurals i naturals que es veuen desbordats per un turisme de proximitat afamat de natura, i tot un seguit de conseqüències derivades d'aquest model de desenvolupament econòmic que impliquen més i més grans aeroports, carreteres que hiperconnectin els llocs i

facilitin la mobilitat, serveis que compensin les conseqüències d'una hipermobilitat afavorida, fins fa poc, per una disponibilitat d'energia abundant i barata. Caldrà integrar en l'equació de les propostes alternatives el vector de la crisi energètica.

Tot plegat ens mostra que no hi ha solucions parcials viables o que impliquin lògiques perverses i que promoguin hostilitats d'uns en contra d'altres, sinó que necessitem solucions holístiques, globals, justes, consensuades i profundament democràtiques. Ens calen, per tant, imaginari progressius i que ens ajudin a construir una societat més amable i solidària. Això es fa absolutament imprescindible si volem una transició ecosocial en pau amb el planeta i que aquesta no esdevingui un malson sota els paràmetres egoistes del perill ecofeixista. I les divisions fictícies i l'hostilitat són combustible per aquestes tendències reaccionàries.

La mercantilització i privatització autoritària de la nostra societat durant el període d'hegemonia neoliberal ha suposat el factor principal que ha aprofundit els processos "d'acumulació de capital per desposseïció" (Harvey) tant al camp com a la ciutat. Això ha afectat, de diverses maneres i diferents ritmes i escales, tant els espais urbans com als rurals. També ha generat, com és habitual en aquests casos, una fictícia situació d'enfrontament i competició entre les persones que habiten en diferents territoris, que confon i allunya a les poblacions urbanes i rurals de la comprensió dels processos que deterioren el seu medi ambient i que les aliena i sotmet a les lògiques del capital. A les ciutats, mitjançant un model turístic funcional a les lògiques del benefici empresarial, ha mercantilitzat les formes culturals, la història i la creativitat intel·lectual, ha tematitzat els barris i la vida quotidiana dels seus habitants posant-los a uns i altres al servei de les corporacions de la indústria turística. Al camp ha destruït les velles cultures pageses i ha mercantilitzat els recursos naturals (aigua, terra, aire i vida) promovent una producció agrícola i ramadera que ha sotmès a la pagesia a les grans

empreses agroalimentàries i ha degradat la fertilitat de les terres i els espais naturals on es duu a terme l'activitat primària. El neoliberalisme ha aprofundit, tant al camp com a la ciutat, les lògiques purament extractivistes i allunyades de les necessitats reals dels seus habitants. Aquests han esdevingut mers instruments al servei d'una nova fase d'acumulació de beneficis i ha enfrontat perversament les necessitats d'uns amb les dels altres.

La nostra societat, tant aquella que anomenem urbana com la rural, han patit intensos processos de conversió de l'espai en mercaderia, també del temps que s'ha vist monetaritzat i ha estat víctima de les dinàmiques de desposseïció que han caracteritzat la ideologia del creixement econòmic i de l'acumulació de capital. Una aliança camp-ciutat necessita alliberar el territori (espai) i el temps dels interessos capitalistes i crear una xarxa social i territorial basada en la cooperació i la solidaritat, una xarxa que ha de tenir com a finalitat principal les necessitats humanes no consumistes, i de forma central, l'alimentació. La dada que ens diu que a Catalunya només un 15% dels aliments que consumim tenen un origen local ens mostra l'envergadura del problema que tenim en aquests moments i del camí que cal que refem per reconstruir els territoris que la mercantilització neoliberal ha devastat. La sobirania alimentària és una via possible per recosir de nou la ruptura metabòlica entre les vides concretes i la natura que les sustenta i per aquesta nova relació entre un món rural ecològicament revitalitzat i unes ciutats pacificades i renaturalitzades.

La liquidació de l'espai pel temps, causa fonamental de la ruptura metabòlica entre la societat i la natura, provocada per una creixent velocitat en la vida quotidiana, alimentada per un petroli abundant i barat, i per l'extensió d'una xarxa de comunicacions motoritzades, han generat una falsa idea de proximitat. Mai els territoris i les persones que els habiten havien estat tan distants, enfrontats i desconeguts entre elles. Quan en dues hores, sortint des de la conurbació barcelonina,

podem estar trepitjant camins pel Pirineu, portats per un cotxe fabricat i alimentat per una energia que provenen de l'altra banda del planeta, vestits amb roba produïda per treballadores llunyanes i quasi en condicions d'esclavitud, i quan l'àpat que farem oculta escandaloses distàncies quilomètriques, parlar de proximitat és una ironia perversa que ens mostra el lluny que hem arribat amb un model irracional i extralimitat i en una sort de fugida endavant cap a un desastre segur.

Una nova relació entre el món urbà i el rural ha de reconstruir i articular la proximitat des de la lentitud, la relocalització d'activitats, les energies renovables en el context d'una autèntica economia solar, la pacificació dels entorns urbans i la reducció d'una mobilitat que haurà de prioritzar les formes sostenibles i actives per damunt de les motoritzades (caminar, bicicletes, transport públic). Una agricultura desenvolupada dins del nou paradigma ecològic ha de tenir un paper fonamental en aquesta nova articulació territorial, unint unes zones urbanes renaturalitzades a partir d'horts i parcs que els vinculin mitjançant nodes estratègics i corredors productius amb els territoris rurals de models agro-ramaders més extensius. Tot plegat dins d'un mosaic agroforestal on les zones urbanes s'articulin de manera natural a través d'aquestes xarxes locals, col·laboratives i properes de producció i distribució d'aliments.

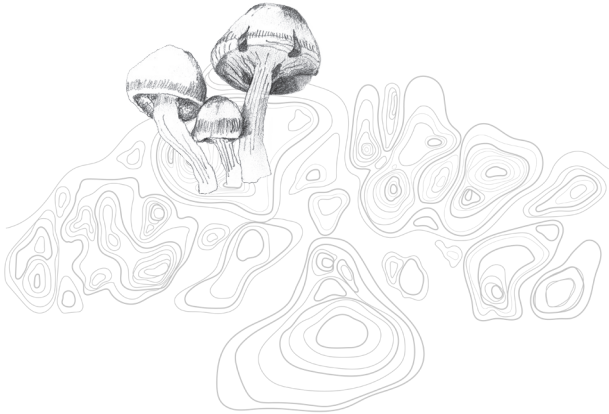
Els fluxos d'energia i materials a través dels ecosistemes naturals poden no ser compatibles amb els dels fluxos financers a través dels mercats globals. Aquesta incompatibilitat és un dels factors que expliquen la ruptura metabòlica tant en els espais urbans com en els rurals. La decisió sobre quins fluxos prioritzem és política i és la que marca la diferència entre continuar dins del paradigma productivista o si evolucionem cap a un d'ecosocialista.

La superació del model capitalista no pot obviar la necessitat imperiosa de posar en el centre formes de vida col·lectivistes. La llibertat individual, una conquesta irrenunciable, ha de transitar pels camins del comú i

construir-se a partir de combatre i acabar amb unes desigualtats socials cada cop més profundes i sagnants. Davant les crisis que ens amenacen cal que fonamentem una societat més igualitària i cohesionada. La ideologia de la competitivitat i les lògiques basades en la mercantilització són suïcides en un context de carestia energètica i canvi climàtic. La solidaritat ha de deixar de ser un valor humanitari, agitat només davant les catàstrofes llunyanes per convertir-se en un hàbit social, quotidià i proper. Hem de tornar a posar en qüestió la propietat privada com a valor i realitat intocable. Aquesta ha esdevingut un obstacle i un problema per a una gestió saludable del territori i per una integració de la vida humana dins la natura a la qual pertany. El gran repte de la transició ecosocial és revertir els processos de desposseïció i acumulació de capital en poques mans i fomentar formes d'apropiació social i col·lectiva. Una societat en pau amb la natura serà aquella que es deslliuri de les cadenes de la propietat privada i reprengui la construcció d'una nova civilització que superi les desigualtats de tota mena, també aquelles que ens separen en classes socials i que ho fan des de les construccions fictícies de l'urbà i el rural com a suposades realitats antagòniques i irreconciliables. Com tantes vegades ens ha demostrat la història de la humanitat i com ens recordava Bertolt Brecht, quan ens porten a la batalla cal reconèixer l'autèntica veu de l'enemic i no deixar-nos confondre per aquells que fan de l'odi i la malfiança entre la gent corrent els fonaments del seu poder i privilegis. Aquest enemic comú és avui un capitalisme salvatge i extralimitat, que explota i destrueix amb la mateixa eficàcia a la natura i als éssers humans que l'habiten.

Camp – Ciutat: reptes compartits i objectius comuns

Jaume Moya i Matas
Jurista i consultor

Parlar de despoblament rural no és introduir cap fenomen nou, ans al contrari, sinó contemplar quelcom que es manté al llarg de moltes dècades i, en no poques zones, s'agreuja i s'accelera. Segons xifres del Govern de l'Estat, només el 16% de la població està empadronada en municipis rurals (la majoria, un 60%, en municipis de menys de 5000 habitants), els quals ocupen el 84% del territori. A Catalunya, 200 dels 947 municipis (la gran majoria a les comarques de l'interior de Lleida, Tarragona i el Pirineu), es troben en situació crítica. Es preveu que aquest decreixement demogràfic i concentració urbana segueixi accentuant-se, fins prop del 90% de la població vivint en entorns urbans l'any 2050.

Aquestes dinàmiques actuen en perjudici de la població rural, especialment en falta de recursos sanitaris, d'educació, habitatge, infraestructures, serveis culturals i ocupació laboral. Aquest fenomen, que s'ha vingut a conèixer com “de l'Espanya Buida (o Buidada)” és ja una prioritat política de primera magnitud i a la qual cal no només destinar urgents esforços des de les administracions públiques, sinó encarar una nova perspectiva de les relacions entre camp i ciutat,

reconeixent totes les dimensions de la interdependència mútua i treballant per donar respostes als reptes compartits i els objectius comuns de supervivència.

En un model tradicional, entre el camp i la ciutat s'estableixen lligams d'interdependència econòmica. En funció d'aquesta, el món rural proporciona a la població de la ciutat productes alimentaris i d'altres matèries primeres (fusta, sal, pedres i graves, etc), energia (especialment elèctrica, de fonts d'hidroelèctriques, tèrmiques i, modernament, eòlica i solar) i li facilita espais aptes per a absorbir els residus (abocadors, deixalleries...). Al mateix temps, acull les indústries que en inèrcia centrífuga són progressivament expulsades dels entorns urbans per ser potencialment perilloses o, senzillament, incòmodes i impopulars (nuclears, químiques...), les quals arriben atretes també pels avantatges d'un preu de sòl més barat i certes facilitats tributàries municipals. Alhora, el camp brinda a les persones urbanites entorns d'esplai, esbarjo i turisme en contacte amb la natura o, al menys, allunyats de la quotidianitat asfaltada. Per la seva banda, la ciutat ocupa l'espai referent de l'educació superior, la sanitat, la cultura i, especialment, l'assentament dels llocs de poder, tan econòmic i de control de mercats i finances, com de presa de decisions que afecten al global d'allò conegut com a "territori" (terme que engloba -o hauria d'englobar- ambdues realitats).

Avui, tot i que encara perviu en l'imaginari aquesta composició de relacions, d'una naturalesa vertical i susceptible de degenerar extractivisme, les fronteres entre el rural i l'urbà, el camp i la ciutat, s'han aprimat fins a membranes permeables i imprecises. La millora en les comunicacions, la deslocalització industrial, la doble residència i el turisme rural són fenòmens que han provocat els processos d'"urbanització" del territori. Processos que no es tradueixen tan en aglomeració física i continuada de persones, sinó en la interconnexió entre ambdues realitats i les persones que les protagonitzen. Alhora, la

proliferació del teletreball i la digitalització de l'economia i la societat en general, han obert les portes a la deslocalització dels serveis i a la possibilitat de l'arrelament en el món rural de projectes fins ara netament urbans (professionals, autònoms, pimes...). D'aquesta manera, els dos mons han avançat cap al solapament i la compartició d'una mateixa realitat, i en els seus protagonistes conviuen trets d'una identitat amb un peu en cada realitat.

Malgrat tot, la dimensió demogràfica i la seva traducció en pes econòmic i electoral i en capacitat i necessitat de consum, perpetua de forma inexorable el predomini del poder urbà. Així, esdevé per l'espai rural la necessitat pragmàtica d'assumir-ho i, alhora, exigir que aquest poder s'exerceixi des de l'equitat, des d'un plantejament de capitalitat de territori, de país, nus vertebrador de totes les realitats i motor de desenvolupament equilibrat. Per això, només des de la superació de l'antagonisme i de la falsa contradicció d'objectius, s'arriba al reconeixement recíproc i es conforma l'aliança superadora d'una interdependència de grat o per força, en un avenç vers el creixement mutu, cap a la satisfacció de les necessitats i del benestar compartides.

Aquest pacte de reconeixement necessita gaudir de la consegüent confiança i estima mútua: la identificació de les necessitats compartides i la capacitat de col·laborar en la seva consecució esdevé un repte transversal. La construcció d'una nova relació camp - ciutat ha de partir d'uns lligams entre ambdues realitats de forma incloent, horitzontal i mútuament profitosa, amb la mutació d'aquella vella interdependència en un nexa de complicitat i sinergia per fer front a les amenaces comunes de la globalització capitalista, la dictadura dels mercats i la crisi climàtica i encarar els nous (imprescindibles) objectius de la sostenibilitat, que han de passar per la igualtat efectiva de drets i oportunitats, la transició energètica, la superació de la pobresa i una alimentació suficient i sana. En aquesta transició, els poders públics juguen el paper clau de ser garants dels drets bàsics de ciutadania -de tota la ciutadania!-,

amb independència del lloc on resideixi la persona, i sense caure en les valoracions mercantilitzadores i capitalistes que justifiquen que s'exclouï a una part de la població de les opcions a l'assoliment i el gaudi dels objectius de convivència en equitat i justícia.

Pel que fa a Catalunya, cal tenir en compte la nova realitat del món rural. Avui en dia, és ja un fet la diferència entre allò rural i allò agrari: si bé el paisatge rural segueix essent eminentment agrari i forestal, no ho és pas l'activitat econòmica i laboral. Més enllà de la pagesia i la ramaderia, segons xifres d'IDESCAT de 2020, el pes del sector primari amb prou feines arriba a 1% del valor de l'economia, mentre que la indústria alimentària o agroindústria, responsable de la transformació d'aquest producte, representa gairebé el 3%. En algunes comarques, que considerem eminentment rurals, com la Segarra, el 8% del treball es concentra en el primer sector, mentre que el 54% en la indústria, xifres que són del 6% i el 23% respectivament al Montsià o del 3% i el 32% a Osona, per posar uns exemples. De manera que, quan pensem en la persona ocupada en el món rural dins del sector alimentari, no hem de pensar tant en l'agricultor@ – ramader@ (només unes 50.000 explotacions a tot el país, amb un nombre cada cop major de corporacions, en perjudici dels models familiars), sinó en l'obrer@, el temporer@, l'escorxador@ o l'empaquetador@, i en tots els serveis administratius, comercials, mecànics i transportistes corresponents empleats en l'agroindústria. Tots aquests agents, malgrat viure majoritàriament en pobles o petites i mitjanes ciutats, tenen molt més en comú amb una persona ocupada en qualsevol altre indústria –o fins i tot oficina–, que amb un pagès o pagesa. Amb això, la tendència porta a que, si bé el nombre d'explotacions agràries està caient en picat, la superfície de terreny en producció va en augment, cosa que ens indica un canvi de model agrari, que deixa enrere la petita i mitjana explotació familiar i la substitueix per la empresa agro-industrial, amb tot el que això comporta en filosofia productiva i afectació del medi, amb expressions com les

macrogranjes, els latifundis de monocultius i l'agricultura intensiva que impedeix la regeneració del sòl i trenca amb el principi de precaució. Aquesta agroindústria, concebuda essencialment en clau exportadora i dependent dels hidrocarburs, tendeix a extingir la pagesia, cada cop més masculinitzada i envellida, mentre dissuadeix la incorporació de joves en projectes emprenedors i, els més agosarats, en apostes per models tendents a la sobirania alimentària real, en tota la seva dimensió.

Alhora, aquella urbanització del món rural també està obrint les portes a un volum de població potencialment creixent (amb la proliferació del teletreball i els temors a pandèmies i confinaments) que desenvolupa l'activitat professional de forma desvinculada a l'entorn. Part d'aquesta població ha arribat al món rural empesa per les dificultats d'accés a l'habitatge al món urbà –fins i tot expulsada per uns preus inassequibles–, però també molta d'altra ho fa atreta per una millor qualitat de vida i uns valors estètics –i, a voltes, idealitzats– del camp. Aquesta arribada pot no ser pacífica, quan les concepcions de la persona nouvinguda xoquen amb les activitats i costums locals, podent degenerar en fenòmens de *mobbing* rural que cal superar amb ànims conciliatoris i generositat recíproques. L'arribada de la fibra òptica i la capacitat de prestar serveis professionals de forma telemàtica és l'esperança de molts nuclis en perill de despoblament, que han perdut tota la població pagesa, per atraure nous habitants i revertir processos d'èxode i envelliment. Però això només serà possible (o, al menys, estable, més enllà de la primera fase d'enamorament “arcàdic”) si aquesta nova població, diguem-li “forastera”, “neorural” o “nouvinguda”, pot ser absorbida pel nucli rural i, en comptes de saturar-ne els serveis, rep també satisfacció en les necessitats bàsiques. Això només pot ser realitat si els poders públics fan una aposta clara per garantir els drets bàsics de ciutadania en el conjunt del territori, i no només allí on es concentra el gruix de la població.

Tot plegat, sense deixar de banda la producció d'aliments, tradicional base econòmica del camp. Aquí és clau superar la lògica que concep l'aliment com a producte objecte de mercaderia, mer negoci materialitzat al llarg de la cadena alimentària. En aquest negoci, la persona productora i, molt especialment, la persona intermediària (transformadora i distribuïdora), cerca el màxim benefici, mentre que a l'altre extrem, la persona consumidora busca el mínim preu. Aquest posicionament capitalista situa enfrontats i en perpètua competició tots els agents de la cadena alimentària. En canvi, el reconeixement del dret a l'alimentació com un dret humà bàsic i la recerca de la sobirania alimentària supera aquesta antítesis. L'aliment enfocat com a element central d'un anhel compartit i holístic permet contemplar-lo com la suma de totes les parts en joc: la recerca d'un producte que integri els objectius de salut, qualitat, equitat i sostenibilitat, que contribueix a les exigències de sanitat per la població i dignitat pel treball, de font de nutrició, plaer i prestigi, de preu just per ambdós extrems de la cadena alimentària i de lluita contra el canvi climàtic i en pro de l'estalvi d'energia i aigua. En conseqüència, aspectes com la gestió eficaç dels regs i el no malbaratament de l'aigua -com a recurs finit-, la traçabilitat del producte i la distribució de proximitat, el diàleg entre les persones productores i consumidores per adaptar-se mútuament a les necessitats i expectatives de l'altre, l'economia circular i el rebuig del malbaratament, el reforç de la pedagogia pel descobriment del territori generador del producte i els seus valors connectats o la necessitat d'una transformació i distribució que no allunyi els dos extrems protagonistes de la cadena ni amagui els seus trets identificadors i els escanyi econòmicament, són valors claus del nou model alimentari. A tot això, la pedagogia de la cultura de la nutrició, especialment en l'àmbit de l'educació dels infants (amb eines tan potents com introduir els bons hàbits a la cuina i al menjador com una assignatura més dins el currículum formatiu), suma com una eina d'importància cabdal per avançar en la nova cultura des de la conscienciació de tot l'abast del model alimentari. Aquest camí,

però, no està exempt de perill, i cal evitar que aquest l'aliment sa, bo i verd estigui només a l'abast de les classes més privilegiades, en una mena d'"ecofeixisme" (com ha batejat l'antropòloga Yayo Herrero) que expulsa una part de la ciutadania de l'accés a la nutrició saludable. El fet constatable que en els supermercats una pizza o uns canalons precuinats i envasats siguin més econòmics que un bròquil o un quilo de préssecs en són indicis quotidians.

Però el pacte camp – ciutat, basat –insistim–, en l'escolta activa i el respecte i la comprensió entre ambdues realitats, no només ha de passar per l'aposta compartida del nou model de producció, transformació, distribució i consum alimentari, sinó també projectar-se en el replantejament de tots els models que defineixen les realitats del món en comú. Un nou model turístic, on els valors de la preservació de la natura, el paisatge i el patrimoni, del treball digne, el respecte i la voluntat d'aprenentatge constant, formin part de l'activitat, i no produeixin fenòmens com la gentrificació de l'habitatge, el monocultiu empresarial, la rapinya de la natura i la precarització laboral. Un nou model energètic, que deixi enrere la depredació i l'especulació que porta a sacrificar uns territoris i una ciutadania per satisfer les necessitats d'uns altres, i parteixi dels valors de la solidaritat, la descentralització, la democràcia participativa, l'eficiència i, per sobre de tot, la planificació global de país, evitant la concentració rebuda com agressió des dels territoris i garantint l'adequació als valors del paisatge, del medi ambient i de l'activitat agrària, i la distribució justa de la riquesa. També un nou model de gestió de l'aigua, que en racionalitzi el consum, fomenti la reutilització i abandoni el model d'explotació sense límit i de saturació de pràctiques contaminants, pel d'aprofitament sostenible, racional i eficient. Un nou model de generació i gestió residus, que més enllà dels grans abocadors i incineradores, que empudeguen i contaminen paratges allunyats de l'asfalt, i de l'obsolescència i dels derivats del petroli, aposti per la reducció de l'ús de productes no reciclables, la reutilització i l'economia

circular. Un nou model d'urbanisme i de construcció, que posi en valor els perfils, les tècniques i els materials tradicionals i, alhora, prioritzi la recuperació verda dels nuclis existents davant la construcció de nous habitatges seriatos, descontextualitzats i desconnectats de l'entorn. Un nou model de mobilitat, descarbonitzat i que deixi d'apostar només per les connexions veloces de llarga distància entre grans capitals i per la potenciació de grans eixos per la circulació de vehicles privats i se centrin en la curta i mitja distància, vertebradora del territori, pensant en la mobilitat col·lectiva de persones treballadores, estudiants i usuàries dels serveis que li són negats en l'entorn immediat. Un nou model de fiscalitat, verda i especial, incentivadora de l'establiment d'iniciatives econòmiques creadores de treball, sostenibles amb el medi i que aprofitin els valors dels que ja compta el territori, amb el foment de l'autoocupació especialment femenina i jove i la recerca d'un treball digne i estable que permeti consolidar projectes vitals. I, al final, però no menys important, un nou concepte d'ordenació territorial, amb visió de gènere i estructures de participació ciutadana i governança, ajustada a la realitat geogràfica i socioeconòmica més connectada i que garanteixi l'accés i el gaudi en pla d'igualtat també dels dits "drets humans de segona generació" (econòmics, socials i culturals, propis de l'Estat social i del benestar).

Font: ACN, 2021

Font: Ajuntament de Barcelona (2021)

Font: donantambiental.cat

Font: turismebaixllobregat.com

A background of a topographic map with white contour lines on a dark gray field. The map shows various peaks and valleys, with several small white crosses marking specific points of interest.

Caminant per
una nova terra

II

Pagesia i sobirania alimentària en crisi

Martina Marcet Fuentes

Ramadera agroecològica. Llicenciada en sociologia i màster en pensament contemporani.

Introducció

La pagesia del nostre país està en crisi. I no és quelcom nou. De fet, la situació fa anys que s'arrossega: preus baixos, monopolis de les grans distribuïdores, precarització, baixada de la renda, mercantilització de les finques, intensificació, dificultats d'accés a la terra, etc.

Des de l'entrada a la Unió Europea, el sector ha passat de ser un 22% de persones ocupades a tot l'Estat Espanyol (el 1976) a un 4% el 2021¹. La suposada modernització del sector que havia de dur l'entrada a la UE i la política agrària comuna ha acabat comportant un desmembrament del sector, especialment de la petita pagesia.

Qui en aquest context ha seguit amb l'activitat ha estat, en la majoria dels casos, a base de fer una producció cada vegada més intensiva i

---

¹ Dades INE

mercantilitzada, via processos anomenats d'integració. En el cas de Catalunya, focalitzada sobretot en l'engreix de porcí. Però podem parlar també de la fruita dolça en el cas de Lleida i la Franja, o d'horta en el cas del llevant de l'Estat Espanyol.

Aquesta intensificació, juntament amb l'abandonament de moltes petites finques, ha propiciat la concentració i la mercantilització del sector, deixant en mans de grans empreses el control de la producció, o fins i tot la producció mateixa.

Els petits projectes que han intentat o bé sobreviure amb models tradicionals o bé crear-se de nou a partir d'un model vinculat a l'agroecologia han esdevingut molt precaris. En molts casos, l'única via per mantenir les finques i activitats ha estat a través de la intensificació/integració d'una part de l'activitat, o de tota. Es pot dir, sense equivocar-nos gaire, que el porcí intensiu en molts casos és el que permet compensar els ingressos de moltes granges.

Situació actual: emergència alimentària

Què ha canviat el darrer any que ha acusat la situació de crisi existent? Doncs tant l'impacte sobre el sector del canvi climàtic, com l'escassetat de matèries primeres i energia. En aquest escenari a més a més s'ha sumat la guerra a Ucraïna (que ha comportat el bloqueig d'un dels principals productors de cereals del món) i, sobretot, l'especulació bestial associada a aquests processos.

Els "mercats" estan especulant a futurs amb el preu dels aliments i les collites, perquè en un moment general de crisi en el qual cap sector proporciona grans beneficis, tothom sap que allò que les persones no poden deixar de fer és alimentar-se. I s'ha reforçat

encara més l'especulació (que ja existia) en aquest àmbit. Per això es parla d'una situació global d'emergència alimentària.

En aquest sentit es parla de col·lapse, però quan una estructura col·lapsa, s'enfonsa de manera sobtada. I més aviat el que estem vivint és un procés de desmembrament, decadència o com una inundació progressiva, però en el qual el capitalisme com a mecanisme hegemònic no està col·lapsant. Ho estan fent les societats més benestants, els estats, i les condicions de vida de moltes persones. Aquest cop a les zones opulentes del planeta (perquè en molts altres punts del món aquestes situacions fa anys, dècades, que s'estan donant).

Estem davant d'un escenari en el qual l'escassetat de combustibles fòssils afecta de manera directa a tot el sector primari. L'agricultura i la ramaderia són altament dependents d'aquests recursos, tant per la maquinària que s'utilitza com pels fertilitzants necessaris. A aquesta situació cal sumar-hi l'afectació del canvi climàtic, que provoca reduccions de les collites i les pastures.

Agroecologia com a alternativa. Pros i contres.

L'agroecologia és en bona mesura una solució, almenys pel que fa a la dependència de fertilitzants, i per la recuperació dels sòls més maltractats per una producció intensiva. Retornar al tancament de cicles combinant i diversificant les activitats pageses (agricultura, ramaderia i silvicultura), reduir els treballs al sòl, reduir de manera dràstica la ramaderia intensiva en favor de l'extensiva, són algunes de les aportacions que es poden fer, i que garanteixen i garantirien poder mantenir la producció d'aliments.

Ara bé, l'agroecologia pot mitigar i adaptar-se més fàcilment al canvi climàtic, però sempre n'estarà afectada. De la mateixa manera, encara no estem en condicions de descarbonitzar les tasques agràries i tornar al sistema de fa 100 anys, basat en l'activitat humana i la tracció animal. En bona mesura també perquè les condicions de vida de la pagesia anterior a la revolució verda en molts casos eren de semiesclavatge, inserides en uns modes de vida amb molta misèria, altament familiaritzada, on els drets laborals no existien, i on dones i infants n'eren els principals perjudicats.

Perquè ens en fem una idea, a l'Alt Berguedà, la gent dels pobles majoritàriament agraris de mitja muntanya van deixar el camp per anar a treballar al tèxtil (les dones) i a la mineria (els homes). I en molts casos, aquest canvi es feia perquè era menys feixuc posar-se 12 hores dins d'un pou de carbó i cobrar un salari a final de mes, que no viure com a pagès.

Un altre dels problemes associats a la descarbonització és la pèrdua de coneixements tradicionals. Cal tenir en compte que, a banda del fet que al sector primari no hi ha pràcticament relleu generacional des de fa anys, bona part dels coneixements més tradicionals s'han abandonat -i, per tant, tampoc s'han millorat-, perquè la introducció de la maquinària els ha substituït. Parlem de qüestions com la tracció animal o certes feines manuals. Així doncs hi ha una tasca pendent de recuperació, millora i innovació de tècniques tradicionals, combinada amb la necessitat imperiosa d'optimitzar els usos de la gran maquinària (indispensable en alguns casos), així com de prioritzar l'ús de combustibles fòssils per aquesta mena de tasques, en forma de reserves estratègiques.

El que també pot garantir l'agroecologia enfront el model alimentari mercantilitzat és la sobirania alimentària i el dret a l'alimentació. I en aquest sentit, reforçar la petita pagesia i establir estratègies de transició agroecològica de manera general al sector primari és primordial. Actualment al nostre país depenem del mercat d'importació-exportació per garantir l'abastament del mercat alimentari, i per poder treure producte (especialment porcí intensiu). Amb una reordenació productiva, es podria arribar a tenir un grau elevat de sobirania alimentària i autoproducció, basades en l'agroecologia. Però per a fer-ho caldria no només una transició agroecològica sinó també una planificació de la producció.

Finalment, l'agroecologia pot enfortir la pagesia en el sentit que per fer aquesta transició calen més finques petites i més persones ocupades al sector. Però perquè això es doni és indispensable que estigui lligada a una perspectiva de caràcter social, on es garanteixin sous i condicions de treball dignes. I en bona mesura això passa per protegir el mercat local/intern de producció, assegurant que els preus que es paguen són justos i que els intermediaris no acumulen tots els beneficis.

La fal·làcia del tecno-optimisme

Hi ha una corrent tecno-optimista que insisteix en que la solució als problemes alimentaris passa per l'aplicació de noves i complexes tecnologies, i processos com la producció vertical o la carn sintetitzada. Per què aquesta no és una solució?

En primer lloc perquè les solucions màgiques a base de major intensificació i industrialització, lligades a aplicar tecnologia, no

seran viables a mig termini. Tota implementació tecnològica en l'àmbit agrari requereix, en primer lloc, inversions importants. Unes inversions que no estan a l'abast de la majoria de la pagesia. Per tant, són tècniques que només pot desenvolupar la gran indústria, lligada al gran capital, allunyant a les persones de la seva capacitat per abastir i fins i tot autoabastir-se d'aliments. Això significa perdre tota capacitat de sobirania alimentària.

En segon lloc, cal energia per fer-les funcionar. I precisament estem davant d'un escenari en el que convé una reducció i optimització del consum energètic. Per tant, a mig termini poden ser impossibles d'aplicar. I en tercer lloc, calen una sèrie de components i materials rars per a desenvolupar tota aquesta tecnologia que també son escassos, que cada cop ho seran més, i això farà que la seva aplicació generalitzada sigui molt difícil, i encara més costosa.

Finalment, desvincular la producció alimentària del territori suposa un risc enorme. Davant un entorn altament antropitzat des de fa més de 10.000 anys, deixar de participar en la seva gestió és una irresponsabilitat. Els estudis sobre els beneficis de la pagesia, especialment els models agroecològics, així com la ramaderia extensiva, pel que fa a la conservació de la biodiversitat són molts i molt extensos. A més, en el context de canvi climàtic, que té altes afectacions sobre els ecosistemes, és important que hi hagi intervenció humana per tal de mitigar-ne els efectes.

Un exemple són els incendis forestals. En el context mediterrani sabem que els efectes del canvi climàtic son i seran més accentuats que en altres zones del planeta. També sabem que el foc ha estat, és i serà un mecanisme per adaptar els ecosistemes als canvis. Ara bé, si els focs que es produeixen es descontrolen, esdevenen grans incendis

forestals arrasant milers d'hectàrees i després s'ajunta amb sequeres o grans pluges que desgasten el sòl, el que queda és un paisatge cada cop més desertitzat. A banda d'esdevenir un perill per la població. Cal una presència al territori que permeti contenir aquests riscos, alhora que es manté i millora el mosaic agrari, es desenvolupa la silvopastura i es fomenta l'extracció de biomassa de manera ajustada a les necessitats ecosistèmiques.

La realitat dels projectes agroecològics.

Quan parlem de projectes agroecològics ens referim a aquelles iniciatives que plantegen no només una producció ecològica (certificada o no), sinó que parteixen d'una voluntat transformadora cap a la sobirania alimentària. Aquesta voluntat es veu reflectida sobretot en el fet que el centre de l'activitat no és l'obtenció de beneficis, sinó el propi desenvolupament del projecte, la cura de l'entorn i l'elaboració d'aliments sans i sostenibles.

Es tracta de projectes propers a l'economia social i solidària, que queden reflectits per exemple en iniciatives com el mapa de Pam a Pam. Molts d'ells tenen vinculacions desiguals amb el moviment de l'ESS, i en molts casos les formes jurídiques no s'ajusten al model cooperatiu, però parteixen en bona mesura de plantejaments alineats amb aquest moviment.

Ara bé, es tracta de projectes generalment petits en dimensions i llocs de treball que es troben amb moltes problemàtiques per arrencar i per mantenir-se. Les dificultats d'accés a la terra, la necessitat d'inversions importants, la burocratització, regulació i fiscalització de l'activitat (pensades per grans productors i la

indústria alimentària), el baix rendiment econòmic, són alguns dels factors que fan que molts d'aquests projectes siguin molt precaris i se sostinguin gràcies a l'autoexplotació de les persones que els tiren endavant.

Sovint s'ha considerat que una de les vies per a la supervivència d'aquests projectes era focalitzar-se en la producció ecològica, o la producció d'alta qualitat, l'elaboració i la venda directa. Però aquesta aposta és, en molts casos, enganyosa. Els productes que s'elaboren amb criteris ecològics/agroecològics tenen molts més costos que els convencionals (sobretot perquè el rendiment és menor, però també perquè internalitzen tots els elements negatius de la producció, i estan molt menys subvencionats per l'estat de manera directa i indirecta), per tant són més cars (de manera que l'accés queda restringit a persones que poden pagar-los). I l'elaboració i la venda directa suposen un augment de les hores de feina molt alt, tant per a la tasca en sí (elaborar i distribuir), com pel que fa a les feines associades (tasques de gestió comercial, econòmica, etc).

Aquest enfocament a la venda directa, sigui a particulars, petit comerç o grups de consum tampoc permet la sortida de volums importants de producte. Això fa que en molts casos una part de la producció ha d'anar a parar en mans de distribuïdors per tal de comercialitzar-se. En aquest context, els preus amb els quals es treballa són els del mercat majorista i, per tant, es competeix amb la resta de productes de producció intensiva, generant una diferència enorme i forçant a baixar o estancar els preus.

Exceptuant el cas del vi, que en molts casos s'ha convertit en un producte de luxe molt encarat a l'exportació, la majoria de projectes agroecològics son d'una fragilitat extrema i el seu producte no es valora adequadament.

Especulació sobre la terra

L'accés a la terra és una de les principals dificultats per aquelles persones que volen iniciar un projecte. La mateixa dinàmica de la Política Agrària Comuna ha afavorit la concentració de terres, ja que bona part de les ajudes estan lligades a les hectàrees conreables disponibles. Per altra banda, la gestió de les dejeccions, sobretot del porcí, han provocat també un acaparament de terres agrícoles per tal de poder aplicar-hi purins. I en tercer lloc, aquelles terres properes a vies de comunicacions i zones més urbanes estan permanentment amenaçades per la pressió constructiva a l'hora de fer créixer les infraestructures, o de les ampliacions de polígons i zones logístiques.

Actualment, a banda d'aquestes dinàmiques, hi ha una pressió creixent sobre les terres per a la instal·lació d'energies renovables, especialment de camps solars, o altres estratègies per l'obtenció d'energia (parcs eòlics, centrals hidroelèctriques). I també una dinàmica d'acaparament de terres fèrtils per part de fons d'inversió i grans empreses.

Com ja dèiem inicialment, davant de l'impacte del canvi climàtic i de la manca de productes derivats del petroli, com són la majoria de fertilitzants, la terra fèrtil s'està convertint en un bé escàs, capaç de generar molts beneficis, i cada cop més subjecte a l'especulació.

Transició ecosocial

Davant de tot aquest context, sumat a l'augment de les desigualtats socials, l'empobriment de la població, els intents de desmantellar l'estat del benestar i l'auge dels moviments d'extrema dreta, cal

plantejar sortides. En aquest sentit es parla de transició ecosocial com a procés de construcció, dins del marc capitalista, d'alternatives que permetin assegurar vides dignes a les persones, alhora que un canvi en les formes de vida.

Diem que és un procés dins del marc capitalista perquè a hores d'ara no hi ha una alternativa de caràcter global, radicalment trencadora. A més, el capitalisme és altament adaptatiu i no només funciona a nivell macro, sinó que també ens condiciona en les maneres de viure de manera individual i comunitària, i en la capacitat de poder imaginar horitzons radicalment diferents.

Des de la Xarxa d'Economia Solidària s'ha elaborat un full de ruta molt ambiciós per encarar la democratització econòmica i la transició ecosocial², en el qual es planteja l'economia solidària com a mecanisme tant per generar noves dinàmiques socials com per fer de palanca en els àmbits de gestió de l'estat promociant accions redistributives i estructurals.

També cal plantejar la transició ecosocial al sector primari com un sector estratègic per assegurar la sobirania alimentària, el manteniment del territori i de retruc garantir el dret a l'alimentació. Aquesta transició en el cas del sector primari necessàriament passa per la transició agroecològica a nivell productiu, però alhora cal establir una sèrie de mesures per assegurar la supervivència de la pagesia existent, el relleu generacional i la creació de nous projectes.

---

² <https://xes.cat/llibre/propostes-per-a-la-democratitzacio-economica-i-la-transicio-ecosocial/>

Alguns dels elements estratègics i mesures que cal posar de manera urgent sobre la taula són:

- Regular el preu de la terra i restringir el seu accés a qui vol fer activitat agrària i ramadera. Reconvertir terrenys industrials i urbanitzables a sòl agrari. Aturar o revertir tots els projectes que suposin ocupar terres fèrtils.
- Cal plantejar una transició gradual a la producció agroecològica i els models regeneratius de tot el sector agrari i ramader. Aquesta transició cal que sigui acompanyada de manera tècnica i amb recursos econòmics.
- Aquesta transició ha d'anar lligada a la disminució de la cabana porcina, al mateix temps que es facilita la diversificació de les activitats agroramaderes en una mateixa finca, s'estableixen sistemes per a la conservació del sòl fèrtil, i l'optimització de la recollida i ús de l'aigua.
- En bona mesura cal una planificació de la producció agrària i ramadera al territori, prioritzant l'autoabastiment alimentari de la població i no les exportacions.
- Calen infraestructures a petita escala per garantir l'elaboració i distribució dels productes. En aquest sentit és imprescindible recuperar i ampliar el model de les cooperatives agràries per a la gestió d'aquestes, siguin per comercialitzar i distribuir de manera conjunta, com per gestionar escorxadors, fàbriques de pinso, obradors de tot tipus, etc.

- Cal fomentar la silvopastura a tot el territori, com a forma combinada per a la gestió de la massa forestal i la producció de carn.
- Cal que la compra pública de productes alimentaris es faci de manera principal i primordial als productors del territori i a les seves agrupacions en forma cooperativa. Totes les col·lectivitats que ofereixen menús diaris (escoles, hospitals, presons, centres de dia, menjadors socials, etc), cal que estiguin abastides amb producte local, i en la mesura del possible, agroecològic.
- Cal establir polítiques de protecció dels productes locals davant els mecanismes d'exportació i l'especulació en el mercat. També obligar a la presència de productes locals, i en la major mesura, agroecològics als establiments de compra de productes alimentaris.
- Cal regular per llei els preus de venda dels productes agraris i ramaders, ajustant-nos a la realitat dels costos de producció, i no als interessos de les distribuïdores.
- Crear una llei adaptada a la petita pagesia, desburocratitzant el sector, flexibilitzant criteris per a la producció i elaboració de manera directa, facilitant els tràmits i fent-los gratuïts.
- Establir una renda agrària associada a aquells projectes agroecològics o en procés de transició que realitzen producció alimentària alhora que tasques de manteniment del territori.
- Establir reserves estratègiques de combustible per al sector primari. Fomentar altres sistemes de treball, com la tracció animal.

Posició de la pagesia. Aliances, resistència, desobediència.

Tenint en compte el context plantejat, cal posar sobre la taula quina posició ha de prendre la pagesia tant per teixir resistències a aquest context hostil de crisi, com a l'hora de fomentar aliances per tirar endavant les mesures que s'han exposat.

La primera qüestió a tenir en compte és que la pagesia no pot fer aquesta lluita sola. La situació de la majoria de pageses i pagesos és molt complexa, tant a nivell de supervivència econòmica com de càrregues de feina. Això fa que la capacitat de mobilització sigui reduïda, perquè el dia a dia acaba acaparant tot el temps disponible per l'autoorganització.

En aquest sentit, algunes de les iniciatives poden tenir suport d'altres col·lectius i moviments socials. Un exemple és l'economia solidària. Més enllà de diagnòstics, plans de dinamització i recerques (que ja n'hi ha més que suficients), el que cal són persones que donin suport a la promoció i creació de cooperatives agràries i de les infraestructures comunitàries/cooperatives comentades: centrals de compres, cooperatives de transport, escorxadors, obradors compartits, etc.

També és necessària la generació de mecanismes de garantia participativa per certificar i identificar els productes de la petita pagesia i l'agroecologia. Igualment des de l'economia solidària i especialment a partir de mecanismes com el Balanç Social es poden treballar aquesta mena d'iniciatives.

Passant a l'àmbit dels consumidors, més enllà de les iniciatives més o menys autoorganitzades de consum (cooperatives de consum,

supermercats cooperatius), cal una mobilització per reclamar la compra pública de productes alimentaris. Sigui en menjadors escolars, bancs d'aliments, menjadors socials etc. Això es pot fer des de les Xarxes de Suport, Bancs d'Aliments, Associacions de Famílies, entre altres.

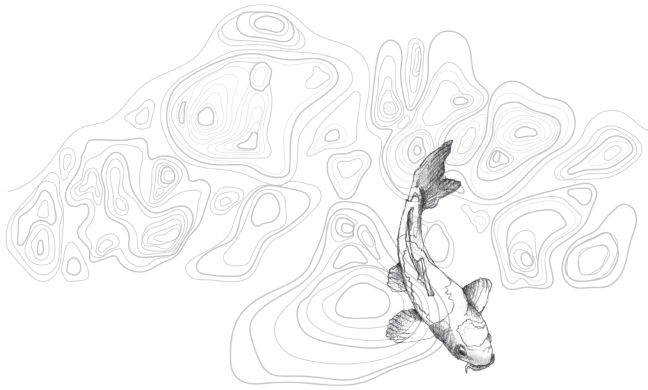
Caldrà plantejar estratègies per la recuperació o rescat de terres que estan a mans de grans empreses o fons d'inversió. Per aquesta mena d'accions calen moltes persones disposades a realitzar accions d'ocupació, així com mecanismes antirepressius per fer front a les conseqüències legals. Les sinèrgies entre la pagesia i altres moviments socials son imprescindibles en aquest sentit.

Finalment cal una mobilització del sector de manera directa per fer front als abusos legislatius, burocràtics i fiscalitzadors que actualment s'estan donant. Més enllà de proposar i defensar una llei o les diverses lleis de manera adaptada a la petita pagesia (que implica buscar aliats en la política institucional), calen accions de desobediència a moltes de les mesures i controls que s'estan exigint. Una acció d'aquestes característiques ha d'anar acompanyada també per caixes de resistència per poder fer front a les sancions a les quals es puguin trobar els pagesos i pageses que les realitzin.

Tancament

En aquest article s'ha intentat exposar la situació de crisi del sector primari, quines en són les causes i els elements més rellevants, així com la necessitat de plantejar com es duu a terme la transició ecosocial en aquest àmbit.

Hem volgut acabar amb un seguit de mesures possibles i amb la necessitat de teixir aliances entre la pagesia i diversos moviments socials per a fer-les possibles. És imprescindible començar a treballar en fronts comuns des de diversos àmbits, per tal de garantir la sobirania alimentària, el dret a la alimentació de les persones i la justícia social.

Els gorgs dels rius: Piscines naturals o ecosistemes a protegir?

Mireia Jimenez i Llobet, Hidrogeòloga

Pablo Ouziel, Politòleg

Llorenç Planagumà i Guàrdia, Geòleg

Estiu, gorg i facilitat d'accés són elements que, combinats, de ben segur deriven en conflictes entre la necessitat de bany, l'estat ecològic del riu i la propietat privada. La pandèmia, la creixent manca de recursos de cada cop més població per viatjar lluny, les onades de calor provocades pel canvi climàtic i la manca de pressupost i de recursos humans de les administracions provoquen que en alguns llocs aquesta gestió no estigui guiada pels objectius de conservació i ús públic que els rius necessiten actualment i, per tant, esdevingui poc adequada.

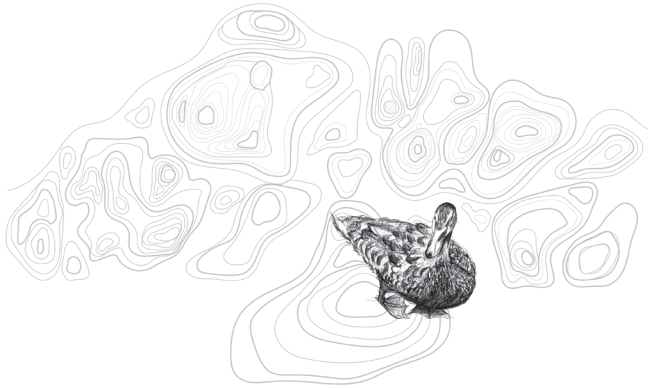
El riu ha de ser un indret que refresqui a qui hi camina, a qui l'admira, a qui l'estudia, a qui hi conviu, a qui el pinta,... però no ha de ser lloc per a cremes solars, tovalloles damunt les roques, grans flotadors de plàstic, neveres vora l'aigua fresca, música o, fins i tot, reserves per internet. La gestió dels gorgs ha de contemplar la conservació de la biodiversitat, la geodiversitat, la qualitat de les

aigües i la tranquil·litat dels veïns i veïnes o usuaris habituals del riu... Alhora, la gestió ha de permetre evitar que es converteixin en piscines en el medi natural, amb el seu aparcament, aforament, pagament i estada vora el riu. Cal que s'hi desenvolupin constants i ambiciosos programes d'educació ambiental que vagin més enllà de tenir persones vigilants o informadores que no deixa de ser un mal pedaç per solucionar una emergència. Una educació ambiental que no s'ha de fer només durant la temporada de bany, sinó durant tot l'any i amb un equip estable d'educador@s ambientals que treballi amb objectius a llarg termini.

Estem escrivint des del gorg de Can Poeti (Les Planes d'Hostoles), un indret que reuneix molts dels ingredients que permeten analitzar aquests conflictes i quines solucions cal emprendre per una major sensibilització ambiental. Aquest gorg, com molts d'altres, és una peça clau en aquesta transició socioecològica que hem de fer pel bé del planeta. Un indret a gestionar per tal de recuperar el bon estat dels ecosistemes, aconseguir un ús sostenible d'aquests espais i adaptar-nos als efectes del canvi climàtic. I és aquí on considerem que les administracions competents necessiten un canvi: assumir que la gestió territorial dels gorgs i rius ha de proporcionar també espais per a la presa de decisions de manera democràtica per cercar la millor solució en el conflicte existent entre natura, propietat privada i ús. La gestió del territori ha d'incorporar una participació real i sòlida de tots els actors implicats per realitzar propostes més independents i horitzontals que permetin trobar la millor solució possible al conflicte de la sobrefreqüentació dels gorgs.

Interbeing within the stream pool ecosystem of Can Poeti

A Gaia citizen's take on pluriversal Garrotxa 1

Pablo Ouziel, *PhD Political Science*

Cedar Trees Institute, Fellow at Centre for Global Studies (University of Victoria, Canada), Université du Québec à Montréal (Canada) and University of Southampton (UK)

This is the personal account of a Gaia citizen thinking-with and moving-along-within the present conjuncture.¹ Doing so from a little magical and resilient, yet, fragile ecosystem that exists within the region of Catalonia known as Garrotxa. This is a volcanic area in which the last eruption happened 11,500 years ago.² The concrete geographical space from within which this text evolves, is the water mill of Can Poeti. The mill was built in 1781, on the banks of one of the few stream pools that the Brugent river forms as it passes

---

1 When choosing to describe the citizens of Can Poeti as Gaia citizens, I am thinking along with James Tully's understanding of such a mode of citizenship. Through his use of Gaia citizenship, Tully discloses all lifeforms as plain members and fellow citizens. This is how he describes Gaia democracies: "In Gaia democracies humans treat all lifeforms as fellow citizens, and the interdependent relationships and responsibilities among them as co-learning and co-governance relationships. [Aldo Leopold called this evolutionary transformation the land ethic. I refer to it as Gaia Ethics:"] See Tully, J. (2022) 'On Gaia Democracies', in *Democratic Multiplicity: Perceiving, Enacting, and Integrating Democratic Diversity*, edited by James Tully et al., Cambridge: Cambridge University Press, page 354.

2 Information provided by Llorenç Planagumà via WhastApp voice message on October 10th 2022.

through the town of Les Planes d'Hostoles. The rock building is partially built on the basalt of the lava stream that followed the eruption of the Traiter volcano 45000 years ago.³ As it erupted, the lava flowed down the Vall del Vallac and cooled down as it hit the waters of the Brugent river.⁴ The Can Poeti mill is supported by this basalt and by *gres* sandstones on the bank of the river that are around 40 million years old.⁵ The walls of the building are made from rock and sandstone quarried upstream over the centuries.

Writing from within and about life in such a space, the millions of years that have passed since sandstone sediments began to layer the space that exists today are ever-present. The smells, colors, textures and sounds that make up these layers invite a conception of time that is geological rather than human. A slow and careful, one grain of sand at a time temporality permeates the space. Its ecosystem exemplifies how slow-time creates and sustains what crisis-time is unwittingly destroying.⁶ Can Poeti's life-decay-life cycles over millennia are a testament to the regenerative capacities of virtuous life-sustaining-life ways. The continuity of life in Can Poeti, in spite of all the challenges other-than-human and human beings in this ecosystem have endured, exemplifies regeneration and growth. With its exemplarity, we can learn about the overcoming of vicious cycles such as the human-induced one that planet earth is currently experiencing.

Looking from within, around and outside of the ecosystem of Can Poeti, the present conjuncture looks like a period of intensified

---

3 Idem.

4 Idem.

5 Idem.

6 This distinction points to two modes of being political that have different rules of social time and different temporal codes. For a better understanding of the way in which these modes of being are different see Ouziel, P. (2022) *Democracy Here and Now: The Exemplary Case of Spain*, Toronto: University of Toronto Press.

decay. It is a dangerous time, in which the planetary ecosystem is strained. Indeed, in many parts of this pluriversal ecosystem that is the earth, mass extinctions and migrations are occurring. We know now that climate change is human-induced and that it is threatening the continuity of life on earth. Yet, extractive economies, consumerist cultures and war promoted, encouraged and supported by powerful governments, wealthy bankers, unethical lawyers and a media industry owned by the super-rich are dilapidating the planet. Contestation to such dominant forces is an ongoing activity, as are the millions of projects across the globe in which citizens are engaged in mutual learning, mutual support, and life-sustaining-life constructive programs of all kinds.⁷ These are living alternatives to the capitalist, state-centric and colonizing crisis-time a large proportion of the inhabitants of planet earth are forced to endure. Such slow, one-ethical-step-at-a-time, here and now approaches to living-with-each-other present responses to the multiplicity of crises Gaia citizens face today. This is the motivational force behind the writing of this article for the *Anuari per la Nova Cultura del Territori* of the *Centre per a la Sostenibilitat Territorial* (CST).

The CST is an association that has over the years demonstrated an exemplary ability to practice slow-time contestation, transformation and regeneration *within* and for the region of Garrotxa. Brought together through the weaving of numerous popular struggles, fellows of the CST community have contested for decades, the double-movement of regional and local governments and corporations of: 1) turning the region into the pig slaughterhouse of Europe, while 2)

---

⁷ According to Paul Hawken, these mutual support networks constitute the largest informal, symbiotic fellowship of engaged citizens in the world today. See Hawken, P. (2007). *Blessed Unrest: How the Largest Movement in the World Came into Being and Why No One Saw It Coming*. New York: Viking Press.

attempting to turn it into one of Europe's most successful ecological theme parks. While contesting, these Gaia citizens have spearheaded constructive programs such as the Can Poeti stewardship project that the association now leads. Their work is commendable, it is received as a gift, and in gratitude this text reciprocates with a short reflection from the banks of the Brugent river.⁸ Its spirit, is one of joining hands with CST fellows, with human and other-than-human citizens of Can Poeti, and with its *glocal* (global and local) networks of allies and kin.

What the text aims to do, is to *first*, briefly describe Can Poeti's industrial past. *Second*, discuss its post-industrial decay and subsequent ecological regeneration. *Third*, speak of Can Poeti's conjuncture in the here and now. And *fourth*, quickly look back in order to look forward. As the text unfolds, interbeing practices of Can Poeti citizens, allies and kin surface, and a pluriversal Garrotxa is disclosed. *Within* it, we experiment with modes of citizenship, governance and democracy that disclose territorial sustainability in a new key. These modes of being and modes of organizing contest extractive capitalist logics, state-centrism, hollowed out representative democracies, and vicious power-over modalities of government. Moreover, the activity of the human citizens within

---

⁸ I have been thinking about how to write a piece like this, about and from Can Poeti, for a few years now. A piece that is informed by the public philosophy I have been practicing in my academic writing, but that is not academic in nature. I understand this text as a short reflection piece in the spirit of a mill-person's recollection of events in Can Poeti over 18 years. Thinking about the challenges faced by living beings on planet earth, but doing so from the parochiality of a little mill tucked in-between a basalt cliff and the fresh waters of the Brugent river. This said, the last part of the piece is written from Montreal in Quebec, were engagement of the idea of deep and deeper diversity has become for me an ongoing activity. A conversation in which multilogue partners are predominantly congregated in their different local contexts of Garrotxa, Montreal and Vancouver Island. The multilogue with these different locales and their different languages and ways informs all of my current writings.

the ecosystem, helps in the sketch of the contours of what thinking-with other-than-human beings brings about as humans begin to overcome human-centric thought and practice.

The essay is about Can Poeti's ecosystem, its citizenry, allies and kin. It predominantly draws from this network to obtain information and to think through important issues. Most of the content in the text has come about through dialogues of reciprocal learning with different allies and kin. Geologist Llorenç Planagumà, and Hydrogeologist Mireia Jiménez Llobet, are two key people in the relationship between Can Poeti and the CST. In regards to this text they have contributed to the way it describes how Garrotxa's ecosystems are managed, the kinds of challenges we are facing, and the networks with which we are able to collaborate. The vision for the stewardship project of Can Poeti is theirs and with Mireia's lead great progress is being made.

Can Poeti's network expands beyond the Garrotxa region. For this reason, before moving on to the different sections of the essay, it is important to mention Can Poeti's gift-gratitude-reciprocity relationships within the University of Victoria (UVic), in Canada. UVic is home of the Cedar Trees Institute (CTI), in which my wife Karen Yen and I are fellows. The CTI has come about through multilogue sessions amongst friends that began in a coffee shop called Imagine in James Bay, Victoria. The Institute has found a home in the Centre for Global Studies at UVic, and has allied nodes in various universities around the globe. The Institute's work is exemplified by the edited volume *Democratic Multiplicity: Perceiving, Enacting, and Integrating Democratic Diversity*, edited by James Tully et al., and published by Cambridge University Press in 2022. The book presents a pluriverse of modes of democracy and democratization

practices, and shows the numerous ways in which they join hands to overcome adversities. This way of disclosing the field of democracies has been helpful when thinking about a pluriversal Garrotxa and its different modes of governance.

The philosophical approach of this essay, is inspired by James Tully's public philosophy and his rich language of description. As the text is written, his approach to disclosing phenomena accompanies the on the ground experiences of living-within Can Poeti's ecosystem. I find Tully's public philosophy approach the most helpful in order to disclose and describe power relations in our societies. It is also the approach that I think best helps reveal the multiplicity of ways via which dominant ideas in any given context can be deparochialized. With all the above said, what follows expresses only the views of the author and in no way those who have inspired it are responsible for its outcome.

Vicious industrialization

The building of the Can Poeti mill, together with its sophisticated technologies, were originally designed to harness the power of water in order to move grinding stones that grinded different grains. First signs of such activity dates back to the 12th Century, and some of the original technologies are still visible when spending time within the Can Poeti mill.⁹ Yet, as the industrial revolution took hold of the region in the late 18th Century the current building was

---

⁹ Oral history: Ferran Pedró, Mayor of Les Planes d'Hostoles (1991-2007), shared information with me regarding public records pointing to a 12th Century construction where Can Poeti stands today. This was an informal conversation although he assured me that these records are available in the Town Hall of Les Planes d'Hostoles.

constructed, and in the early 20th Century, the mill's infrastructures and technologies were once again modernized and a Francis water turbine installed.¹⁰ This allowed the small industrial site of Can Poeti, to prosper until the mid 1970s. It did so, by continuing to grind grain, and by expanding and building a *Tornería* (turner's workshop) which was able to efficiently produce wooden handles (for tools) and spinning tops (for play), through lathes powered by the electricity the mill was generating.¹¹

The first half of the 20th Century was a plentiful time for the owners of the mill. The shortages of food in the region and the inefficient and corrupt official rationing system implemented during the Civil War and continuing throughout the Second World War, led to the expansion of a hidden economy. In this economy the Can Poeti mill played a key role, as much of the trading in the illicit market in the valley of Hostoles centered on the exchange of unreported-to-the-authorities grain.¹² With Can Poeti's lathes working uninterruptedly producing handles for tools and its grinding stones being operated in order to run an illicit grain market, earnings for Can Poeti's owners were substantial.

Both Spain and Catalonia were devastated by the Civil War and the persistent poverty that ensued. Although following this conflict Spain did not enter the Second World War, this was a period of

---

10 For information on the Francis turbine see Lewis, B. J. et al. (2014) "Major historical developments in the design of water wheels and Francis hydroturbines", in IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 22 012020.

11 Oral history: This information has been obtained through numerous conversations over the years with old workers of the turner's workshop, relatives and friends of Poeti the mill-man, and village farmers who have worked land around and within Can Poeti.

12 Oral history: This information comes from conversations with Kim and Lola from the Pocafarina neighbourhood in Les Planes d'Hostoles. Husband and wife, they worked the lands around Can Poeti for over 60 years and often explained to me important events that happened in the Can Poeti mill. They had clear memories of Guardia Civil officers confiscating grain in Can Poeti during the Civil War and the subsequent 40 years of dictatorship.

extreme suffering for large parts of the population in the country. In fact, while the owners of the mill prospered, those who worked the mill and the lands around it experienced severe hardship. In 1938, the mill-man, known as Poeti, was drafted by the Spanish Republic. He fought in the Ebro battle (the longest and bloodiest battle of the Civil War) and lost his right arm; he never received a pension because he had fought on the side of those who lost the war.¹³ In the town of Les Planes d'Hostoles, stories like that of Poeti the mill-man share a family resemblance with the hardships many families in the town experienced.

Without a doubt, deeply ingrained class structures with quasi-feudal logics have meant that elites in Catalonia and Spain have traditionally prospered on the back of the working class. Yet, although the mill operation was prosperous for its owners, it was also necessary for the resistance to the Franco regime that emerged out of the Civil War and continued during the dictatorship. As the Maquis, the guerrilla movements that opposed the regime took to the mountains to articulate their resistance, Can Poeti became one of their sources for food.¹⁴ In 1944, with the liberation of the South of France from the Nazi regime, exiled Spanish republicans who had fought with the French resistance began to make their way back into Spain in order to fight the Franco regime. Les Planes d'Hostoles was part of the route the Maquis used to connect Barcelona with the south of France, and Can Poeti's mill-man, contributed to smuggling

---

¹³ Oral history: As in the footnote above, this information also comes from Kim and Lola of the Pocafarina neighbourhood in Les Planes d'Hostoles. In conversation with me in 2005, Kim explained that he spent 1937-9 hiding in the mountains to avoid the draft. He slept in caves, hunted rabbits, and eat them raw for fear of lighting a fire and being spotted.

¹⁴ Oral history: The relationship between Poeti the mill-man and the Maquis comes from dialogues with groups of retirees in the town with whom we have congregated for years on market day, in order to discuss the past, present and future of the town.

food to them.¹⁵ Thanks to mutual support networks such as these, the Maquis continued fighting from the mountains in Catalonia until renowned fighter Ramón Vila (*Caracremada*) was shot in 1963.¹⁶

From the mid 1960s until the mid 1970s, Can Poeti's industry continued work uninterrupted. Then, with the expansion of centralized power grids and the arrival of stable and uninterrupted electricity to the town of Les Planes d'Hostoles, the mill and the turner's workshop became redundant. By the late 1970s, the turner's workshop was a very profitable business and the owners of Can Poeti had abandoned both the mill and the initial turner's workshop to construct a mass scale wooden handle factory away from the stream pool of Can Poeti. This new factory, was powered by the state-run centralized electric grid and the Francis turbine in Can Poeti ceased to be a necessity. Unprofitable to industry, the mill was left to slowly decay. Its owners allowing Poeti, to stay as a *masovero* (caretaker) looking after the property in a rudimentary manner. Poeti, whose name the village has borrowed to name both the mill and the stream pool, lived in the mill without sanitation nor running water. He cooked in the kitchen's old wood stove, and worked the land around the mill until the mid 1990s. By then, parts of the mill's roofs had collapsed and due to the dangers that this posed to his health, his children, against his will took him to live with them in the nearby city of Olot. He was in his late 90s when this happened, and he passed away shortly after.¹⁷

---

15 For information on the Maquis and Les Planes d'Hostoles see: <https://www.naciodigital.cat/garrotxa/noticia/26342/memorial-democratic-senyala-tram-ruta-maquis-planes-hostoles-cantonigros>. Raül Valls president of the executive board of l'Amical d'Antics Guerrillers de Catalunya, explains that one of the key guides for the route was a citizen Les Planes d'Hostoles named Josep Boada. Valls also points to the fact that the part of the route crossing the town was challenging and key. (Whatsapp communication with author, October 2022).

16 Imanol (02/08/2014) 'Ramón Vila Capdevila', in Diagonalperiodico.net. See online: <https://www.diagonalperiodico.net/blogs/imanol/ramon-vila-capdevila.html>

17 Oral history: This information was shared with me in 2005, by one of Poeti's grandchildren, whom I have had the pleasure of meeting numerous times over the last 18 years.

Virtuous post-industrial regeneration

In 2004, when Karen Yen and I visited Can Poeti for the first time, we found the mill, the turner's workshop and a barn, all in a very fragile state of conservation, uninhabitable, and in need of an in-depth restoration/rehabilitation. As we looked around, we could see that nature had reclaimed the space that had been previously occupied by industry and by Poeti's small scale farming activity. In fact, in places it was hard to discern where the buildings were. Trees had grown on roofs, and walls were completely covered with moss and a multiplicity of plants that we had never seen before.

While the industrial revolution had long passed, the ecosystem felt alive. It was a deeply diverse river ecosystem, with healthy waters, trees and plants, that received ample sunlight, was rich in moisture and had experienced minimum human contact over the previous decades. The river was full of fish, there were all kinds of water and land snakes, frogs, toads, a multiplicity of small mammals, birds and insects populating the space. A tortoise that we referred to as Lola sunbathed every day in the middle of the stream pool, eagles came to fish as did herons, and even a couple of cormorants had made Can Poeti their home.

When we first encountered Can Poeti, in addition to the buildings, we found intact the dam built on the river and the canal that channeled water from it to the mill. Passing through the flat fields of Can Poeti, this 300-meter canal provided irrigation and made the fields fertile and ideal for organic farming. More important, the canal with its healthy, cool, tranquil but non-stagnant waters had become a dragonfly sanctuary. While on the actual river, ideal ecosystems for dragonfly reproduction had diminished, canal infrastructures like

the one in Can Poeti had become their man-made unintentional substitutes. In its ecosystem, dragonflies were so abundant that one felt as a character in one of those popular children fantasy books.¹⁸

In 2004, Can Poeti's pluriverse crystalized an ecosystem in which life-sustaining-life, gift-gratitude-reciprocity relationships between other-than-human beings had generated a virtuous cycle of interbeingness. We automatically felt welcomed there by other-than-human beings inhabiting the space, and by the few human neighbors that lived near the river banks and worked lands bordering Can Poeti. We purchased the property, and embarked on a project to restore the buildings and to attempt to make our home in harmony with nature. We had much to learn, and this learning-with is an ongoing activity.

From the time we arrived in 2004 until 2011, the majority of the town's inhabitants lived with their backs to the river. In local imaginaries, the waters were contaminated and dangerous for swimming. Until 1997, neither Sant Feliu de Pallerols, up river, nor Les Planes d'Hostoles, had a sewage treatment plant. This meant that until then the sewage of both towns polluted the waters of the Brugent. By the time we arrived to Can Poeti, the waters were amongst the cleanest in Catalonia. Yet, the majority of the local community had not reacquainted themselves with river life. For the first seven years, the most repeated comment we received from locals was: *How can you live by the river with such humidity and with such polluted waters?*

---

¹⁸ A technical expert working for Garrotxa's Natural Park, in an informal exploration of Can Poeti's ecosystem pointed to the importance of the canal ecosystem as a way to revitalize the river and protect certain endangered dragonflies.

Of course, there were some in the town that had strong connections with the river. These citizens were fully conscious of the healthy state of the Brugent's ecosystem. Farmers through whose lands the river passes making sure that the waters remained clean. Local hiking clubs keeping river paths walkable and safe. Retiree brigades repairing drinkable freshwater fountains by the side of the river in remote spots, and fixing small bridges over the river after damage caused by storms. The town's fishing association overseeing recreational fishing activity and studying and regenerating fish populations. Nature lovers amongst the town's youth coming to the river for play or for their first kiss. A few of the town's elderly, who on their morning and evening walks would at times make their way to the banks of the Brugent. In a period of seven years, since we arrived in 2004 until 2011, around 200 people in total made their way to the stream pool of Can Poeti. We became acquainted with most of them in some way or another, and embraced with many of them the wonders of the ecosystem we were all a part of.

The period of decontamination and regeneration that followed the abandonment of industrial activity in Can Poeti (late 1970s) and the building of a sewage treatment plant in the town (1997), allowed the stream pool ecosystem of Can Poeti to revitalize itself. Its other-than-human and human citizens experienced a virtuous cycle of regeneration and growth. Unfortunately, in 2011, political change in the town announced the arrival of a new era. One in which, once again, Can Poeti's ecosystem would be exposed and endangered.

In 2011, the year during which cities across Spain experienced the public square occupations of the 15M movement, in which citizens democratized democracy and contested unjust power relations, the

town elected a new mayor.¹⁹ Young, ambitious, neoliberal, right-wing, and a member of *Convergence and Union* (CIU), the mayor quickly set his sight on capitalizing on the river's natural beauty.²⁰ Together with mayors of neighboring towns, tourism associations, and corporate elites of the area, a gold rush for attracting tourism dollars was initiated. Despite being labelled as the promotion of ecologically sustainable and friendly tourism, in its ethos, logic and practice, it presented something different. What was witnessed from the banks of the river Brugent, shared a family resemblance with the kind of extractive approach to tourism that in the 1960s devastated the ecology of the Catalan coastline.²¹

Like in the 60s by the sea, in the 21st Century by the river, the ecosystem is the main attraction and, yet, its protection is only an afterthought. Masquerading behind ecological labels, governmental and EU sustainability funds, and positions in office, networks of racketeers have captured the territory. These networks operate within a revolving doors ecosystem of private enterprises, foundations, and governmental institutions and agencies. The networks' main goal is to attract as much capital as possible to the territory, in a manner that will enrich a select group of corporations and foundations and will perpetuate their hold on the region's political institutions. Located in one of the stream pools that these local elite networks want to exploit, Can Poeti's ecosystem has been exposed since 2011 to the worse of neoliberalism within the Catalan

---

19 See Ouziel, P. (2022) *Democracy Here and Now: The Exemplary Case of Spain*, Toronto: University of Toronto Press.

20 *Convergence and Union* (CIU) was the nationalist party that led secession attempts by Catalonia, culminating in the region's unilateral declaration of independence in 2017.

21 Towns like Lloret de Mar, Rosas and Calella de Mar, are today symbols of the Franco regimes opening up of Spain to foreign tourism. Rather than learning from their mistakes, it would seem that the municipality of Les Planes d'Hostoles is attempting to emulate their unsustainable 1960s growth model.

context. That is, a neoliberalism, which in the Catalan/Spanish case is weaved with ongoing Francoist and colonizing logics and ways; fruit of an inability of the society to reconcile with the victims and survivors of its colonial and dictatorial pasts.²²

Fortunately, while it is the case that these networks hold a dominant power position in a predominantly and historically conservative region, there is a long tradition of contestation to such elites. Popular struggles to save forests; to stop the perforation of tunnels through mountains; to stop the construction of roads over fertile farmlands; to stop the construction of industrial sites; to stop speculative housing projects; to stop the building of high-tension power lines; and to stop the perforation of wells for industrial usage. These are examples of the multiplicity of contestatory movements that have been active over the last decades in the Garrotxa region. These movements that have counted with mass support at different times, crystalize the rich permaculture of communities of practice and groups that contribute to the pluriversal governance paradigm that exists within the region.

Within it, we can see members of self-governing communities engaged in self-and-other-recognition practices. They join-hands with each other and with members and/or workers of institutions and associations more attuned to the *status quo*. Cooperativists, collectivists, commoners, Gaia citizens and anarchists, join hands with municipal government representatives, members of farmers

---

22 It is not within the scope of this paper to describe these Francoist and colonizing logics. However, in two recent texts, I explain these in more detail. See Ouziel, P. (forthcoming 2023) "Welcoming in Pluriversal Spain", in *Multiculturalism on the Mend? The Return of the Political Left and the Future of the Politics of Diversity*, edited by Arjun Tremblay and Paul May, London: Palgrave Macmillan; and Ouziel, P. (forthcoming 2023) "Pluriversal governance in Spain", in *Canadian Journal of Law and Society*.

unions, hiking clubs, associations, foundations, and personnel from the natural park and numerous governmental agencies. It is through this rich permaculture of communities of practice and groups that Can Poeti and the CST have come into contact. There would be no Can Poeti stewardship project without such a permaculture. Also, without the CST, Can Poeti's human citizens would have had a hard time overcoming the ruthless attacks launched at them by the local network of racketeering elites.

Here and now responses

The Can Poeti heritage restoration and land stewardship project has this year celebrated its 18th birthday. The project began as an individual family initiative seeking sustainability and self-sufficiency. However, for much of the last 18 years, the project struggled to articulate itself in a manner that countered capitalist logics. Overtime, however, through dialogues of reciprocal learning between human and other-than-human citizens of the ecosystem, it has adopted other-than-capitalist practices and modes of being. Working within a glocal network of allied kin, Can Poeti citizens have learned-with each other and with other communities and ecosystems with which they share family resemblances. Through such exchanges and sharing-of-ways, a multiplicity of acting-otherwise practices has surfaced, emerged and evolved.

While local elites have in an accelerated manner marketed the region as an ecotourism spot, Can Poeti's stream pool ecosystem, like many others in the region has experienced a dramatic and traumatic rise in human visitors. As elites have built tunnels, roads and car parks,

and facilitated the building of large chain supermarkets, the influx of visitors to the area's national parks and rivers has rapidly grown. Elites in the region have celebrated their neoliberal ecotourism model. Theirs is a model based on making nature easily accessible to city-dwellers travelling by car. The logic of which goes something like this: Travel 150 kilometers by car from the city of Barcelona, park in a car park made for you near the nature spot you want to visit, enjoy the spot, breath some fresh air and then go back home. In the case of Can Poeti's stream pool, the local government began by opening a public path to the pool and promoting it through social media. This decision was made without any of the required permits for such an action. It was carried out without any previous research on the impact of such a decision, and without creating an inventory of species that could later serve as a base from which to study mass human impact on the ecosystem. There was not even a study of protected species to determine if such an approach could have an irreversible outcome. To add to this, there was no public consultation, and formal requests and complaints from affected neighbors were blatantly and arrogantly ignored.

In the three years that followed the opening of the path taking people to the river, the local government simply watched as thousands of people visited the stream pool in a completely unregulated manner. People watching as their unleashed dogs chased the wildlife. Visitors using the space as a public swimming pool and covering the fragile river beds with their laid-out swimming towels. Tourists helping themselves to vegetables from the communal garden of Can Poeti without permission. Groups of youth playing loud music uninterruptedly while drinking beer

and throwing the bottles into the waters. Adults watching as their kids pulled plants out of the soil and moss from the rocks.²³ Large families picnicking by the water and leaving their garbage behind. This is how the first three years went by without any regulation, and without any authority taking any meaningful action to protect the fragile ecosystem from such an unsustainable influx of human traffic. Promoting the space, not regulating it, and avoiding the commitment of cleaning the ecosystem after visitors had left, was the mode of ecotourism implemented by the town's governing body with the support of the region's elites.

During the first three years of this ecocide, all of the country's authorities institutionally responsible for the space, responded to complaints from Can Poeti citizens by saying that there was nothing that they could do. The municipality's governing body and the Catalan water agency both blamed each other. Unfortunately, neither acknowledged fault. The *Mossos d'Esquadra* (Catalonia's regional police) and regional rural agents both acknowledged the problems but ignored the requests. The Catalan regional government and the Spanish central government pointed to the municipality and the water agency while acknowledging there was no adequate regulation. In unison, in their own languages and ways, institutional governing bodies pointed out that since such activity was not regulated, no one could do anything to solve the problem nor be held accountable. All of these authorities willingly forgetting that the mayor of the town had made the decision to facilitate mass access to the ecosystem, while no agency or institution assumed responsibility for its care. An ecosystem that had relied on a commoning disposition of gift-

---

²³ For a helpful article on moss time, see Arora, N. (03/11/2022) "The many meanings of moss", in TheGuardian.com. Online at <https://www.theguardian.com/environment/2022/nov/03/the-many-meanings-of-moss>

gratitude–reciprocity life–sustaining–life joining–hands relations, had been disrupted by extractive promote–destroy–go ecotourism practices.

It was not until Can Poeti’s citizens contacted directly with the European commission, that the local government was forced to retract in certain areas and revise its approach to its ecotourism model. While the local government was claiming to be using European sustainability funds to carry out their promotional activity, it turned out that no EU funds had actually been used. In fact, the local government was using the EU logo on their promotion materials regarding the stream pools in a deceiving manner. In the local context of Les Planes d’Hostoles, where political corruption is endemic, completely normalized and tolerated by a large part of the town’s citizenry, local politicians had not expected such contestation. Their response followed, and they utilized all institutional means possible, in both regular and irregular ways, to attack those challenging their vicious power-over governing practices.

For Can Poeti’s citizens, these ongoing attacks have crystalized a conjuncture within which those who are meant to govern with and for the society are actually using their position of authority to selectively target citizens. The broad umbrella of rules and regulations of the country’s legal code, together with outright corrupt practices, give the institutional landscape of Garrotxa an air of lawlessness promoted from above. A moldy and stagnant, yet, living taste of Francoist practices and logics.

Given such a context, it is no surprise that human citizens in Can Poeti pursue alternative governance routes, getting acquainted with their fellow other-than-human citizens, their allies, friends and

kin. Exercises in learning with the other-than-human world. Silent meditation by the water. Hours of observation with the tadpoles. Learning to move with the bees. Connecting with the moss and learning to add to its moisture. Negotiating harmonious interbeing with deer, wild boar and moles. Protecting breeding pools for different fish species. These are some of the daily activities of Can Poeti's human citizens as they learn the languages, rights and ways of the ecosystem that sustains them.

In parallel, together with their allies, these citizens co-create Can Poeti ecosystem focused educational programs. They organize information sessions and visits with environmental experts of all kinds. They host workshops for their networks to meet and approach concrete challenges. They write articles in academic journals and newspapers, and attend TV and radio shows. Doing it all, as they learn about the challenges, opportunities, languages and ways of Can Poeti's inhabitants, and as they strategize and carry out layered contestatory activity aimed at all state sanctioned governance bodies.

It is through this weaved educational contestation that the Can Poeti community of practice is co-constructed through lateral treaty-like agreements. It is a life-sustaining-life community of practice built as a response to the vicious institutionalized governance cycle the region is immersed in. As elites profit from crisis-time destructive mass ecotourism in the region, joining hands and learning-with, present a democratizing nonviolent slow-time alternative. The ways via which these practices are shared and exchanged with the broader local community; the manner via which contestation with state sanctioned authorities opens avenues for dialogue that previously seemed closed; and the numerous employees of such authorities persuaded to contest from within them, tributes the power-with strength of their joining hands relationships.

Looking back, looking forward

The Traiter volcano erupted around 45000 years ago and left behind the rock formations that today hold the foundations of the Can Poeti mill. Archeological discoveries have revealed that in the town of Les Planes d'Hostoles there was human life about 7000 years ago.²⁴ We know from the historical record that in the 14th Century, a terrible plague epidemic caused a great loss of human life in the area.²⁵ We also know that in the 15th Century, important earthquakes caused great destruction in the valley.²⁶ That same century the town was at the heart of the *Guerra de les Remences*, a prolonged uprising by the serfs of Catalonia against their masters.²⁷ In the 19th Century, the town adhered to the Carlist cause in what is referred to as the Carlist Wars. These were a series of civil wars fought over claims to the Spanish throne in which Catalans struggled to re-establish and/or maintain centuries-old, region-specific law arrangements and customs.²⁸

In 1909, as the Spanish army began to call-up reserve troops to support renewed military-colonial activity in Morocco, in what is referred to as the Second Rif War. This led to the start of the *Setmana Tràgica* (Tragic Week) in Catalonia. As violent confrontations between the Spanish army and anarchists, republicans, socialists and freemasons spread from the cities to the countryside, train tracks were blockaded in Les Planes d'Hostoles.²⁹ The old train tracks where

---

24 See online at Catalunya.com: <https://www.catalunya.com/les-planes-dhostoles-2-1-635363?language-es>

25 Visit the municipality's institutional website. Online at: <http://www.lesplanes.cat/coneix/cronologia/>

26 See online at Catalunya.com: <https://www.catalunya.com/les-planes-dhostoles-2-1-635363?language-es>

27 See Ouziel, P. (2021-2022) 'Unsettled and free in the here and now', in Review of Constitutional Studies, Volume 26, Issue one, page 140.

28 Morales Martinez, A. et al. Las Guerras Carlistas, Project financed by the Ministry of Defense. See online:

<https://www.omniamutantur.es/wp-content/uploads/Las-Guerras-Carlistas.pdf>

29 See online at Catalunya.com: <https://www.catalunya.com/les-planes-dhostoles-2-1-635363?language-es>

this disruption occurred, today a cycling trail that takes you from the city of Olot to the city of Girona, are visible from the Can Poeti mill.

In 1936, the Civil War started in Spain and as it has been described in the sections above, while Can Poeti's industry thrived, its human workers and its other-than-human inhabitants suffered. Industrial prosperity and ecosystemic degradation went hand in hand until the late 1970s. Then, as human industry abandoned the space, a period of virtuous post-industrial regeneration ensued. At that point, other-than-human citizens and their human allies revitalized and regenerated the space through their life-sustaining-life ways.

Karen Yen and I arrived to Can Poeti in 2004. What we found was an ecosystem that was experiencing a virtuous cycle of interbeingness. On our first night, with all the buildings in ruins, we slept in a tent. It was a cold 24th of December night, and we wanted to celebrate Christmas in the ecosystem we eagerly wanted to call home. We had met in New York, had run away from urban live to live in the jungles of Southern Thailand, and had made our way to Can Poeti in Catalonia. We felt that its ecosystem was ideal for us, and understood that in order to make our contribution a virtuous not vicious one, we needed to learn the languages and ways of its human and other-than-human co-citizens.

We have spent the last 18 years of our lives, experimenting-with, and getting to know the other-than-human and human kin in Can Poeti's pluriverse. Slowly, while we have cleared debris, restored buildings and worked with the land to revitalize it, we have become attuned to the languages and ways of Can Poeti's citizenry. Amongst them, tree citizens have been, and continue to be, exemplary educators. Learning with the oaks, alders, willows, ashes and elms of Can Poeti

teaches us much about growing and sustaining engaged communities of practice.³⁰ We learn with them through observing their cooperation with each other and with other co-sustaining lifeforms.

As we observe the way that trees in Can Poeti grow their branches, we can see that when trees touch each other they redirect their growth. They do not fight with each other but cooperate to support the flourishing of each other's canopy. As we experience the life-force of their interconnected and complex networks of roots and fungi, a sense of homecoming enthalls us.³¹ We can feel the trees communicating with each other, and we can perceive the multiple ways via which they share nutrients, spread resources and respond to ecosystemic imbalances.

As we spend time in Can Poeti, with the trees we learn about the importance of healthy soils. This crystalizes the importance of a healthy ecosystem in which life can thrive. As we watch trees dropping leaves, or observe the older trees falling, decaying and returning to the earth, we experience the life-sustaining-life activity of these other-than-human citizens. This presents us with an alternative to living-over-the-other attitudes that prevail in human-centric understandings of life and prosperity on

---

30 For a good description of the life-sustaining-life ways of trees, see section "Ceder as a Model" in the Cedar Trees Institute website: <https://www.cedartreesinstitute.org/vision>

31 In her description of the cover painting she created for Democratic Multiplicity, which she named Homecoming, artist Karen Yen describes homecoming in an insightful manner. She writes: "This image began with an exercise of listening - listening to the human and beyond human world. From the rustle of leaves in gentle breeze, fluttering sounds as birds are startled by intruders, hidden silence of a deer resting among hazelnut trees, to my body immersed in the rushing waters of the river; in this context, humans are merely one more resident in this broad and diverse world. A world that is vibrant, complex, layered, interactive, interconnected and expansive. Why should our understanding and practice of democracy be any less? Wouldn't this kind of democracy serve to create a virtuous 'Home' for all?" See Yen, K. (2022) "Homecoming", in Democratic Multiplicity: Perceiving, Enacting, and Integrating Democratic Diversity, edited by James Tully et al., Cambridge: Cambridge University Press.

earth. As human citizens in Can Poeti, we are learning with the rhythms and ways of this ecosystem. Through its interdependent, intergenerational and interconnected networks it sustains us while also showing us ways forward.

The Garrotxa is a region in which as temperatures are rising, drought is drying up water sources and soils and we are beginning to see forests showing signs of strain. This is particularly visible during the hot summer months, which are the golden months for the private-public ecotourism racket dominating the region's imaginary of present and future opportunities. While other-than-human citizens are calling for regeneration, the region's elites continue to use their revolving doors mechanisms to move within and between the private sector, foundations, governmental agencies and municipal and regional governments. As they do this, huge infrastructure projects and management contracts are awarded to a reduced number of foundations and corporations. And as this neoliberal model expands, more roads are built, tunnels drilled, car parks in remote places encouraged, and innovative revenue streams are setup for racketeers to profit.

Two of these revenue streams are worth a mention: *First*, the sale of tickets to visitors in these new carparks, in which revenues often end up in the hands of private individuals. *Second*, the sale of tickets to swim in the rivers' stream pools. These non-tendered contracts tend to end up in the hands of foundations with close ties to governing political parties at the local and regional level. The foundations secure these contracts for the management of these fragile ecosystems. Then, supported by governing bodies and the mainstream media, they quickly position their nature management programs as the only solution available for caring after

the region's rich biodiversity. With the revenues from ticket sales, these foundations consolidate their dominant position in one town and move to obtain new contracts in the next. In this manner, an oligopoly of foundations ends up in charge of the management of the region's most fragile and necessary ecosystems, and these are managed in a neoliberal key.³²

In the case of the Can Poeti's fragile ecosystem, the neoliberal promotion and management of human visitors into the stream pool carried out by a foundation with close ties to the political party that governs the municipality, has done a lot of damage. The indifference to the problem shown by all agencies seemingly responsible for the wellbeing of the river has not helped. A lot of wild life has disappeared since the town's mayor decided to open up a public path to the stream pool. Nevertheless, all this while, networks of citizens acting—otherwise have contested while continuing their commoning ways and constructive programs. Networks of lawyers, biologists, geologists, social scientists and environmentalists with expertise in a multiplicity of fields have defended the ecosystem and articulated responses to such violent expressions of institutional power.

Through their example, different languages, modes and ways of contestation and co-construction have crystalized, and both state and capitalist logics have been and continue to be challenged. As citizens of planet earth, Gaia citizens in Can Poeti have broadened conceptions of citizenship, governance and democracy. In this ecosystem, the oak tree, the fox, the mole, the owl, the cat, the dragonfly, the toad, the snake, the fig tree, the grass and the human

---

³² Although not within the scope of this essay, a detailed account of the management of these spaces merits a new text.

(documented or undocumented), are all co-constituent citizens of this life-sustaining-life ecosystem; as are all other living beings in Can Poeti. The ecosystem exists within the Catalan Autonomous region of the Kingdom of Spain, and these *demoi* carry with them certain modalities of governance that Can Poeti's Gaia citizens must co-exist with, join hands with, and contest. Yet, in their integral approach to governance, human and other-than-human citizens in Can Poeti learn to make decisions together regarding their ecosystem for-and-with each other.

Democracy within Can Poeti and its networked communities is not understood as a closed system of government. Instead, it is interiorized as an ongoing activity of democratization practices that virtuously contribute to the interbeing nature of citizen-with-citizen relations. Democracy in Can Poeti is a civic practice. It shares more of a family resemblance with the kind of dynamic experienced in an Indigenous Talking Circle or an assembly in a 15M square occupation, than with the kind of representative democracy practiced by the representatives of the state. As Can Poeti citizens struggle to democratize their ways, they are learning to listen to, and better understand, the demands and needs of all citizens interbeing to keep their ecosystem alive.

The ecosystem that is planet earth is experiencing a multiplicity of crises and challenges that threaten all forms of life. Therefore, the multiplicity of life-sustaining-life practices of Gaia citizens acting-otherwise across the globe are necessary for planetary survival and regeneration. This is why Can Poeti's example is of value. Learning

with its Gaia citizens, by listening to them in their own languages and ways, we are able to disclose a rich pluriverse of modes of being and ways of doing that can help us confront current and imminent dangers. Their ways, help in the decentering of imperial, colonial, Francoist, state-centric and capitalist logics that are prying on its ecosystem. The slow one step at a time approach of its Gaia citizenry, and the habitat's ability to persist through time, invite optimism and a predisposition towards active hope.

Del treball cooperatiu a la organització territorial. Aproximació des de les ESS catalanes.

M.Àngels Alió
Geògrafa

Fa alguns anys, amb un bon col·lega brasiler (Alió i Azevedo 2015 i 2016, Azevedo et al., 2019 i Alió 2020 i 2022), vam començar a introduir-nos en l'anàlisi del treball cooperatiu, a Europa i Llatinoamèrica. Partint, bàsicament, del coneixement més proper que teníem cadascú del que estava passant a l'estat federal de Rio Grande do Norte, al Brasil i jo mateixa a Catalunya. Dos territoris que semblaven prou representatius dels països occidentals per part de Catalunya, i dels territoris en desenvolupament pel que fa al Rio Grande do Norte.

El que ens interessava era confirmar el paper de les economies socials i solidaries (ESS) com a factors de resolució de la crisi socioambiental en uns moments en que cada vegada es detectava amb més claredat l'escàs interès de l'esfera pública per aplicar mesures legislatives que obliguessin a dur a terme actuacions de sostenibilitat ecològica.

Es pot dir que la hipòtesi de que partíem era que les ESS podien estar complint el paper de factors econòmics de sostenibilitat en moments d'absència o escàs compromís institucional. Fins el punt de fer-nos pensar, amb recança, en la repercussió escassa que havien tingut les mobilitzacions ciutadanes i ecologistes en forçar la transformació legislativa que continua essent tant necessària. Malgrat reconèixer l'èxit que havien tingut en determinats estats i el seu paper en el procés social de construcció de la nova cultura ambiental. Recentment, les lluites pel clima del moviment juvenil són un bon exemple d'aquesta situació de desempament ciutadà davant l'avenç del col·lapse mediambiental a que s'ha arribat.

Després de dedicar-nos a aquestes qüestions durant quasi una dècada podem confirmar el que pensàvem aleshores. És a dir, que gran part de les accions per a la reducció dels impactes ambientals i de la pobresa i les dificultats de sobre-vivència que continuen existint a molts llocs del món estan essent protagonitzades per col·lectius de població que han assumit ells mateixos de manera cooperativa l'activitat econòmica per satisfer les seves necessitats bàsiques.¹

En aquestes pàgines es proposa una breu aproximació sobre aquest tema prenent com a referència una vintena de cooperatives catalanes situades en diferents entorns geogràfics: des de les comarques de secà com són la Conca de Barberà, La Segarra i l'Urgell a les de Barcelona i l'àrea metropolitana. Amb algunes incursions també en el món cooperatiu gironí².

---

1 La xarxa catalana Economia Solidària (XES) defineix les ESS com totes aquelles empreses que,

2 Les cooperatives estudiades amb més detall (Alió, 2020 i 2022; Alió, Azevedo et al., 2015, 2016 i 2019) són: 30 Panxes, L'Aresta, Coop57, Consum Crític Arrels, Cooperativa Integral Catalana (CIC), EcoConsum, Economat Social, Germinal, El Trèvol, IACTA, La Garbiana, Hortec, La Ciutat Invisible, L'Olivera, Cooperativa Frescoop, MengemBages i Som Energia.

Breu introducció a les ESS

F. Capra (2009) definia la situació econòmica mundial afirmant que hi havia dos models econòmics: el de les economies capitalistes globals i el de les economies sostenibles locals. Segons ell, les economies capitalistes funcionen com un gran casino gestionat electrònicament on els jugadors són les gran corporacions, els obscurs especuladors, els bancs d'inversió i els fons de voltors, amb conseqüències socials i ambientals desastroses que posen en perill imminent el benestar econòmic de la gent a tot el món. Dissortadament, aquesta afirmació es perpetua encara avui amb més rigor. Fins el punt que Yvon Poirier (2016), de la Red Intercontinental para la Promoción de la Economía Social y Solidaria (RIPESS), afirma ser molt conscient que la OIT (Organització Internacional del Treball) sap però no pot reconèixer oficialment que el sistema capitalista dominant no és l'adequat per a fer front a les problemàtiques socials i ecològiques mundials. Fet que ha portat a reconèixer a les ESS com un sector econòmic propi, que participa de l'activitat econòmica en el sector privat, creant valor econòmic i llocs de treball i contribuint al desenvolupament dels territoris on actuen.

El cas és que des de la crisi del 2008 ja s'havia posat de manifest que davant del sistema econòmic dominant, bàsicament depredador del medi i de les persones, l'alternativa de les ESS estava guanyant terreny. Paul Singer (2004), expert mundial en economies socials i solidàries, calculava que a principis d'aquest segle ja representaven més d'una tercera part de les empreses mundials. L'economista uruguaià Pablo Guerra (2012) avalua la capacitat econòmica de les ESS en una mitjana d'entre el 8 i el 15% del PIB dels estats. De manera que no sembla desencertat preveure que aquest tipus d'empreses puguin arribar a capgirar la distribució empresarial mundial, fins a situar-se en un plànol d'igualtat amb l'empresa privada i la pública.

Tanmateix, les ESS no són un fenomen novell. De fet, fa molt de temps, durant la revolució industrial, ja va sorgir la necessitat d'organitzar empreses cooperatives on la finalitat de les quals permetés dur a terme formes de treball no alienat que fessin possible compaginar l'obtenció d'un salari digne amb la realització de processos industrials i serveis necessaris a la població. Una idea que anava més enllà de les formes de col·laboració tradicionals i que va ser titllada d'utòpica durant molt de temps davant l'empenta abassegadora del productivisme industrial capitalista. Però que va cristal·litzar en la fundació de les primeres cooperatives de treballadors, tant en el camp com en la ciutat. I no només en el món occidental sinó també en altres països.

Aquest nou model d'empresa va anar desenvolupant-se amb l'avenç de l'ideari anarquista. Tot i que va traspasar ràpidament a d'altres col·lectius. En els seus inicis s'havia introduït entre els treballadors més pobres. Per exemple, a Catalunya el cooperativisme vitivinícola es remunta a les iniciatives dels rabassaires i els petits propietaris de la terra que fundaren el 1897 la Cooperativa Vitivinícola de Barberà de la Conca i el 1907 la de Sarrià. També en altres països fora de l'esfera europea, com la Índia a on, després de la independència, va començar un moviment cooperatiu molt interessant que continua expandint-se arreu fins el moment present. O a Llatinoamèrica, concretament a Chile i Argentina, on col·lectius d'immigrants urbans, davant la impossibilitat d'entrar a formar part de l'entorn formal de treball de les economies estables del capitalisme, van reprendre la idea del treball cooperatiu adaptant-la a la nova situació dels setanta al segle passat. Arran d'aquestes experiències alguns científics socials van començar a investigar la nova situació dels petits grups que s'hi dedicaven i a projectar idees sobre com havien de ser les noves cooperatives d'aleshores. L'economista xinès Luis

Razeto (1993), un dels experts que van iniciar la reformulació teòrica del cooperativisme contemporani, fa temps que explicava que davant de l'obtenció de plusvàlues, un dels motors de l'expansionisme del model capitalista, les empreses de solidaritat posseïen una mena de retroalimentació interna. Segons Razeto, aquesta retroalimentació es produïa pel circuit de relacions entre dos factors que es comunicaven de manera molt intensa entre ells i els hi donava una gran seguretat: el treball i el saber-fer, tots dos més dinàmics que en les empreses convencionals i la gestió participativa.

Les ESS traspassen les realitats urbanes i rurals.

A dia d'avui, les ESS són arreu del món³, amb les lògiques diferències condicionades per l'entorn i el territori. En el món occidental, i a Catalunya en particular, hi ha empreses de l'ESS tant en les comarques rurals com en les ciutats i en tota mena d'espais urbans en general⁴. I, en la seva majoria, tenen l'origen en la necessitat de treballar en un entorn on es pugui copsar la utilitat social del treball que realitzen.

En el món occidental l'origen de la majoria de EES no es troba tant en la necessitat de resoldre necessitats vitals i bàsiques⁵ sinó que tenen molt a veure amb la voluntat de treballar en un entorn empresarial ètic i no alienador. Aquest rerefons racionalitzador sobre

---

³ Per a més informació es pot consultar la bibliografia de Y. Poirier, ampliament disponible a internet.

⁴ Actualment, a Catalunya hi ha 3.400 cooperatives que segueixen el model fundacional de les ESS i 193 cooperatives que, en la seva majoria, segueixen el patró històric de principis del segle passat. En total, les xifres de treballadors s'eleva a 46.245 persones (Alió, 2022), excloent els socis i les sòcies. Tampoc s'hi compten les fundacions, associacions i altres formes de treball col·laboratiu que, com les cooperatives, formen part del denominat 3er Sector Social.

⁵ Tot i que pot ser que en un futur no gaire llunyà, i en el context de les tendències d'empobriment de determinats grups de població dels països rics, també acabin essent un objectiu important de les noves cooperatives.

el treball potser té arrels en la mentalitat del moviment llibertari així com també pot tenir relació amb el moviment ecologista que dóna molta preferència a l'aprenentatge del que succeeix en el dia a dia de les persones i en la capacitat d'identificar moments i situacions, aparentment puntuals i aïllades, però que formen part de les estructures materials, econòmiques i culturals. De manera que si s'aplica la premissa que l'acció local té repercussions globals, resulta que petits canvis individuals relacionats amb el treball i el lloc fos fa la feina poden arribar a ser generadors de transformacions importants. En fi, unes reflexions que apunten al nucli de la utilitat del treball, que també es troben en col·lectius laborals com el del servei a les persones, l'educació i les cures especialment. Però que són més difícils de discernir en altres professions, sobretot des que la burocràcia i el control telemàtic han contribuït a conformar algunes de les especialitats menys útils i també, més esteses del treball en els països occidentals. Fins el punt que alguns autors les anomenin treballs brossa (Graeber, 2018).

Tot això ajuda a entendre el que dèiem abans quan parlàvem de la capacitat estratègica del treball i les ESS per a generar transformacions importants. La qual cosa no vol dir que en altres parts del món no s'hi trobin igualment reflexions i argumentacions que igualment poden arribar a ser capaces de generar tota una sèrie de canvis. En especial si aprofundeixen en la realitat de la pobresa, els mitjans per sobreviure dignament i les relacions amb els recursos naturals.

A Catalunya, hem trobat aquest tipus de reflexions tant en les ESS rurals com en les urbanes. Per exemple, Salomó Torres, horticultor d'una finca hortícola en la Conca de Barberà i membre de la Cooperativa Hortec, creu que *l'ofici de pagès tal com el practica ell*

*mateix és una alternativa viable que fa del seu treball un recurs sostenible i no una esclavitud*⁶. El mateix passa en el centre de les ciutats. A Barcelona, hi ha una petita cooperativa jurídica, IACTA, que s'ha proposat transformar el seu treball d'advocacia en un projecte de transformació social i es dedica a proporcionar serveis jurídics a persones vulnerables que es troben en situacions d'indefensió. Com són les mares pobres en procés de separació i els presos que no poden pagar els serveis jurídics convencionals.

Tot un conjunt d'objectius que es poden trobar en més ESS, tant a les ciutats com al camp.

Una altra característica també molt comuna és la seva forta base local, que es deriva de la majoritària projecció cap a les necessitats de les poblacions veïnes. Efectivament, la majoria d'ESS de Barcelona tenen una projecció veïnal molt concreta i contribueixen a cohesionar la població dels barris, reforçant els vincles entre els usuaris i consumidors i les cooperatives que són les prestatàries del producte o serveis. És el cas, per exemple, de 30 cooperatives del barri de Sants especialitzades, en gran part, a activitats i necessitats de la gent del mateix barri. Com són l'alimentació, la restauració, els serveis de cultura (incloses les activitats d'oci per a famílies amb nens i nenes), la comunicació i l'edició, entre d'altres. Amb l'excepció d'un petit conjunt de quatre cooperatives destinades a la construcció d'habitatge en règim cooperatiu, i que també, a més a més de la població local interessada, compleixen un paper important en la configuració d'un nou model d'empresa d'habitatges a tota la ciutat.

---

⁶ <https://ruralcat.gencat.cat/documents/20181/335510/DLFE-11220.pdf/5a66a3a5-7f70-4fc9-af5c-577c810ba8d0>

Del treball a la organització territorial sostenible. Assaig de nous models d'organització territorial.

A més a més del treball hi ha un altre element de valor en les ESS que comença a fer-se més visible a mesura que passa el temps. Es tracta de la seva capacitat per anar generant processos d'organització del territori alternatius al de les economies dominants. Al nostre parer sembla que aquesta capacitat es relaciona molt directament amb dos dels objectius de les ESS: la protecció i millora dels ecosistemes i el reforç dels vincles socials en el lloc s'ubiquen.

Potser la reivindicació dels ecosistemes naturals com factor constituït i fonamental dels territoris és el component més conegut des de ja fa més de temps. El discurs contemporani sobre l'ecologia del territori arrenca en els anys seixanta del segle passat per continuar després en aquest segle amb l'eclosió de la nova cultura ambiental (Alió, 2016 i Alió, Perxacs, Tello, 2020). I ha acabat essent una de les corrents científiques que conflueixen en el model del planejament sostenible urbà i territorial. Altrament molt difícil d'aplicar en regions dominades per les forces especulatives que encara perceben els espais com objectes de generació de capital independentment de la seva transcendència social i ecològica.

Aquest model s'ha anat desenvolupant en els darrers anys per la influència del principi de la sostenibilitat. En paraules de J.M. Naredo (2012) aquesta influència es resumeix, simplement, per la gestió del patrimoni, construït i natural, com a recursos en règim d'escassetat i en benefici de la col·lectivitat, així com també perquè sintetitzen els paisatges rurals i urbans.

No menys importants són els corrents que propugnen la reconversió de les ciutats en base a la recuperació dels horts tradicionals i la implantació de nous espais agrícoles en les àrees urbanes. El moviment per la transició urbana, impulsat per més d'un miler de ciutats a tot el món, és un dels protagonistes d'aquest corrent el qual connecta amb el discurs del planejament urbanístic sobre l'ús del territori i de les ciutats per una banda, mentre que per l'altra aporta coneixement i experiències sobre la conformació de xarxes d'organització territorial menys agressives amb nusos locals amb més capacitat per a fer front a pressions exteriors i relacionar-se més intensament entre ells (Hopkins, 2008 i 2011).

Talment com si una colla de persones, individuals i col·lectives, les ESS entre elles estiguessin realitzant un procés de transformació que es desplega des de dins cap a fora. Intentant reformar l'expansió i la composició de les seves economies buscant l'equilibri amb els seus potencials principals i les relacions que mantenen amb altres llocs i col·lectius amb els que comparteixen objectius semblants. Talment com si s'estigués forjant una nova realitat que pren forma des d'una de les parts internes de la societat (Márquez Domínguez 2013). I que amb les ESS es desenvolupa a partir del treball cooperatiu, social i ecològicament responsable. És a dir, el que es podria definir com un procés d'acció performativa de transformació de la vida, pública i privada, que es provenen d'accions concretes de la gent⁷.

Per tot això, algun@s investigador@s, especialment de les ciències socials i el territori, arriben a afirmar que cal revisar el marc teòric clàssic del planejament i de l'organització territorial que es basa en la

---

7 I que hem tingut l'oportunitat d'estudiar amb la política de minimització de residus a Catalunya (Alió, 2019).

influència de les infraestructures de domini dels territoris que tenen l'objectiu de facilitar l'expansió del capitalisme global. Investigadors com Díaz Muñoz i Miguel Guzmán (2014 i 2015) anomenen aquests plantejaments com de desenvolupament territorial alternatiu perquè, segons ells, formen part de les dinàmiques actuals de les relacions entre el poder i el contrapoder territorial i la praxis de l'alliberament, la no alienació i la responsabilitat respecte els entorns social i ecològic.

Tendències a Catalunya.

A més a més de la nostra recerca, hi ha molts altres treballs que s'han dedicat a estudiar el fenomen de les cooperatives de solidaritat. Amb tot aquest llegat es pot assegurar que les ESS, tot i estar encara en les seves primeres fases, poden arribar a constituir-se en un tipus d'economies i d'organització social i territorial alternatius. Per això ens agradaria oferir a continuació una mica més d'informació sobre algunes ESS catalanes que poden servir d'exemple sobre com les seves experiències estan en la línia del que s'ha anat dient.

1. El llocs i els ecosistemes propers

Per començar hi ha la qüestió de l'èmfasi que moltes ESS posen en els espais locals i a l'esforç amb què cultiven aquestes relacions. També s'ha destacat el fet que potencien la seva activitat en la població local i en els ecosistemes propers, obretot quan es tracta de cooperatives que es dediquen a activitats relacionades amb els recursos naturals, i molt especialment en l'agricultura.

La Garbiana, una petita cooperativa de treball a La Segarra, serveix d'exemple del que s'està dient ja que des del començament de la seva activitat es va especialitzar en el conreu de cereals ecològics autòctons. Poc a poc ha anat diversificant la seva producció cap a l'elaboració de farines i de llegums, així com el conreu hortícola ecològic i la venda de productes alimentaris ecològics. Els seus components sostenen que amb el seu treball poden contribuir al desenvolupament d'un model econòmic i social que reforci el seu poble, que tot i ser molt petit⁸, esperen que es transformi en un poble actiu i no dependent del capitalisme agro-industrial global.

2. Diversificar l'activitat

Tanmateix, no es un objectiu fàcil. Calen accions adequades per a fer front als obstacles així com per a reforçar la xarxa social del propi lloc. Una de les més bàsiques és la diversificació de l'activitat que, com s'ha dit, ajuda a ampliar el cercle local de relacions, al mateix temps que ajuda a sortejar els constrenyiments econòmics i la dependència de la mono-producció.

L'Aresta és una altra cooperativa que pot servir d'exemple del que s'està dient. Concretament, L'Aresta també es situa en la gran àrea geogràfica de La Segarra i, com La Garbiana, està molt vinculada a l'economia del cereal amb més d'una dècada d'activitat. L'Aresta va començar essent una fleca que elaborava pans, coques i productes artesanals de pastisseria,

---

⁸ Es tracta de Tarroja de Segarra, amb poc menys de 200 habitants.

amb destinacions al mercat local i català mantenint, però, uns volums de producció reduïts amb l'objectiu de garantir la qualitat i també la seva independència dels grans circuits industrials. Això els va portar a obrir una línia d'educació ambiental i sobre l'alimentació que els hi va permetre desenvolupar-se i incorporar noves persones sòcies. Finalment, han començat a oferir serveis de suport i assessoria en l'àrea del Alt Camp tarragoní en el marc del programa català d'Ateneus Cooperatius amb el suport financer de la Generalitat⁹. Una activitat que ha reforçat el seu paper com actiu econòmic en l'escala local i el camp tarragoní, i que també afavoreix la construcció de vincles entre moltes petites iniciatives de les comarques implicades i que comencen a interessar-se pels potencials del model cooperatiu.

3. Com fer front al creixement

El repte de la diversificació té molt a veure amb el creixement de les mateixes cooperatives. Tendència que es pot considerar com un èxit de la mateixa cooperativa però que no està exempta de perills. Efectivament, un dels problemes de les primeres cooperatives agrícoles catalanes de principis de segle XX ha estat que l'increment de persones sòcies i de volum del negoci ha afavorit l'adopció de comportaments empresarials, inclosos el mateix creixement, en detriment de pràctiques a petita escala entre els socis. Potser per no caure en aquest error les noves cooperatives ESS adopten actituds de desconfiança

---

⁹ Programa d'ajuda al desenvolupament de les ESS partint de les potencialitats de les poblacions locals. A Catalunya hi ha 14 Ateneus Cooperatius distribuïts en catorze demarcacions. https://treball.gencat.cat/ca/ambits/economia_social/vols_crear_una_cooperativa_o_una/ateneus/

per no depassar determinades grandàries. Sense anar gaire lluny, hi ha hagut en els darrers anys les experiències de Germinal, Eco-Consum i la Cooperativa Integral Catalana (CIC), totes elles cooperatives capdavanteres del moviment agroecològic i cooperatiu que, al depassar una determinada dimensió, van adoptar la decisió de dissoldre's, com va fer la CIC, o desagregar-se elles mateixes donant pas a una sèrie de petites cooperatives independents de la cooperativa inicial però que mantenen els mateixos criteris i finalitats de la cooperativa inicial.

Des de fa un temps, L'Olivera, degana de les ESS i situada a Vallbona de Les Monges¹⁰, està especialitzada en l'atenció de persones amb minusvalies importants, i en la producció agrària. Des de principis de segle ha hagut de fer front a la demanda creixent d'atenció i cura de persones amb minusvàlues i ha adoptat tres decisions complementàries:

- La primera, consolidar la dimensió i característiques fundacionals de la cooperativa en el poble, incloses les relacions de connexió amb l'espai local, la superfície de conreu i les explotacions de la gent de Vallbona amb qui col·labora, així com la elaboració i la comercialització dels vins i olis en el marc del model agroalimentari.
- La segona, constituir dues noves cooperatives replicant el model de la primera Olivera, amb les mateixes funcions, estructura i obligacions, és a dir, funcionant

---

¹⁰ <https://olivera.org/ca/>. Vallbona de les Monges també és un poble de no gaire més de 200 habitants

plenament com entitats independents sota l'aixopluc d'un mateix organisme comú -aquesta modalitat ja està en funcionament a la masia de Can Calopa, als boscos de Collserola de la ciutat de Barcelona i representa la consolidació d'un model agrícola iniciat en el món rural i traslladat al món urbà-. Per la seva banda, encara és en curs la segona cooperativa que s'havia comentat i que s'hauria d'ubicar al Vallès.

- I en tercer lloc, constituir una fundació per a gestionar tota la part monetària de l'Olivera, inclosa la seva participació en el finançament de projectes en països del sud global.

4. El salt a escales superiors

Fins aquí els trets principals en l'escala local. Tanmateix les ESS també estan molt atentes a les relacions que s'esdevenen amb cooperatives més llunyanes. Una qüestió que obre la mirada cap el panorama d'altres formes de suport i desenvolupament mutu a escala mitjana i global.

Entre aquestes formes de relació es destaquen dues formes de col·laboració. Una, la més senzilla, que es produeix quan té a veure amb dues cooperatives diferents, una més petita, normalment d'abast local o comarcal i l'altre, més gran, que es localitza generalment a Barcelona o la seva àrea metropolitana. Per exemple, La Ciutat Invisible, una ESS de Barcelona especialitzada en assessoria per a cooperatives de molts altres llocs de Catalunya. Entre les quals s'hi troba la mateixa Aresta de la que ja s'ha parlat abans.

Una altra forma és la coordinació de moltes cooperatives per a assolir determinats objectius. I que, d'alguna manera, vindrien a ser l'expressió més coneguda d'ajuda mútua entre elles. Aquí s'hi troben diferents formes de relació, habitualment relacionades amb serveis i instruments que afavoreixen la seva activitat en el territori on actuen. Com succeeix, per exemple, amb la implantació del mapa Pam a Pam, que permet localitzar la majoria d'ESS en una aplicació cartogràfica d'internet que facilita posar-s'hi en contacte. També hi ha les formes de col·laboració tradicionals que es concreten en distintes modalitats de federació. En aquests moments, la més important a Catalunya és l'Associació d'Economia Social de Catalunya (AESCAT), que va néixer el 2017 i que integra fins a quasi 9.000 entitats¹¹ i a partir de la qual s'han desenvolupat diferents tipus d'activitats. Des de la promoció econòmica, com és la programació anual de la Fira de la Xarxa d'ESS, a l'articulació i proposta de mecanismes jurídics de reforç de les cooperatives.

També hi ha formes de relació més senzilles. Una d'elles és la del mecenatge mitjançant diferents plataformes de col·laboració tipus crowdfunding que posen en contacte cooperatives concretes necessitats de finançament amb persones individuals, tant d'origen proper com d'altres llocs. Una modalitat de finançament que acostuma a produir-se en les fases inicials de les iniciatives ESS. Com va fer La Garbiana quan va constatar que les empreses financeres convencionals no estaven interessades en finançar-les-hi la compra del molí ecològic que necessitaven per a donar sortida a la seva producció de blats ecològics autòctons.

---

¹¹ Veure: Alió 2020 (http://www.ub.edu/cres/sites/default/files/Xarxes_economia_social.pdf)

Accedir a institucions financeres disposades a ajudar econòmicament a les cooperatives per a desenvolupar els seus projectes és un dels reptes principals. De fet, en el món hi ha molta informació sobre com s'han anat teixint aquest tipus de xarxes en uns moments que les infraestructures financeres, públiques i privades, mantenen moltes prevencions a l'hora de finançar-les. D'aquesta manera, l'estructura actual del finançament cooperatiu està format per una majoria de petites iniciatives, individuals o col·lectives, que s'apleguen en fluxos monetaris organitzats per estructures superiors de cooperació. Des de les que es situen en l'esfera internacional, com és el cas d'Oikocredit, que canalitza aportacions monetàries des del Nord cap al Sud i que ha esdevingut fonamental en el finançament cooperatiu de l'Àfrica i el Sud-Est Asiàtic. A les que es desenvolupen en el territori intermedis i entre les que, per proximitat geogràfica, destaca Coop 57, la primera cooperativa de finançament social i solidari pròpiament dita del país els orígens de la qual es remunten a la dècada dels setanta i que des d'aleshores, i des de fa varies dècades, ha estat donant suport econòmic a moltes ESS catalanes.

Per acabar

Abans d'acabar caldria recuperar el tema de l'estratègia del treball amb que hem començat ja que, de fet, tot el recent desenvolupament de les ESS, tant a Catalunya com a tot el món es basa en persones que decideixen treballar de manera socialment responsable, no alienada i amb el mínim impacte ambiental possible. I que s'organitzen per fer-ho col·lectivament i en col·laboració.

A mesura que hem anat desgranant alguns detalls d'aquest tema també s'han pogut veure altres fets. Des de que és un tipus organització econòmica que tant es troba a les ciutats com a les zones rurals com al fet que, passat més d'un segle després dels seus inicis contemporanis, poden anar desenvolupant-se i readaptant-se més enllà de cicles històrics i polítics. Qüestió molt important perquè indica el paper que pot tenir determinat tipus de treball en el desenvolupament de les transformacions socials en base a les que s'ha de bastir el canvi cap una societat més ecològica.

També s'ha plantejat el tema que la independència i la responsabilitat de les persones treballadores van més enllà de repercutir en la capacitat d'assortir al mercat de bons productes, i que transcendeix la millora ecològica dels entorns, la suficiència alimentària i el reforçament dels llocs i la gent que hi viu. Cosa molt important per a la geografia, per a les ciències socials en general, perquè reforça els espais locals en el seu paper de baules organitzatives de les perifèries regionals. Unes baules que fan possible l'emergència d'un procés de reestructuració de les estructures organitzatives espaials, alternatives al model dominant segons el qual tots aquests espais amb poca gent haurien d'estar al servei de grans projectes i infraestructures del capitalisme global.

Bibliografia citada

ALIÓ, À. 2016. “De l’acció a la utopia. Els manifestos per a la protecció ecològica del territori i la justícia ambiental a Catalunya”. *XIV Coloquio Internacional de Geocrítica*, Barcelona, 2-7 May, 2016, <http://www.ub.edu/geocrit/xiv-coloquio/MAngelsAlio.pdf>

ALIÓ, A. 2019. “Un service à portee de main: réduction des flux et prévention des déchets en Catalogne”. En: Claudia Cirelli i Fabrizio Maccaglia (Eds.). *Territoires et Déchets. Agir en régime de proximité*. Tours. Presses Universitaires de France, 260 pàgs. 139-164 pàgs.

ALIO, A. 2022. “Economías sociales y solidarias en Europa”. *Sociedade e Território*, Natal. Vol. 34, N. 1, p. 25-51. <https://periodicos.ufrn.br/sociedadeeterritorio/article/view/27969/15355>

ALIÓ, A. 2020. Cooperatives de nova generació al secà català. Economies Socials i Solidaries (ESS) en la organització del territori i el desenvolupament local (III). Fets nº 5. Centre de Recursos per l’Ecologia Social. Universitat de Barcelona, 6 pàgs. <http://www.ub.edu/cres/sites/default/files/Seca3.pdf>

ALIÓ, A. y AZEVEDO, F.F. :”La economía social y solidaria en la transición ambiental”. *Mercator*, Fortaleza, v. 14, n. 3, p. 89-108, set/dic. 2015. <http://www.scielo.br/pdf/mercator/v14n3/1984-2201-mercator-14-03-0089.pdf>

ALIÓ, A, PERXACS, H. i TELLO, E. 2020. *Què hi ha darrera la crisi ambiental? Aportacions des de l’ecologia social*. Barcelona. Edicions de la Universitat de Barcelona. 307 pàgs.

AZEVEDO, F.F., ALIO, A. e PEREIRA da SILVA,R. 2016. “Espacialidade da economia solidária no Brasil”. *Biblió3W*. Vol. XXI, núm. 1.148. <https://raco.cat/index.php/Biblió3w/article/view/304130>

AZEVEDO, F.F., ESPELT, R. i ALIÓ, A. 2019. “La generación de energías renovables por parte de los oligopolios y las economías sociales y solidarias”. *V Simposio Internacional de la Historia de la Electrificación. GeoCrítica*, Évora. 6-11 de mayo de 2019

CAPRA, Fritjof. 2009. “Prefacio”. En: Mark Hattaway i Leonardo Boff. *El Tao de la liberación. Una ecología de la transformación*. Madrid, Editorial Trotta, 499 pàgs. 11-18.

DIAZ MUÑOZ, J.G. 2015. “Economías solidarias y territorio: hacia un análisis desde la complejidad”. *Otra economía*. 9 (17) 123-135.

DIAZ MUÑOZ, J.G. y GUZMAN, J. A. 2014. *¿Qué es el territorio? Aproximaciones teórico-conceptuales y metodológicas*. CIFS – ITESO, 77 pàgs. <https://rei.iteso.mx/bitstream/handle/11117/1421/MARCO%20TEORICO%20TERRITORIALIZACION%20AVANCE%205.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

FEDERACIÓ DE COOPERATIVES AGRARIES DE CATALUNYA. 2020. *Anuari socioeconòmic de les cooperatives agràries de Catalunya*. http://www.cooperativesagraries.cat/admin/js/kcfinder/upload/files/2020_Anuari%20socioeconomic_Document%20de%20sintesi_Exterior_CAT_WEB.pdf

FERNANDEZ, A. i MIRÓ, I. 2016. *La economía solidaria a Barcelona*. La Ciutat Invisible i Ajuntament de Barcelona, 193 pàgs.

GRAEBER, D. 2018. *Bullshit Jobs*. Simon & Schuster, 2018, 368 pàgs. Trad. En espanyol: *Trabajos de Mierda*, Barcelona. Ed. Ariel, 2018. https://www.rentabasicouniversal.es/wp-content/uploads/2018/10/Trabajos-de-mierda_-Una-teoria-David-Graeber.pdf

GUERRA, P. 2012. *Miradas globales para otra economía*. Barcelona, SETEM, 2012. 100 p..

GUIRADO, C.; BADIA, A.; TULLA, A.; VERA, A.: “Agricultura social: Economía social y dinamización agroecológica como estrategia de desarrollo local. El caso de L’Olivera Cooperativa”. *IX Coloquio Nacional de Desarrollo Local*. Asociación de Geógrafos Españoles, Alacant, 2013.

HOPKINS, B. 2008. *The transition handbook: from oil dependency to global resilience*. Chelsea Green Publisher Company.

HOPKINS, B. 2011. *The transition companion. Making your community more resilient in uncertain times*. Chelsea Green Publisher Company.

MARQUEZ DOMINGUEZ, J.A. 2013. “Metodología del desarrollo local”. *Estrategias e instrumentos*. Universidad de Granada, 186 pàgs. 47-73.

MONZÓN J.L. i R. CHAVES. 2017. *Evolución reciente de la Economía Social en la Unión Europea*. CIRIEC i Centre international de recherches et d’information. Bruxelles, 130 pàgs. <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-875-es-n.pdf>

2013. NAREDO, J.M. i S. RUEDA. (Dir.). 2013. “El Libro Verde de la Sostenibilidad Urbana y Local en el ámbito de la Economía”. En: *El Libro Verde de Sostenibilidad Urbana y Local en la Era de la Información*.

Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente y Agencia de Ecología Urbana de Barcelona. 694 pàgs, 524-593.

POIRIER, Y. 2016. *Reconocimiento jurídico y político de la economía social solidaria (ESS). Panorama general y elementos de orientación*. Red Intercontinental de Promoción de la Economía Social Solidaria (RIPESS) https://dhls.hegoa.ehu.eus/uploads/resources/5455/resource_files/Poirier_legislaciones_ESS.pdf

SINGER, P. 2004. “Desenvolvimento capitalista e desenvolvimento solidário”. *Estudios sociales avanzados*. v.18 n.51 São Paulo, maio/ago. 2004. <https://doi.org/10.1590/S0103-40142004000200001>

RAZETO, L. 1993. *Los caminos de la economía de solidaridad*. México, La Coperacha, 1993, 131 pàgs. <https://lacoperacha.org.mx/documentos/coperacha-economia-solidaria-razet...>

El Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST) és una associació que promou una “nova cultura del territori” (NCT), és a dir, una nova forma d’entendre i d’entendre’s amb el territori. L’associació aplega entitats ambientalistes i moviments en defensa del territori, professor@s i investigador@s universitaris, agents econòmics i professionals, ciutadans i ciutadanes en general. Des dels inicis el CST es proposa dinamitzar i consolidar una xarxa de complicitats que li permeti actuar com un agent col·lectiu d’observació, difusió i socialització d’uns nous valors i comportaments que s’adiguin amb aquesta NCT. El CST defuig de posicions defensives o reactives i actua, quan cal, com un veritable grup de pressió i promoció.

